

Collection of Papers
from the International Academic Conference
14th – 15th of February 2019

**MITIGATING THE RIGIDITY OF LAW
IN THE ROMAN HONORARY AND
CANON LAW**

**BRATISLAVA
LEGAL FORUM 2019**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
14. – 15. februára 2019

**ZMIERŇOVANIE TVRDOSTI PRÁVA
V RÍMSKOM HONORÁRNOM PRÁVE
A KÁNONICKOM PRÁVE**

**BRATISLAVSKÉ
PRÁVNICKÉ FÓRUM 2019**

BRATISLAVA LEGAL FORUM
BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2019

SYMPOSIA, COLLOQUIA, CONFERENCES
SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE

MITIGATING THE RIGIDITY OF LAW
IN THE ROMAN HONORARY AND
CANON LAW

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2019

ZMIERŇOVANIE TVRDOSTI PRÁVA
V RÍMSKOM HONORÁRNOM PRÁVE
A V KÁNONICKOM PRÁVE

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2019

Collection of Papers from the International Academic Conference
Bratislava Legal Forum 2019
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 14th – 15th of February 2019
under the auspices of JUDr. Daniela Švecová,
President of the Supreme Court of the Slovak Republic
and JUDr. Lenka Praženková,
President of the Judicial Council of the Slovak Republic.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
Bratislavské právnické fórum 2019
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 14. – 15. februára 2019
pod záštitou predsedníčky Najvyššieho súdu Slovenskej republiky JUDr. Daniely Švecovej
a predsedníčky Súdnej rady Slovenskej republiky JUDr. Lenky Praženkovej.

UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
VYDAVATELSKÉ ODDELENIE

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2019

Reviewers of Papers / Recenzenti:

- doc. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.
- prof. ThDr. PaedDr. Ján Duda, PhD.
- prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.
- doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Editors / Zostavovatelia:

- Mgr. Andrea Koroncziová, PhD.
- Mgr. Tibor Hlinka

© Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2019.

© Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2019.

ISBN 978-80-7160-532-4
EAN 9788071605324

CONTENT / OBSAH

TEORETICKO-PRÁVNE POŇATIE DIŠPENZU A JEHO UPLATŇOVANIE V KÁNONICKOM PRÁVE Matúš Nemeč	6
DIŠPENZ OD BOŽIEHO ZÁKONA MANŽELSKEJ NEROZLUČITEĽNOSTI PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA: HMOTNOPRÁVNY POHĽAD Róbert Brtko.....	12
MANŽELSTVO PODĽA KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1917 A KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1983 Dominika Veselá.....	23
OMILOSTENIE AKO PREJAV ZMIERŇOVANIA TVRDOSTI V RÍMSKOM TRESTNOM PRÁVE Andrej Beleš, Martin Gregor	27
MILOŠŤ ROZVIAZANIA NESVIATOČNÉHO MANŽELSTVA V PROSPECH VIERY – <i>IN FAVOREM FIDEI</i> Veronika Pétiová.....	42
PROSTRIEDKY ZMIERŇOVANIA TVRDOSTI PRÁVA U GLOSÁTOROV A POSTGLOSÁTOROV Matej Mlkvý.....	50

TEORETICKO-PRÁVNE POŇATIE DIŠPENZU A JEHO UPLATŇOVANIE V KÁNONICKOM PRÁVE

Matúš Nemeč

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstrakt

Spôsob tvorby práva v modernej dobe neprihliada na to, že spoločenské vzťahy prinášajú situácie, ktoré zákonodarca nepredvídal, resp. sú takej povahy, že ak by kompetentná autorita pri aplikácii práva striktné dbalo na dikciu zákona, mohli by spôsobiť v jednotlivých prípadoch také účinky, ktoré by boli subjektívne veľmi nepriaznivé (škodlivé). V kánonickom práve by to mohlo viesť k situácii, že by bol ohrozený najvyšší zákon cirkvi: spása duší (*salus animarum*). Riešenie, ktoré ponúka platné kánonické právo, ktoré však má svoje korene už v stredovekej kánonickoprávnej doktríne je dišpenz – úkon kompetentnej cirkevnej autority, ktorým v jednotlivom prípade uvoľňuje od účinkov normy rýdzo cirkevného zákona.

Abstract

Theoretical and juridical concept of dispensation and its application in canon law

The method of law-making in modern times does not take into account the fact that in social relations bring about situations which the lawgiver did not foresee, let us say, they are of such a nature that if the competent authority in the proces of application of law would strictly heed to wording of the law, they could cause in individual cases effects, that would be subjectively very adverse (harmful). In canon law, this could lead to a situation, where the supreme norm of the church: the salvation of souls (*salus animarum*) is at stake. The solution offered by current canon law, which has its roots already in the medieval canon law doctrine, is the dispensation - the act of the competent ecclesiastical authority, which is, in the particular case, the form of relaxation from the legal effects of the merely ecclesiastical law of the Church.

Kľúčové slová

Kánonické právo, dišpenz, kánonická miernosť, aplikácia práva, právne účinky;

Keywords

Canon law, dispensation, canonical equity, application of law, legal effects;

Úvod.

Latinský výraz „dispensātiō“ znamená rozdeľovanie, rozvažovanie, správa, ale aj povolenie¹. Je to bežný latinský preklad gréckeho slova „oikonomia“ (οικονομία), používaného v knihách Nového Zákona². Pri aplikácii v oblasti kánonickoprávnych vzťahov znamená dispensātiō vyvážené riadenie a ovládanie spoločnosti s použitím tvrdosti aj miernosti.³

Aj keď existujú podobnosti pri používaní inštitútu *dišpenzu* v latinskej cirkvi ako uvoľnenia od účinkov rýdzo cirkevného zákona a inštitútu *oikonomie*, ako pozastavenia striktných účinkov zákona v prípadoch naliehavej potreby“, ich použitie v oboch právnych systémoch katolíckej cirkvi je odlišné.

¹ ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: *Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník*. Bratislava, SPN, 1987, s. 185.

² ADAM, Will: *Legal Flexibility and the Mission of the Church: Dispensation and Economy*. London - New York : Routledge, 2016, s. 7.

³ GÓRECKI, Edward: *Obecné normy Kodexu kánonického práva Jana Pavla II. (Část I.)*, Olomouc : Matica cyrilometodějská, 1993, s. 116.

Pojem.

Dišpenz je osobitný úkon kompetentnej cirkevnej autority, predstavujúci uvoľnenie konkrétnej osoby, resp. konkrétnych osôb od účinkov čisto cirkevného zákona v jednotlivom prípade⁴. Dišpenz je správny akt, ktorý má formu reskriptu, t. j. kompetentná autorita poskytuje vyjadrenie na žiadosť (podnet) určitej osoby.

Na začiatku bol dišpenz prostriedkom dodatočnej konvalidácie toho, čo bolo uskutočnené v rozpore so zákonom a dišpenzáciou sa úkon napravil, resp. sa stal dovoleným a platným (*actus ad sanandum*).⁵ Neskôr sa dišpenz udeľoval vopred, aby stav, ktorý je výsledkom dišpenzu, neodporoval právu (*actus ad legale faciendum*).

Začiatok činnosti pápežských rezervácií na udeľovanie dišpenzov v oblasti vnútorného fóra sa kladie do 3. storočia po Kr. Pápeži v tom období vymenovali nimi vybraných kňazov do zvláštnej funkcie - *presbyteri poenitentium*. Títo presbyteri autoritou pápeža opätovne prijímali do spoločenstva Cirkvi tých, ktorí v obave pred prenasledovaním zo strany rímskej štátnej moci za vlády cisára Décia zapreli vieru (*lapsi*).⁶

Prvýkrát sa systematicky venoval otázkam dišpenzu Yvo z Chartres (začiatok 12. st.) v diele *Prologus* a ako prevažne pastoračne zameraný učenc-kánonista zastával stanovisko, že biskupi by mali dišpenzovať vždy, keď môžu ochrániť nejaké duchovné dobro, pretože spravodlivosť (ktorá zo svojej povahy je tvrdá) musí byť zmäkčovaná milosrdenstvom⁷. Zdôrazňoval aj to, že dišpenzačná moc sa získava nadobudnutím úradu biskupa.

Všeobecné poňatie dišpenzu je prítomné aj v Graciánovom dekrétu, v ktorom je vymedzený ako prostriedok uvoľnenia disciplinárnej prísnosti z dôvodu milosrdenstva (*relaxatio rigoris disciplinae ex misericordia*)⁸, resp. ako prostriedok výkladu zákona⁹. Na rozdiel od Yva z Chartres však tvrdil, že moc dišpenzovať môže delegovať len pápež, ktorý vlastní *plenitudo potestas*.¹⁰ Uvedená koncepcia bola pod vplyvom I. vatikánskeho koncilu (1869-70) vtelená aj do CIC 1917.¹¹

Podľa Tomáša Akvinského je dišpenz prispôbením toho, čo je všeobecné, tomu, čo je osobitné, v záujme umožnenia niečoho lepšieho alebo zabránenia zlu v konkrétnom prípade:

"Odpovedám: tvrdím, že odpúšťanie vlastne v sebe obsahuje pripodobňovanie niečoho všeobecného k jednotlivému. ... Niekedy sa však stáva, že nejaký príkaz, ktorý je zväčša v prospech množstva, nie je vhodný pre túto (konkrétnu) osobu alebo v tomto prípade; pretože, buď

⁴ Kán. 85 CIC 1983.

⁵ GÓRECKI, Edward: *Obecné normy Kodexu kanonického práva Jana Pavla II. (Část I.)*, s. 117.

⁶ Osobitných penitenciárov pre uvedené osoby (*lapsi*) zriadil údajne pápež Cornelius v roku 251 ako výsledok rokovania synody, konanej v tom istom roku v Ríme; porov. aj KUBELBECK, William, J.: *Sacred Penitentiaria and its relations to faculties of ordinaries and priests*, Catholic University of America, Rosary Press, 1918, s. 7-8.

⁷ BEAL, John, P. - CORIDEN, James, A. - GREEN, Thomas, J. (ed.): *New Commentary on the Code of Canon Law*, Mahwah : Paulist Press, 2002, s. 126.

⁸ *Decretum Gratiani*, c. 5, C. I, q. 7; Rufinus, biskup z Assisi (1157-1179) uvádza, že dišpenz je osobitné uvoľnenie od kánonického zákona, vykonané tým, kto má autoritu urobiť to, z nejakého dôvodu dôvodu (Rufinus, *Summa decretorum*, c. I, q. VII: *Nisi rigor discipline relaxetur quandoque ex dispensatione misericordie*; porov. CARLYLE, R. W. – CARLYLE, A. J.: *A History of Medieval Political Theory in the West*, vol. II, New York : Barnes & Noble, s. 190)

⁹ Porov. FILO, Vladimír: *Kánonické právo. Úvod a prvá kniha*, Bratislava : RKCMBF UK, s. 78.

¹⁰ BEAL, John, P. - CORIDEN, James, A. - GREEN, Thomas, J. (ed.): *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 126; Gracián takto plnil úlohu realizovať ciele gregoriánskej reformy v Cirkvi.

¹¹ Kán. 81 CIC 1917: *A generalibus Ecclesiae legibus Ordinarii infra Romanum Pontificem dispensare nequeunt, ne in casu quidem peculiari, nisi haec potestas eisdem fuerit explicite vel implicite concessa, aut nisi difficilis sit recursus ad Sanctam Sedem et simul in mora sit periculum gravis damni, et de dispensatione agatur quae a Sede Apostolica concedi solet.* (Preklad: *Ordinári, nižší než Rímsky veľkňaz, nemôžu dišpenzovať od všeobecných cirkevných zákonov, a to ani v jednotlivom prípade, ak im táto moc nebola udelená zjavne explicitne alebo implicitne alebo ak by bolo ťažké obrátiť sa na Svätú Stolicu a zároveň by omeškaním hrozilo nebezpečenstvo veľkej škody a išlo by o dišpenzu, ktoré Apoštolská Stolica spravidla udeľuje.*)

by sa tým zabránilo niečomu, čo je lepšie alebo by sa tiež spôsobilo nejaké zlo ... A preto ten, kto má riadiť množstvo, má moc dišpenzovať od ľudského zákona, ktorý sa opiera o jeho postavenie, aby totiž u osôb alebo v prípadoch, v ktorých zákon má deficit (nedostatok), dovolil, aby sa nezachoval príkaz zákona".¹² Súčasne však dodáva, ak je niekto dišpenzovaný od zachovania všeobecne platného zákona, nemá utrpieť škodu spoločné dobro, ale dišpenz má spoločnému dobru prospievať.¹³

Prelom v chápaní kompetencií, týkajúcich sa udeľovania dišpenzu, predstavoval až II. vatikánsky koncil, ktorý v dekrétu o pastierskom úrade biskupov v Cirkvi (*Christus Dominus*) modifikuje takmer tisícročnú kánonickú doktrínu, týkajúcu sa právomoci v tejto oblasti. V článku 8a sa uvádza:

„Biskupi ako nástupcovia apoštolov majú v diecézach, ktoré sú im zverené, všetku vlastnú, bezprostrednú a riadnu právomoc (potestas ordinaria) potrebnú na vykonávanie pastierskej služby. Prítom však zostáva vždy a vo všetkom nedotknutá právomoc, ktorú má mocou svojho úradu rímsky veľkňaz, vyhradiť sebe alebo inej vrchnosti niektoré záležitosti. Okrem záležitostí, ktoré si osobitne rezervovala najvyššia cirkevná autorita, dáva sa jednotlivým diecéznym biskupom dovolenie v osobitných prípadoch udeľovať dišpenz od všeobecného zákona Cirkvi veriacim, nad ktorými majú právomoc podľa cirkevného práva, kedykoľvek to pokladajú za užitočné pre ich duchovné dobro.“¹⁴ V tomto zmysle (v takmer rovnakom znení) sa uvedená úprava stala aj súčasťou CIC 1983 (kán. 87 § 1).

Dišpenz je korigujúcou normou – prirodzená spravodlivosť vyžaduje, aby kompetentná autorita vyšla v ústrety špecifickým podmienkam určitého prípadu (t.j. určitej osobe alebo osobám), pre ktorých by bolo neprimerane ťažké striktné dodržanie (ľudského) zákona vzhľadom na existujúce podmienky a okolnosti, v ktorých sa nachádza (nachádzajú). V záujme predídania možným škodám môže kompetentná autorita na základe zásady kánonickej miernosti rozhodnúť formou milosti (žiadateľ o dišpenz nemá na udelenie dišpenzu nárok a voči neudeleniu dišpenzu sa nemôže odvolať), že na konkrétnu osobu (osoby) sa právne účinky zákona nebudú vzťahovať. Dišpenz však nevytvára nové právo, nie je právnou normou.

Udeľovanie dišpenzov - vnútorné a vonkajšie fórum

Jurisdikčná (riadiaca) moc v katolíckej cirkvi sa vykonáva vo dvoch smeroch – vo vonkajšom fóre (*forum externum*) a vo vnútornom fóre (*forum internum*).¹⁵ Ak sa udeľuje dišpenz vo vonkajšom fóre, znamená to, že oslobodenie od účinkov zákona sa vzťahuje na situáciu (kauzu), ktorej okolnosti sú dokázateľné pred verejnou cirkevnou autoritou. Vo vnútornom fóre sa riadiaca moc môže vykonávať

¹² AKVINSKÝ, T.: *Summa theologiae*, I-II, q. 97, a. 4, resp.: *Respondeo dicendum quod dispensatio proprie importat commensurationem alicuius communis ad singula. ... Contingit autem quandoque quod aliquod praeceptum quod est ad commodum multitudinis ut in pluribus, non est conveniens huic personae, vel in hoc casu, quia vel per hoc impediretur aliquid melius, vel etiam induceretur aliquod malum, ... Et ideo ille qui habet regere multitudinem, habet potestatem dispensandi in lege humana quae suae auctoritati innitur, ut scilicet in personis vel casibus in quibus lex deficit, licentiam tribuat ut praeceptum legis non servetur.*

¹³ AKVINSKÝ, T.: *Summa theologiae*, I-II q. 97 a. 4 ad 1: *... quando cum aliquo dispensatur ut legem communem non servet, non debet fieri in praeiudicium boni communis; sed ea intentione ut ad bonum commune proficiat.*

¹⁴ Uvedený prístup realizoval pápež Pavol VI. v roku 1963 v motu proprio *Pastorale munus*, ktorá poskytla diecéznym biskupom viacero fakúlt, ktoré dovtedy mohli získať len na žiadosť a periodicky sa obnovovali (porov: BEAL, John, P. - CORIDEN, James, A. - GREEN, Thomas, J. (ed.): *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 127.)

¹⁵ Vnútorné fórum sa od čias Tridentského koncilu stotožňovalo so svedomím, t.j. podľa tejto doktríny v prípade svedomia sa realizuje iná moc než tá, ktorá sa vykonáva pre vonkajšie fórum. Prostredníctvom svedomia sa moc (úkon) uskutočňuje bezprostredne medzi človekom a Bohom, bez sprostredkujúceho mocenského úkonu cirkevnej autority, Úkony svedomia sa podľa tridentskej doktríny týkajú len súkromného duchovného dobra, na rozdiel od verejného dobra celého cirkevného spoločenstva, ktoré sa dosahuje úkonmi jurisdikčnej moci vo vonkajšom fóre (porov. FUČEK, Ivan: *Forum internum všeobecne, orgány a obory, rozsah a dôležitosť problému*, in: *Adnotatio iurisprudentiae XXXVII/2012*, Brno : Akademie kanonického práva, 2012, s. 342.

vo fóre sviatostnom alebo mimosviatostnom. Ak sa udeľuje dišpenz vo vnútornom fóre sviatostnom, tak ide o prípad, kedy okolnosti kauzy sú pred verejnou cirkevnou autoritou absolútne nedokázateľné, pretože sú predmetom svedného tajomstva. Dišpenz, udelený vo vnútornom sviatostnom fóre sa nesmie nikde zaznamenať (ani do tajného archívu diecéznej kúrie) a jeho účinky sa vo vonkajšom fóre neuznávajú. Dišpenz, ktorý je udelený vo vnútornom mimosviatostnom fóre sa zapisuje do tajného archívu diecéznej kúrie (kán. 1082) a jeho účinky sa vo vonkajšom fóre neuznávajú, pokiaľ právo tieto účinky pre vymedzené prípady neustanovuje (kán. 130). Dôvod utajenia v takomto prípade vyplýva z toho, že okolnosti kauzy (týkajúce sa vždy problémov mravného života jednotlivca), ktorá síce nie je predmetom svedného tajomstva, si vyžadujú zachovať diskretnosť v záujme osoby, v prospech ktorej bol dišpenz udelený, resp. v záujme odvrátenia škandálu, pohoršenia, ktorým by sa nepodarilo zabrániť pri verejnom prejednávaní kauzy.¹⁶

Predpoklady udeľovania dišpenzu.

- a) Zákon, spod účinkov ktorého sa osoba uvoľňuje, musí byť čisto cirkevný (t.j. ľudský); inak je dišpenz neplatný, čiže nevyvoláva právne účinky. Navyše ani od niektorých čisto cirkevných zákonov sa obvykle dišpenz neudeluje, vzhľadom na osobitný vzťah týchto zákonov k viere a k mravom; Dišpenz sa neudeluje ani od zákonov, ktoré ustanovujú povahu a základné prvky cirkevných inštitúcií a od podstatných náležitostí právnych úkonov (kán. 86). Obvykle sa udeľuje dišpenz od dobrovoľne prijatých záväzkov voči Bohu, napr. od niektorých manželských prekážok a od rehoľných sľubov¹⁷.
- b) Musí existovať dôvod na udelenie dišpenzu (kán. 90, § 1 CIC); dôvod musí byť oprávnený (*iusta causa*) - príčina dišpenzu musí byť dostatočne závažná vzhľadom na dôležitosť zákona, od ktorého sa má dišpenzovať (kompetentná autorita musí akceptovať konkrétne okolnosti prípadu (inak je dišpenz udelený nedovolené) a musí reálne existovať; dôvod na udelenie dišpenzu musí byť rozumný (*rationabilis causa*) – rozumný dôvod existuje vtedy, ak po zvážení okolností prípadu sa dôjde k záveru, že udelením dišpenzu sa predídze veľkej duchovnej alebo hmotnej ujme (inak je dišpenz udelený nedovolené)
- c) Dišpenz musí byť udelený kompetentnou autoritou, inak je udelený neplatne.

Udeľovateľ dišpenzu.

Právomoc udeľovať dišpenz majú všeobecne tí:

- ktorí vlastnia výkonnú moc (v rámci svojej kompetencie),
 - ktorým právomoc dišpenzovať výslovne udelil zákon alebo kompetentná autorita.
- Dišpenz môžu platne udeliť:

- a) pápež
- b) diecézny biskup
- c) iný ordinár
- d) farár
- e) kňaz
- f) diakon.

Pápež ako nositeľ najvyššej moci v Cirkvi môže dišpenzovať od všetkých univerzálnych aj partikulárnych čisto cirkevných zákonov. V niektorých prípadoch je právo dišpenzovať vyhradené výlučne jeho osobe (dišpenz od prekážky celibátu, dišpenz od platne uzavretého a nedokonaného manželstva), v väčšine prípadov udeľuje pápež dišpenz v oblasti vonkajšieho fóra prostredníctvom kongregácií Rímskej kúrie a Apoštolskej signatúry. Vo vnútornom fóre udeľuje dišpenzy Apoštolská penitenciária.

Z dôvodu vlastníctva riadnej, vlastnej a bezprostrednej moci vo zverenej diecéze môže diecézny biskup a iný ordinár dišpenzovať jemu podriadených veriacich od univerzálnych a partikulárnych disciplinárnych zákonov, vydaných aj najvyššou autoritou Cirkvi, pokiaľ nejde o zákony:

¹⁶ FUČEK, Ivan: *Forum internum všeobecne, orgány a obory, rozsah a dôležitosť problému*, s. 347.

¹⁷ Porov. GÓRECKI, E.: *Obecné normy Kodexu kanonického práva Jana Pavla II. (Časť I.)*, s. 118.

- procesné, alebo
- trestné, alebo
- tie, od ktorých je dišpenz vyhradený Apoštolskej Stolicy (záležitosti klerikov, rehoľníkov a vyhradených manželských prekážok).

Farár, kňaz a diakon môžu dišpenzovať od všeobecných a partikulárnych zákonov len vtedy, ak im právomoc dišpenzovať výslovne udelila hierarchicky vyššia autorita alebo zákon (napríklad majú právo dišpenzovať - okrem prekážky posvätného rádu - od manželských prekážok cirkevného práva v prípade, ak sú prítomní pri uzavieraní manželstva v nebezpečenstve smrti a ak nie je možné sa obrátiť na miestneho ordinára¹⁸).

Spovedník môže udeliť dišpenz v nebezpečenstve smrti od tajných manželských prekážok vo vnútornom fóre ako súčasť sviatosti zmierenia (spovede) alebo aj bez nej (kán. 1079 §3 CIC). Dišpenz udelený vo vnútornom mimosviatostnom fóre sa zaznamenáva v knihe, ktorá sa uchováva v tajnom archíve¹⁹ diecéznej kúrie (kán. 1082 CIC).

Dišpenz v naliehavom prípade.

Ordinár môže v naliehavom prípade dišpenzovať od všetkých univerzálnych aj partikulárnych zákonov, vydaných aj Najvyššou autoritou Cirkvi a aj od tých, ktoré sú rezervované Apoštolskej Stolicy. Naliehavosť prípadu vyžaduje splnenie týchto podmienok (kán. 87, § 2):

- je fyzicky alebo morálne ťažké obrátiť sa na Apoštolskú Stolicu; vzhľadom na diskretnosť situácie je obvyklým spôsobom komunikácie s Apoštolskou Stolicou poštový styk, resp. doručovanie prostredníctvom apoštolského nuncia. V dôsledku toho existuje morálna ťažkosť aj vtedy, ak existuje odôvodnená možnosť cenzúry alebo iného porušenia tajomstva prepravovaných správ alebo obmedzenie slobody pohybu diplomatov.

- hrozba nebezpečenstva veľkej škody; môže hroziť škoda hmotná alebo duchovná, ale hrozba škody musí reálne existovať;

- dišpenz, ktorý má ordinár v naliehavom prípade udeliť, musí patriť medzi tie, ktoré Apoštolská Stolica (ktorej je v normálnom prípade rezervovaný), udeľuje obvykle, nie zriedkavo a zároveň nejde o dišpenz od záväzku celibátu²⁰.

Zánik dišpenzu.

Platne udelený dišpenz nemôže zaniknúť. Ak bol udelený tak, že ho treba vykonať (dišpenz s vykonávateľom), do úvahy prichádza len nevykonanie dišpenzu, ak dôvod udelenia dišpenzu zanikol po jeho udelení. Podobne ako v prípade privilégia je možné odvolať dišpenz v prípade, ak by sa v dôsledku zmeny okolností prejavili v súvislosti s jeho udelením škodlivé účinky.

Dišpenz v prípade voľby s postuláciou

V prípade voľby do cirkevného úradu prichádza do úvahy nadobudnutie úradu pripustením volebnej postulácie (udelením dišpenzu od zákonnej prekážky).

Ak volitelia zvolia takú osobu, ktorej k nadobudnutiu cirkevného úradu prekáža zákonný dôvod (t.j. prekážka rýdzo cirkevného práva) od ktorého je možné udeliť dišpenz a napriek tomu ho na základe zvolenia považujú za najvhodnejšiu osobu na daný úrad, môžu svojimi hlasmi zvolenú osobu postulovať. Postuláciu žiadajú pre túto osobu dišpenz skutočnosťou samotného zvolenia. Postuláciu musia voliči predložiť kompetentnej autorite, musí byť vyjadrená dohodou voliteľov, pričom na postuláciu sa vyžaduje zisk 2/3 väčšiny hlasov prítomných voličov, ktoré sú vyjadrené slovom "postulujem" alebo inou rovnocennou formulou²¹.

¹⁸ Porov. kán. 1079, § 2 a kán. 1116 CIC.

¹⁹ Kán. 489 § 1 CIC 1983: V diecéznej kúrii má byť aj tajný archív alebo aspoň v riadnom archíve trezor alebo skriňa úplne uzatvorená a uzamknutá, ktorú nemožno z miesta odstrániť; v nej sa totiž majú čo najpozornejšie udržiavať dokumenty, ktoré treba v tajnosti uchovávať.

²⁰ Porov. GÓRECKI, E.: *Obecné normy Kodexu kanonického práva Jana Pavla II (I.)*, s. 121.

²¹ Kán. 182 § 2 CIC.

Ak voľba vyžaduje potvrdenie, žiadosť o pripustenie postulácie posielala predseda volebného kolégia autorite potvrdzujúcej voľbu, ktorá, ak udelí dišpenz, *ipso facto* pripúšťa postuláciu. Ak dišpenz neudelí, postuláciu nepripúšťa.

Dišpenzácia v manželských kauzách

Od manželských prekážok cirkevného (ľudského) práva môže kompetentná autorita udeliť na základe žiadosti (nie *ex offio*) dišpenz. V prípade manželských prekážok predstavuje dišpenz milosť kompetentnej autority, ktorá umožňuje určitej osobe (určitým dvom osobám) výnimočne, v záujme vyššieho dobra, uzavrieť platné manželstvo napriek existencii čisto cirkevného (ľudského) zákona. Cirkevný zákon v tejto situácii zneplatňujúcim spôsobom bráni uzavrieť platné manželstvo. Kompetentnou autoritou v rámci partikulárnej cirkvi na dišpenzáciu od manželských prekážok je miestny ordinár (napr. diecézny biskup), ale len od prekážok, ktoré nemajú povahu normy božieho práva²² alebo ich dišpenzácia nie je právom vyhradená Apoštolskej Stolicy²³. V prípade nebezpečenstva smrti môžu, s výnimkou prekážky posvätného rádu, udeliť dišpenz aj miestny ordinár ako aj farár v prípade, ak nie je možné obrátiť sa na miestneho ordinára. Kňaz alebo diakon môžu v tej istej situácii udeliť dišpenz, ak majú delegáciu na asistenciu pri uzavieraní manželstva. Dišpenz, ktorým sa rozlučuje platné (prípadne aj sviatostné) manželstvo, ktoré však nebolo dokonané, je rezervovaný Apoštolskej stolici (kán. 1142).

Dišpenz od iregularít

Iregularita je kánonický zákaz trvalého charakteru, ktorý bráni prijatiu posvätného rádu alebo bráni riadnemu výkonu už prijatého posvätného rádu dovtedy, pokiaľ kompetentná autorita neudelila dišpenz od iregularity. Príčinou iregularít, ktoré nie sú kánonickými trestami, môže byť zločin.

Katolík síce môže dostať rozhrešenie od spáchaného zločinu a takisto aj od všetkých svojich hriechov, dokiaľ však nedostane dišpenz, ostáva v „iregulárnej“ situácii, t.j. jeho stav nespĺňa predpoklady ustanovené kánonickým právom na prijatie posvätného rádu, resp. na jeho vykonávanie. Iregularity ochraňujú povinnú úctu k posvätným rádom a k ich dôstojnosti. Keďže iregularity nemajú trestný následok, ich neznalosť nikoho neospravedlňuje (kán. 1045 CIC).²⁴

Apoštolská penitenciária môže udeliť dišpenz od iregularít pre udelenie posvätného rádu (kán. 1047) a tiež od iregularity pre výkon posvätného rádu v prípade. Iregularita môže byť verejná alebo tajná. Príčina iregularity je tajná, ak nie je verejne známou skutočnosťou. Medzi okolnosti (iregularity) vyhradené na dišpenzáciu Apoštolskej stolici patria:

- iregularity, založené skutkami, pri ktorých nastal účinok a boli vznesené na súd (kán. 1047 §1),
- iregularity z určitých verejných deliktov (heréza, apostáza, schizma, pokus o čo i len civilné manželstvo – kán. 1041, bod 2),
- iregularity z verejného alebo tajného deliktu abortu s dosiahnutým účinkom a s činnou účasťou (kán. 1041, bod 4)
- iregularity z deliktu úmyselnej vraždy s činnou účasťou (kán. 1041, bod 4),
- prekážka platného manželstva, ak nejde o manželstvo trvalého diakona (kán. 1042, bod 1).

²² Prekážkami božieho práva sú: impotencia, platný manželský zväzok a pokrvné príbuzenstvo v priamej línii. Podľa kán. 1078, § 3 sa však nikdy nedáva dišpenz ani od prekážky pokrvného príbuzenstva v bočnej línii 2. stupňa (brat a sestra). O tejto prekážke sa totiž nedá s istotou určiť, či je prekážkou božieho alebo cirkevného práva.

²³ Prekážky, od ktorých je dišpenzácia vyhradená Apoštolskej stolici sú podľa kán. 1078, § 2 posvätný rád, verejný večný sľub v rehoľnom inštitúte pápežského práva a zločin.

²⁴ COMMENTZ, Carlos Encina: *Kdy a jak se obracet na Apoštolskou penitenciarii*, in: Akta České biskupské konference č. 7/2012, s. 83.

DIŠPENZ OD BOŽIEHO ZÁKONA MANŽELSKEJ NEROZLUČITEL'NOSTI PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA: HMOTNOPRÁVNÝ POHĽAD

Róbert Brtko

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: The study focuses on the issue of dissolving a valid marriage bond in canon law from the substantive point of view. There are certain cases in which the pope, as God's vicar (the representative of God), will dissolve a validly contracted marriage in favor of faith and for the good and the salvation of souls. He does this by the power which is referred to as "potestas vicaria" in canon law.

Abstrakt: Predmetom štúdie je problematika rozviazania platného manželského zväzku v kánonickom práve a to z hmotnoprávneho hľadiska. Ide o určité prípady, v ktorých pápež ako Boží vikár (zástupca Boha) rozviaže platne uzavreté manželstvo v prospech viery a pre dobro a spásu duší. Robí to mocou, ktorú kánonické právo označuje termínom „potestas vicaria“.

Key words: dispensation, potestas vicaria, marriage, ius naturale.

Kľúčové slová: dišpenz, potestas vicaria, manželstvo, prirodzené právo.

1 ÚVOD

Predmetom nášho príspevku je problematika „rozlúčenia platného manželského zväzku“ v kánonickom práve. Ide o určité prípady, v ktorých pápež ako Boží vikár (zástupca Boha) rozviaže platne uzavreté manželstvo a to v prospech viery a pre dobro a spásu duší. Robí to mocou, ktorú kánonické právo označuje termínom „*potestas vicaria*“. Tento zásah rímskeho veľkňaza je vo vzťahu k žiadateľovi o zrušenie manželstva kvalifikovaný ako udelenie milosti. Vskutku žiadateľ nemá právo („*non habet ius*“), ale prosí pápeža o milosť zrušenia manželstva. V tejto súvislosti cirkevní právnici hovoria aj o dišpenze od božieho zákona manželskej nerozlučiteľnosti.¹ Problematika, ktorú sme sa rozhodli analyzovať, na prvý pohľad „odporuje“ podstatnej vlastnosti manželstva, t.j. nerozlučiteľnosti (*indissolubilitas*). Preto v ďalšej časti sa budeme osobitne zaoberať touto vlastnosťou vo vzťahu k prirodzenému právu. Na záver tejto časti je potrebné uviesť ešte jedno malé upresnenie. Otázkou rozviazania manželského zväzku v kánonickom práve možno skúmať tak z procesného ako aj hmotnoprávneho hľadiska. Procesný pohľad nebude predmetom nášho príspevku.

2 NEROZLUČITEL'NOSŤ MANŽELSTVA AKO POŽIADAVKA PRIRODZENÉHO PRÁVA

Kánon 1056 CIC – 1983 uvádza: „*podstatnými vlastnosťami manželstva sú jednota a nerozlučiteľnosť, ktoré v kresťanskom manželstve z dôvodu sviatosti nadobúdajú osobitnú pevnosť*“. Z textu vyplýva, že tieto dve vlastnosti sa týkajú všetkých manželstiev vrátane manželstva prirodzeného. Navyše text kánona tvrdí, že v kresťanskom manželstve (t.j. v sviatostnom manželstve medzi pokrstenými) jednota a nerozlučiteľnosť nadobúdajú osobitnú stálosť. Podľa oficiálnej doktríny Katolíckej cirkvi manželstvo je monogamické a nerozlučiteľné na základe požiadaviek **prirodzeného práva**. Keďže v niektorých osobitných prípadoch rímsky veľkňaz rozvážuje manželský zväzok, je nutné ozrejmiť význam prirodzeného práva vo vzťahu k nerozlučiteľnosti manželstva.

¹ Porovnaj ABATE, A.: Il matrimonio nella nuova legislazione canonica. Brescia: Paideia ed., 1985, s. 214-218.

Teologická koncepcia *ius naturale*² vychádza z princípu, podľa ktorého autorom prirodzeného práva je Boh. Z tohto pohľadu prirodzené právo je právom božím, lebo Boh je „*auctor naturae*“.³ Je na škodu veci, že oficiálne cirkevné učenie nerozlišuje medzi rôznymi typmi prirodzeného práva. Preto cirkevní právnici inšpirovaní učením Tomáša Akvinského (1225 - 1274) diferencujú medzi primárnym (alebo striktným) prirodzeným právom a sekundárnym (alebo nie striktným) prirodzeným právom. **Primárne prirodzené právo** možno charakterizovať ako právo, ktoré:

- a) je tu vždy, všade a pre všetkých - „*semper, ubique et apud omnes*“;
- b) nikdy nechýba - „*numquam deficit*“;
- c) nemožno od neho uvoľniť (dišpenzovať) - „*dispensari nequit*“;
- d) ukladá sa tak, že berie do úvahy spôsob, ktorý prihliada na cieľ prvotných princípov morálneho zmyslu človeka (*synderisis*)⁴ - „*imponitur modo intuitivo ad modum principiorum primorum synderisis*“.⁵

Sekundárne prirodzené právo:

- a) je tu skoro vždy, prakticky všade a takmer pre všetkých „*fere semper, fere ubique et fere apud omnes*“;
- b) niekedy sa nemusí dodržať (t.j. ustúpi, ubúda) „*quandoque deficit*“;
- c) možno od neho uvoľniť (dišpenzovať) - „*dispensari potest*“;

² Teologickú koncepciu prirodzeného práva už nachádzame v Inštitúciách kresťanského cisára Justiniána (527-565): „*Prirodzenoprávne zásady, ktoré si všetky národy zachovávajú, však vytvorila skutočná božská Prozreteľnosť (divina Providentia) a navždy zostanú platné. Naproti tomu právne zásady, ktoré si stanoví každé občianstvo, sa často menia [...]*“. Podľa tejto koncepcie prirodzené právo je spravodlivosťou *par excellence* a preto je považované za právo najvyššej sily, ktoré je nadradené akémukoľvek zákonu, ktorého autorom je človek. Na túto tému porovnaj BRTKO, R.: *Filozofikoprávne východiská ius naturale v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : PraF UK, 2013, s. 117.

³ Scholastická filozofia a cirkevní právnici inšpirovaní učením Tomáša Akvinského sa na právo pozerajú najmä z dvoch pohľadov. Prvý sa zameriava na problematiku pôvodcu práva a druhý zas na právo ako také, t.j. skúma, aké je právo samo o sebe, aká je jeho prirodzenosť.

V prvom prípade sa právo delí na právo božie a právo ľudské. Pôvodcom božieho práva je Boh, kým pôvodcom práva ľudského je človek. Božie právo sa ďalej člení na prirodzené právo (pretože Boh je pôvodcom prírody „*auctor naturae*“) a na pozitívne (keďže Boh je pôvodcom milosti „*auctor gratiae*“).

V druhom prípade sa právo člení na prirodzené právo (lebo vyplýva z prirodzenosti vecí - „*natura rerum*“) a na pozitívne právo (lebo vychádza z vôle zákonodarcu).

⁴ Termín pochádza z gréckeho slova „*synthesis*“ = zachovávanie alebo dodržiavanie. Začali ho používať scholastici na označenie prirodzeného stavu primárných princípov morálneho zákona, ktoré oznamuje svedomie človeka ako sa má správať, aby konal dobro a vyhýbal sa zlu. Preto sa hovorí, že „*synderisis*“ nabáda človeka konať dobro a vyhýbať sa zlu.

⁵ Tomáš Akvinský hovorí o dvoch skupinách noriem patriacich do sféry prirodzeného zákona. Kritériom odlišnosti uvedených noriem je ich nutnosť pokiaľ ide o dosiahnutie cieľa človeka. Ide o primárne a sekundárne príkazy prirodzeného práva, ktoré vedú človeka k dosiahnutiu vlastného cieľa. Prvotné príkazy sú v podstate prirodzené a základné náklonnosti, spontánne tendencie samotnej ľudskej prirodzenosti. Ich obsahom sú: príkazy (ktoré sú sami o sebe známe); všeobecné a najuniverzálnejšie pravidlá týkajúce sa dobra, spravodlivosti (bez ktorých by morálny poriadok nemohol existovať); príkazy, ktoré sa dotýkajú zachovania vlastného bytia (existencie) atď. Tomáš sa vyhýba kompletnému a úplnému vymedzeniu systému prirodzeného zákona a obmedzuje sa len na určenie indikácií základných tendencií, ktoré prirodzený zákon sleduje. Prvý princíp prirodzeného zákona je podľa Tomáša: „konať dobro a vyhýbať sa zlu“ (S. Th. I-II, q. 94, a. 2). V podstate ide o celok noriem, ktoré riadia svedomie človeka a tým aj jeho morálny zmysel (*synderisis*), ktorý v každom človeku jednoznačne manifestuje najvyššie a prvé etické zásady. BRTKO, R.: *Prirodzenosť a prirodzené právo v dielach Tomáša Akvinského*, in: *Quid leges sine moribus? (Metamorfózy vývoja štátu a práva v dejinách)*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 290-292.

- d) ľahko sa poznáva u všetkých, kvôli jeho rozšíreniu, či sa to týka jeho pôvodu či až po spôsob priamych vyplývaní (záverov) - „*cognoscitur per facile discursum ab omnibus, et inde ab initio, et ad modum conclusionum immediatarum*“.⁶

Niet pochýb, že nerozlučiteľnosť kánonického manželstva, ako jeho podstatná vlastnosť, je požiadavkou prirodzeného práva, ale pokiaľ ide o jeho kvalitu, tak je požiadavkou sekundárneho prirodzeného práva. Preto v niektorých výnimočných prípadoch nerozlučiteľnosť manželstva sa nemusí dodržať - „*quandoque deficit*“. V skutočnosti výraz „*quandoque deficit*“ je výsledkom zákroku kompetentnej autority, t.j. Boha (ktorý je autorom prirodzenosti) alebo jeho vikára (zástupcu). Takáto intervencia je po technickej stránke skutočným dišpenzom (*dispensari potest*) od normy prirodzeno-právnej povahy, ktorá stanovuje, že manželstvo je nerozlučiteľné.

V tejto súvislosti cirkevní právnici a teológovia rozlišujú medzi vnútornou a vonkajšou nerozlučiteľnosťou manželstva. Všetky platne uzavreté manželstvá, či už ide o manželstvá sviatostné alebo čisto prirodzené, sú v podstate nerozlučiteľné. **Vnútorná nerozlučiteľnosť** znamená, že nie je v moci samotných manželov alebo inej súkromnej osoby raz platne uzavreté manželstvo rozlúčiť. **Vonkajšia nerozlučiteľnosť** vyjadruje skutočnosť, že manželstvo nemožno rozlúčiť úradným zásahom predstaviteľov verejnej moci. Zásada vnútornej nerozlučiteľnosti platí neobmedzene pre všetky platne uzavreté manželstvá: manželia nemôžu uzavretý manželský zväzok zrušiť ani obojstranným, ani jednostranným osobným rozhodnutím. Iba smrť jedného z manželov ukončuje manželstvo. Zásada vonkajšej nerozlučiteľnosti platí v plnej miere pre všetky platne uzavreté kresťanské (t.j. sviatostné) manželstvá, ktoré boli zavŕšené manželským aktom (t.j. boli konzumované „*consummatio*“). Avšak, ak sviatostné manželstvo ešte nebolo konzumované, Cirkev ho môže na základe zastupiteľskej moci rozlúčiť, lebo mu chýba posledné zavŕšenie - konzumácia. Nesviatostné manželstvá (t.j. medzi nepokrstenými, alebo medzi pokrstenou a nepokrstenou stranou) možno rozlúčiť na základe pápežského dišpenzu. Každé rozlúčenie platného manželstva odporuje prirodzeno-právnomu zákonu nerozlučiteľnosti, ale vzhľadom na to, že ide o sekundárne prirodzené právo, tak výnimka je možná. Udelenie dišpenzu prináleží najvyššiemu Pastierovi, ktorý, keďže zastupuje Božiu moc, je jediným autentickým tlmočníkom Božej vôle a prirodzeného práva.⁷ Napriek tomu, že rímsky veľkňaz rozlúči platné manželstvo, kánonické právo tento jeho zásah nekvalifikuje ako „rozvod“ (*divortium*), ale jednoducho ako „dišpenz“. Prostredníctvom dišpenzu pápež uvoľňuje žiadateľa od účinnosti sekundárneho prirodzeného zákona nerozlučiteľnosti, čím mu udeľuje milosť. Ako boží zástupca to nerobí z nijakej ľudskej autority, ale z autority božej. Robí to mocou, ktorá je celkom osobitná, mimoriadna, nie ľudská ale božská, a vždy v prospech viery (*favor fidei*).

3 TEOLOGICKO-FILOZOFICKÝ CHARAKTER ZASTUPITEĽSKEJ MOCI VO VZŤAHU K NEROZLUČITEĽNOSTI MANŽELSTVA

V predchádzajúcej časti sme konštatovali, že manželstvo je nerozlučiteľné na základe prirodzeného práva a ak ide o sviatostné manželstvo (t.j. manželstvo medzi dvoma pokrstenými), tak aj na základe božieho pozitívneho práva. Len Boh sám (*solus Deus*) ako pôvodca prirodzenosti (*auctor naturae*), pôvodca milosti (*auctor gratiae*, ktorý povýšil manželstvo medzi pokrstenými do nadprirodzenej, t.j. sviatostnej roviny) a ako Najvyšší zákonodarca (*supremus Legislator Deus*) môže zasiahnuť, aby uvoľnil od zákona nerozlučiteľnosti. Uvedenú skutočnosť vyjadril pápež Pius

⁶ Podľa Tomáša Akvinského druhotné príkazy prirodzeného práva vyjadrujú sekundárne náklonnosti a tendencie človeka, ktoré pripúšťajú určité obmedzenia a výnimky z dôvodu existencie rôznych okolností, v ktorých sa majú uskutočniť. Napríklad polygamia a rozvod sú zakázané. Sú to vlastne sprostredkované a sekundárne závery, ktoré sú taktiež veľmi užitočné pre morálne, individuálne a sociálne dobro. V tomto zmysle Tomáš hovorí, že sekundárne príkazy, aj keď pochádzajú z prirodzeného zákona, môžu prestať platiť a to vo výnimočných a partikulárnych prípadoch, ktoré bránia zachovávaniu takýchto príkazov (*S. Th. I-II, q. 94, a. 5*). Je potrebné však konštatovať, že prirodzený zákon sám o sebe nie je možné formálne (podstatne) zmeniť, ale je v mimoriadnych prípadoch je možná jeho materiálna, t.j. situačná zmena.

⁷ Porovnaj MÖRSDORF, K.: Lehrbuch des Kirchenrecht auf Grund des Codex Iuris Canonici II. Paderborn 1967, s. 274.

XI. v enc. *Casti connubii* o kresťanskom manželstve týmito slovami: „*aj keď Najvyšší zákonodarca, Boh, niekedy uvoľní od tohto prvotného zákona [...]*“.⁸

Slovné spojenie, ktoré použil Pius XI. „*relaxatio legis et quidem ad tempus*“ nie je po technickej stránke nič iné, ako udelenie dišpenzu od účinnosti zákona (porovnaj kán. 85 CIC 1983). To znamená, že zákon manželskej nerozlučiteľnosti je stále platný a účinný, ale vo výnimočnom prípade Boh intervenuje a uvoľní (dišpenzuje) od účinnosti zákona. José Castaño formuluje spôsob realizácie Božej intervencie pomocou latinských výrazov: „Boh zasahuje *sive per se sive per alium*“ (t.j. buď priamo sám alebo prostredníctvom iného), aby uvoľnil človeka od zachovávaní povinnosti zákona.⁹ V období Starého zákona a taktiež v súčasnosti Boh udeľuje dišpenz od zákona manželskej nerozlučiteľnosti prostredníctvom iného – „*per alium*“. V Starom zákone to robil prostredníctvom Mojžišovho zákona a v súčasnosti prostredníctvom pápeža.

Po technickej stránke je nutné rozlišovať medzi **mocou zastupiteľskou (*potestas vicaria*)** na jednej strane a **mocou cirkevnou (*potestas ecclesiastica*)** na strane druhej. Zastupiteľská moc (*potestas vicaria*) prináleží pápežovi preto, lebo je zástupcom (vikárom) Boha; pápež teda zastupuje toho, ktorý je pôvodcom prirodzenosti a milosti (*auctor naturae et gratiae*). Kým najvyššia cirkevná moc (*potestas ecclesiastica*) prislúcha pápežovi preto, lebo je hlavou Cirkvi a teda v tomto zmysle je zástupcom (vikárom) Krista, teda toho, ktorý založil Cirkev.¹⁰ Podľa súčasnej náuky Učiteľského úradu Cirkvi zastupiteľská moc (*potestas vicaria*) patrí výlučne rímskemu veľkňazovi. Lenže právne dejiny sa nie vždy stotožňujú s týmto tvrdením, lebo už v čase pred založením Cirkvi sa na legitímnych vodcov národov hľadalo, ako na skutočných zástupcov Boha na Zemi. To ale nič nemení na skutočnosti, že aktuálna pápežská doktrína učí, že „*potestas vicaria*“ v oblasti prirodzeného práva patrí výlučne rímskemu veľkňazovi.¹¹

Aký je teda charakter zastupiteľskej moci, ktorú nemožno zamieňať s mocou cirkevnou? Pápež Inocent III. (+1216), ako prvý pontifik s právnickým vzdelaním, vysvetľuje: „*na manželstvo sa vzťahujú slová: čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje. To však, čo robí najvyšší veľkňaz keď rozlučuje manželstvo, nerobí to z nijakej ľudskej autority, ale z autority božej, lebo on je božím vikárom [...]. Preto, keď pápež rozlučuje to, čo Boh spojil, to rozlučuje nie človek, lebo pápež nie je vikárom človeka, ale Boh, lebo pápež je vikárom Boha*“.¹² Podľa Inocenta III. ide o moc „*celkom osobitnú, mimoriadnu, nie ľudskú ale božskú*“ - (*omnino specialis, extraordinaria, non humana sed divina*).

Známy taliansky kanonista Cappello zastupiteľskú moc rímskeho veľkňaza kvalifikuje ako **moc služobnú (*potestas ministerialis*)**¹³ a **moc nástrojovú (*potestas instrumentalis*)**¹⁴. Služobnú preto, lebo výkon takejto moci je vlastne službou pre iných. Nástrojovú preto, lebo rímsky veľkňaz je vskutku živým nástrojom, prostredníctvom ktorého Boh rozvazuje platné manželstvo.

Podľa nášho názoru výraz „***potestas instrumentalis***“ z filozoficko-teologického hľadiska najlepšie odzrkadľuje povahu zastupiteľskej moci rímskeho veľkňaza. Nástroj je prostriedok, ktorý slúži osobe na vykonávanie určitej činnosti (napr. maliar pri tvorbe umeleckého diela používa štetec; muzikant pri hre používa hudobný nástroj atď.). Nástroj v tomto ohľade má dvojakú príčinu: jednu vlastnú a druhú nie vlastnú, ktorá je však pri výkone činnosti oveľa dôležitejšia. Inými slovami

⁸ „*Et quamquam deinde hanc primaevam legem supremus Legislator Deus ad tempus aliquantum relaxavit [...]*“, AAS 22(1930) s. 546.

⁹ CASTAÑO, J.F.: *Il sacramento del matrimonio*. 3 vyd. Roma: Ed. Piada, 1994, s. 505.

¹⁰ Kán. 331 CIC – 1983 cirkevnú moc pápeža definuje nasledovne: „*Biskup rímskej cirkvi [...] je hlava kolégia biskupov, zástupca Krista a pastier celej Cirkvi tu na zemi; preto na základe svojej úlohy má v Cirkvi najvyššiu, plnú, bezprostrednú a univerzálnu riadnu moc, ktorú môže vždy slobodne vykonávať*“.

Uvidíme neskôr, že v prípade rozlúčenia sviatostného manželstva (t.j. manželstva medzi pokrstenými), ktoré bolo len uzavreté, ale nebolo konzumované (*ratum tantum*), pápež takéto nedokonané manželstvo z oprávneného dôvodu rozvazuje z titulu svojej najvyššej cirkevnej moci, t.j. ako vikár Krista a ako hlava Cirkvi; (porovnaj kán. 1142 CIC - 1983).

¹¹ CASTAÑO, J.F.: *Il sacramento del matrimonio*. 3 vyd. Roma: Ed. Piada, 1994, s. 506.

¹² Porovnaj INNOCENTIUS III: *Epistolarum Innocentii III*. Vol. I, Parisiis 1682, col 2.

¹³ „*Ministerium*“ = služba, úrad.

¹⁴ „*Instrumentum*“ = nástroj, prostriedok, náradie.

Porovnaj CAPPELLO, F.: *De matrimonio*. Vol. V, Romae 1961, s. 690.

povedané, účinnok, ktorý sa dosahuje prostredníctvom nástroja, má pôvod v obidvoch príčinách, t.j. v príčine hlavnej a tiež i v tej nástrojovej. Je ale nesporné, že výsledný efekt je dôsledkom viac hlavnej príčiny ako tej nástrojovej. A tak výtvarné dielo je bezpochyby predovšetkým dielom maliara ako štetca, ktorý musel použiť na jeho vytvorenie.

Podobná situácia nastáva pri rozviazaní platného manželstva. Zrušenie manželstva je dôsledkom predovšetkým hlavnej príčiny, Boha, ktorý ho ruší „*ad modum causae principalis*“, zatiaľ čo rímsky veľkňaz to isté manželstvo ruší „*ad modum causae instrumentalis*“. Preto obrazne povedané, rímsky veľkňaz je nástrojom v „rukách“ božích, ktorý ako taký rozvážuje manželstvo. Je však nástrojom živým (nie pasívnym), ktorý skúma, hodnotí a posudzuje dôvody na udelenie milosti rozviazania manželstva.

4 ROZSAH „POTESTATIS VICARIAE“

Z analýzy textu kánonov 1142 až 1149 CIC – 1983 vyplýva, že existujú tri okruhy prípadov, kedy rímsky veľkňaz môže zrušiť manželstvo.

Neužívané manželstvá (*matrimoni non consumati*):

- I. Manželstvo medzi dvoma pokrstenými osobami (kán. 1142); ide o sviatostné manželstvo.
- II. Manželstvo medzi pokrstenou a nepokrstenou osobou (kán. 1142); ide o nesviatostné, polokresťanské manželstvo.

Užívané manželstvá (*matrimoni consumati*):

- III. Pavlovo privilegium (kánony 1142 - 1147).
- IV. Možnosť vybrať si jednu z viacerých žien (kán. 1148).
- V. Nemožnosť obnoviť spolužitie (kán. 1149).

Prípady, ktoré nie sú obsiahnuté v normatíve CIC – 1983, ktoré však pápež jednotlivo posudzuje prostredníctvom Kongregácie pre náuku viery.¹⁵ Viacerí autori tento okruh prípadov spájajú s tzv. „Petrovým privilegiom“ (*privilegium Petrinum*).¹⁶ Oficiálne označenie však znie - rozviazanie manželského zväzku v prospech viery (*solutio vinculi matrimonialis in favorem fidei*):

- VI. Manželstvo medzi dvoma nepokrstenými osobami a žiadna z nich neprijme sviatosť krstu. Ide o rozviazanie nesviatostného manželstva v prospech viery tretej osoby.
- VII. Manželstvo medzi pokrstenou a nepokrstenou osobou, ktoré bolo uzavreté s dišpenzom od manželskej prekážky rozdielneho náboženstva. Ide o rozviazanie nesviatostného, polokresťanského manželstva.

Považujeme za užitočné poukázať na dve skutočnosti. Z vyššie uvedenej schémy je vylúčený okruh prípadov týkajúcich sa sviatostného a užívaného manželstva, ktoré kánonické práve označuje termínom „*matrimonium ratum et consumatum*“.¹⁷ Takéto platne uzavreté manželstvo je podľa kánona 1141 CIC – 1983 absolútne nerozlučiteľné. „*Uzavreté a dokonané manželstvo nemôže byť rozviazané nijakou ľudskou mocou a z nijakého dôvodu, okrem smrti*“. Čo je teda dôvodom absolútnej nerozlučiteľnosti tohto manželstva? Odpoveď nachádzame v tradičnom učení Katolíckej cirkvi, podľa ktorého dôvod absolútnej nerozlučiteľnosti uvedeného manželstva spočíva v jeho

¹⁵ Články 48 a 53 apoštolskej konštitúcie Jána Pavla II. *Pastor Bonus*:

„*Vlastnou úlohou Kongregácie pre náuku viery je napomáhať a chrániť náuku viery a mravov v celom katolíckom svete; preto jej podlieha to, čo sa akokoľvek týka tejto matérie*“ (čl. 48).

„*Jej úlohou je takisto preskúmať tak podľa práva, ako aj skutočne to, čo sa týka privilegia viery*“ (čl. 53).

¹⁶ Pojem tzv. Petrovho privilegia nie je presný a zo stany niektorých kanonistov je odmietaný. Rozhodne nejde o analógiu s Pavlovým privilegiom v tom zmysle, že by malo oporu v niektorom z listov apoštola Petra; porovnaj HRDINA, A.: *Kanónické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 307.

¹⁷ Kán. 1061 § 1. diferencuje medzi „len platne uzavretým manželstvom“ (*matrimonium ratum tantum*) a „platne uzavretým a konzumovaným manželstvom“ (*matrimonium ratum et consumatum*). Upozorňujeme, že obidva typy manželstiev majú povahu sviatostného manželstva, t.j. ide o manželstvo medzi pokrstenými osobami. Text spomínaného kánona znie: „*Platné manželstvo medzi pokrstenými sa nazýva iba uzavreté, ak nie je dokonané; nazýva sa uzavreté a dokonané, ak manželia ľudským spôsobom medzi sebou vykonali manželský úkon, sám osebe vhodný na splodenie dieťaťa, na ktorý je manželstvo svojou prirodzenosťou zamerané a ktorým sa manželia stávajú jedným telom*“.

sviatostnom charaktere a konzumácii, ktoré spolu dokonale vyjadrujú nerozlučiteľnú jednotu Krista s Cirkvou podľa slov apoštola Pavla: „*Preto muž zanechá otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele. Toto tajomstvo je veľké; ja hovorím o Kristovi a Cirkvi*“ (Ef. 5, 31 – 32).

Z veľkého množstva vyjadrení pápežov, ktorí permanentne potvrdzujú princíp absolútnej nerozlučiteľnosti manželstva „*ratum et consumatum*“, citujeme Pia XI., ktorý, vo svojej encyklike *Casti connubii* (hneď potom ako konštatoval, že cirkev v istých prípadoch môže rozlúčiť prirodzené manželstvo a manželstvo medzi veriacimi, ktoré ešte nebolo konzumované) hovorí: „*ale žiadna takáto výnimka, a zo žiadneho dôvodu nebude nikdy možná pri uzavretom a dokonanom manželstve medzi kresťanmi. Lebo v tomto manželstve sa plne dokonáva manželská zmluva; a odzrkadľuje sa v ňom Bohom chcená bezpodmienečná pevnosť a nerozlučiteľnosť, ktorú žiadna ľudská moc nedokáže uvoľniť. Keby sme chceli s posvätnou úctou skúmať vnútorný dôvod tejto Božej vôle, ľahko ju nájdeme v nadprirodzene tajomnom význame kresťanského manželstva, ktorý je úplne a dokonale obsiahnutý v konzumovanom manželstve medzi veriacimi. Lebo, ako dosvedčuje apoštol v liste Efezanom, manželstvo kresťanov odzrkadľuje to nekonečne dokonalé spojenie, ktoré je medzi Kristom a Cirkvou [...]. A toto spojenie nijakým spôsobom nebude môcť byť rozlúčené, pokiaľ Kristus bude žiť a Cirkev skrze neho*“.¹⁸

Pápežská doktrína podporujúca absolútnu nerozlučiteľnosť uzavretého a konzumovaného manželstva je autentickým učením, ktoré sú veriaci povinní prijať v zmysle kán. 752.¹⁹ Taktiež je však pravdou, že uvedené učenie nemá definitívny, t.j. dogmatický charakter (t.j. nie je učením „*ex cathedra*“)²⁰ a teoreticky je možné ho reformovať. Preto sa nedá úplne vylúčiť možnosť ďalšieho teologicko-právneho prehĺbenia problematiky, podľa ktorej by sa rozsah zastupiteľskej moci pápeža mohol vzťahovať aj na určité prípady uzatvorených a konzumovaných manželstiev.

Druhá skutočnosť, ktorú je nutné dať do pozornosti sa týka motívu, na základe ktorého rímsky veľkňaz rozvážuje platný manželský zväzok. Aj keď nie všetci kanonisti zastávajú ohľadom predmetnej motivácie rovnaký názor, prikláňame sa k mienke, že motívom konania rímskeho veľkňaza je vždy *favor fidei* (prospech viery). Niektorí právnici vylučujú túto motiváciu v prípade rozviazania manželstva „*ratum et non consumatum*“ (kán. 1142), t.j. manželstva len uzavretého. Podľa nášho názoru aj v tomto prípade pápež koná v prospech viery aspoň jednej osoby, ktorá žiada rozviazanie svojho manželstva možno preto, aby mohla svoj kresťanský život prežívať v plnosti a bez výčitiek svedomia.²¹ V každom prípade ide o rozviazanie manželstva dvoch pokrstených manželov a nevidíme dôvod, prečo by nemohli využiť *favor fidei*.

5 ZRUŠENIE NEUŽÍVANÉHO MANŽELSTVA (KÁN. 1142)

Pojednávame tu o dvoch rozdielnych typoch nekonzumovaných manželstiev, jedno je sviatostné (*sacramentum*) a druhé je len prirodzené (*naturale*). Nekonzumované manželstvo (či už

¹⁸ PIUS PP. XI: enc. *Casti connubii*. In: AAS 22(1930)552.

¹⁹ Kán. 752: „*Aj keď nie súhlas viery, predsa však nábožnú poslušnosť rozumu a vôle treba prejavovať náuke, ktorú buď Najvyšší veľkňaz, alebo kolégium biskupov hlása o viere alebo mravoch, keď vykonávajú hodnoverné magistérium, hoci túto nauku nezamýšľajú vyhlásiť definitívnym úkonom; veriaci sa teda majú starostlivo vyhýbať tomu, čo sa s ňou nezhoduje*“.

²⁰ Latinský výraz „*ex cathedra*“ (= z katedry) použil Prvý vatikánsky koncil (v konštitúcii *Pastor aeternus*, kap. IV.) na označenie neomylného učenia rímskeho veľkňaza. V zmysle tohto dokumentu, aby učenie pápeža bolo neomylné, musia sa kumulatívne splniť tri podmienky: a) rímsky veľkňaz musí učiť ako hlava univerzálnej cirkvi; b) učenie pápeža sa musí týkať viery a mravov; c) musí byť zrejmé, že jeho učenie je definitívne, t.j. že hovorí „*ex cathedra*“:

„*Keď rímsky veľkňaz hovorí „ex cathedra“ (t.j. keď svojou najvyššou apoštolskou autoritou z úradu pastiera a učiteľa všetkých kresťanov definuje nauku viery alebo mravov, ktorá má byť zachovávaná celou Cirkvou), potom – s Božou pomocou, ktorá mu bola prisľúbená vo svätom Petrovi – disponuje tou neomylnosťou, ktorou chcel božský Vykupiteľ obdarit svoju Cirkev pri definovaní nauky viery alebo mravov. Preto sú takéto definície rímskeho veľkňaza samy o sebe – a nie na základe súhlasu Cirkvi – nezmeniteľné*“ (Dogm. konštitúcia I. vatikánskeho koncilu *Pastor aeternus* o pápežskej neomylnosti z 18. júna 1870, IV. kapitola).

²¹ Uvedený názor zastáva aj Castano; porovnaj CASTAÑO, J.F.: *Il sacramento del matrimonio*. 3 vyd. Roma: Ed. Piada, 1994, s. 510.

medzi pokrstenými, alebo medzi osobou pokrstenou a nepokrstenou) môže byť podľa kánona 1142 z oprávneného dôvodu (*causa iusta*) rozviazané (*dissolvi*)²² pápežom, a to buď na žiadosť oboch strán, alebo jednej z nich, hoci druhá strana je proti tomu. Okrem toho, milosť rozviazania nekonzumovaného manželstva sa má udeliť v prípade nemožnosti obnovenia manželského spolužitia. Takáto nemožnosť môže byť rôznej povahy, napr. keď medzi manželmi chýba láska alebo ak medzi nimi existuje neprekonateľná nevraživosť a pod.

Procesnoprávna úprava zameraná na dosiahnutie dišpenzu od takéhoto manželstva je ukotvená v siedmej knihe CIC 1983 v kánoch 1697 – 1706.²³ Podľa tejto normatívy:

- „*iba Apoštolská stolica rozsudzuje o skutočnosti nedokonanosti manželstva a o existencii oprávneného dôvodu na udelenie dišpenzu*“;
- „*dišpenz však udeľuje jedine rímsky veľkňaz*“ (kán. 1698).

Okrem toho kánon 1704 § 1 uvádza tri nutné náležitosti, potrebné na udelenie dišpenzu: a) skutočnosť nekonzumovania; b) oprávnený dôvod; c) vhodnosť milosti.²⁴ Považujeme za potrebné upozorniť na dôležitosť náležitosti oprávneného dôvodu (*causa iusta*) potrebného na udelenie dišpenzu, a to preto, lebo tu ide o dišpenz od zákona manželskej nerozlučiteľnosti, ktorý pápež udeľuje nie „*nomine proprio*“, ale „*nomine alterius*“. Podľa právneho názoru väčšiny cirkevných právnikov (ku ktorému sa prikláňame aj my) a s prihliadnutím na princíp stanovený v kánone 90 (ktorý síce hovorí len o dišpenzácii cirkevného a nie prirodzeného alebo Božieho zákona), keby pápež udelil dišpenz bez akéhokoľvek dôvodu, tak jeho udelenie by bolo neplatné.²⁵ Keďže pápež udeľuje dišpenz od zákona Božieho a nie ľudského, a udeľuje ho nie vlastnou mocou, ale mocou zastupiteľskou (*potestas vicaria*), je na mieste poukázať na túto podstatnú náležitosť (*causa iusta*), ktorá sa dotýka platnosti úkonu. Inými slovami povedané, oprávnený dôvod na udelenie pápežského dišpenzu je „*ad validitatem*“. Taliansky kanonista Chiapetta demonštratívne vypočítava oprávnené dôvody na udelenie pápežského dišpenzu, ako napr:

- absolútna povahová nekompatibilita manželov, ktorá spôsobuje, že ich vzájomné spolužitie je mimoriadne ťažké;
- veľká averzia medzi manželmi, bez nádeje na zmierenie;
- strach z vážnych konfliktov a potýčok medzi rodinami manželov;
- uzavretie občianskeho manželstva zo strany jedného z manželov alebo civilný rozvod zo strany jedného z manželov;
- zákonná alebo faktická odluka manželov, ktorá trvá už viac rokov;
- spolužitie jedného z manželov s inou osobou;
- legitimácia nemanželského potomstva;
- vada manželského súhlasu, ktorú nebolo možné dostatočne dokázať v procese manželskej nulity;
- pochybnosť o platne uzatvorenom manželstve z dôvodu strachu;
- nespôsobilosť k súloži jedného z manželov, ktorá nastala náhle po uzavretí manželstva;
- nevyliciteľne nákazlivá choroba, ktorú si privodil jeden z manželov;
- odpad (apostáza) od viery;
- nebezpečenstvo „zvrátenosti“ manželskej stránky na základe postojov prijatých od druhej strany;
- spáchanie krutého deliktu zo strany jedného z manželov;

²² „*Dissolvere*“ = rozpúšťať, rozväzovať, rozpletať, rozlučovať.

²³ Základné prvky pápežského dišpenzu od nekonzumovaného manželstva nachádzame v Dekretáliách pápeža Alexandra III. a Inocenta III. z dvanásteho storočia. Ale presne opísaný postup nám zanechal až pápež Benedikt XIV. v apoštolskej konštitúcii *Dei miseratione* z 3. decembra 1741: Bull. Ben. XIV. I, 166, s. 700.

²⁴ Kán. 1704 § 1 znie: „*Po skončení vyšetrovania má vyšetrovateľ predložiť všetky spisy s primeranou správou biskupovi, ktorý má vyjadriť úsudok podľa objektívnej pravdy tak o skutočnosti nedokonania, ako aj o oprávnenom dôvode na dišpenz a o vhodnosti milosti*“.

²⁵ Kán. 90 § 1. „*Od cirkevného zákona sa nemá dišpenzovať bez oprávneného a rozumného dôvodu, pričom treba mať na zreteli okolnosti prípadu a závažnosť zákona, od ktorého sa dišpenzuje; inak je dišpenz nedovolený, a ak ho nedal sám zákonodarca alebo jeho nadriadený, je aj neplatný. § 2. V pochybnosti o dostatočnosti dôvodu sa dišpenz udeľuje platne a dovolene*“.

- trest odsúdenia na doživotie alebo na dlhú dobu za spáchanie závažných zločinov atď.²⁶

6 ZRUŠENIE UŽÍVANÝCH MANŽELSTIEV

6.1 Pavlovo privilegium (kán. 1143 - 1147)

Nebolo „založené“ apoštolom Pavlom (akoby sa zdalo na prvý pohľad), ale Cirkev na základe jeho listu (1 Kor 7, 12 - 16)²⁷ dovolila už od najstarších čias rozviazať prirodzené manželstvo (*matrimonium naturale*) medzi dvoma nepokrstenými v prospech viery (*in favorem fidei*) potom, keď jeden z manželov prijal krst a druhý od neho odišiel. Z predmetného textu Pavlovho listu vyplýva len to, že ide o situáciu po odlúčení manželov pri stále trvajúcom prirodzenom manželstve. Z textu vôbec nevyplýva to, že by sa odlúčením jedného z manželov, druhý stal automaticky slobodným pre uzavretie nového manželstva. Cirkev na základe tejto situácie (ktorú opísal apoštol Pavol) sa rozhodla za istých okolností (porovnaj kán. 1143) udeliť prostredníctvom privilegia milosť rozviazania prirodzeného manželstva. Zastávame názor, že aj v tomto prípade ide o rozviazanie manželstva prostredníctvom zastupiteľskej moci (*potestatis vicariae*) rímskeho veľkňaza. Text kánona 1143 znie:

„§ 1. *Manželstvo uzavreté dvoma nepokrstenými sa rozvzťahuje na základe pavlovského privilegia v prospech viery stránky, ktorá prijala krst, samým skutkom, ktorým táto stránka uzaviera nové manželstvo, len keď nepokrstená stránka odstúpuje*“.

„§ 2. *Usudzuje sa, že nepokrstená stránka odstúpuje, ak s pokrstenou stránkou nechce spolunažívať alebo spolunažívať pokojne bez urážania Stvoriteľa, ak jej táto stránka po prijatí krstu neposkytla oprávnený dôvod na odstúpenie*“.

Z legislatívneho textu vyplýva, že po splnení určitých podmienok pôvodné prirodzené manželstvo zaniká uzavretím nového manželstva. Z právneho hľadiska je uzavretie „nového manželstva“ tou rozhodujúcou právnou skutočnosťou.

6.2 Možnosť si vybrať jednu z viacerých manželiek (kán. 1148)

Vo viacerých ázijských a afrických krajinách je rozšírená polygamia, ktorá vo väčšine prípadov predstavuje neprekonateľnú prekážku pri šírení kresťanskej viery. Vo svetle prirodzeného práva len žena, ktorú si muž zobral za manželku ako prvú, je skutočnou manželkou. Ostatné ženy sú v tomto ohľade považované za konkubíny. Ako možno vidieť z textu kánona 1148, cirkevný zákonodarcu nazýva všetky ženy, ktoré žijú s mužom v polygamickom zväzku, manželkami (a nie manželkou a konkubínami). Podľa nášho názoru si takéto nezvyčajné jazykové vyjadrenie zvolil nie preto, že by nerešpektoval prirodzené právo, ale preto, že sa chcel uvedenou formuláciou čo najviac prispôbiť kultúram a krajinám, v ktorých je dovolené mať súčasne viac manželiek, resp. viac manželov.

Skutková podstata uvedeného kánona sa týka prípadu nepokrsteného muža (*non baptizatus*), ktorý má súčasne viacej manželiek (*plures uxores non baptizatas*) a potom požiada o krst v Katolíckej cirkvi. Lenže kánonické právo pokladá monogamiu za podstatnú vlastnosť manželstva a preto riešenie tejto neľahkej situácie upravuje kánon 1148 nasledovne:

§ 1. „*Nepokrstený, ktorý má súčasne viac nepokrstených manželiek, po prijatí krstu v katolíckej cirkvi, môže si jednu z manželiek ponechať a ostatné prepustiť, ak mu je ťažké zostať s prvou z nich. To isté platí o nepokrstenej žene, ktorá má súčasne viac nepokrstených manželov*“.

§ 2. „*V prípadoch, o ktorých sa hovorí v § 1, manželstvo po prijatí krstu treba uzavrieť zákonnou formou, pri zachovaní, ak je to potrebné, aj predpisov o miešaných manželstvách a iných, ktoré treba podľa práva zachovať*“.

²⁶ CHIAPPETTA, L.: Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria. Manuale giuridico-pastorale. Roma: Ed. Dehoniane, 1990, 368-369.

²⁷ „*Ostatným hovorím ja, nie Pán: Ak má niektorý brat neveriacu ženu a ona chce s ním bývať, nech ju neprepúšťa. A ak má niektorá žena neveriaceho muža a on chce s ňou bývať, nech muža neopúšťa. Lebo neveriaci muž sa posväčuje v žene a neveriaca žena sa posväčuje v bratovi. Inak by boli vaše deti nečisté; ale teraz sú sväté. No ak neveriaci chce odísť, nech odíde. V takomto prípade nie sú brat alebo sestra otrocky viazaní; veď Boh nás povolal žiť v pokoji. Vari vieš, žena, či zachrániš muža? Alebo vieš, muž, či zachrániš ženu?*“.

§ 3. „Miestny ordinár, majú pred očami mravné, sociálne a ekonomické podmienky miesta a osôb, má sa postarať, aby bolo dostačujúco postarané o potreby prvej manželky a ostatných prepustených manželiek podľa noriem spravodlivosti, kresťanskej lásky a prirodzenej slušnosti“.

To znamená, že muž po prijatí krstu je povinný uzavrieť manželstvo v súlade s kánonickou formou a to hneď z dvoch dôvodov, aby:

- a) bolo isté, že manželský súhlas trvá aj po prijatí krstu;
- b) sa predišlo možnosti uzavretiu neplatného manželstva, aj v prípade, že manželský súhlas trvá.

Ide totiž o to, že popri subjektívnemu postoju manžela (ktorý potom, čo si vzal za manželku svoju prvú ženu a následne súhlasil aj s „manželstvami“ s ďalšími ženami a ktorý je subjektívne presvedčený o platnom uzavretí všetkých svojich manželstiev) existuje **objektívna skutočnosť**, ktorá sa týka požiadavky prirodzeného práva, t.j. manželskej prekážky predchádzajúceho platného zväzku (*impedimentum vinculi*). Objektívna realita je taká, že podľa prirodzeného práva (*ius naturale*) len prvé manželstvo je platné, zatiaľ čo všetky ostatné (nezávisle na subjektívnom postoji muža) sú neplatné, lebo tomu bráni uvedená prirodzeno-právna prekážka. A preto aj napriek subjektívnemu presvedčeniu muža o platnosti všetkých svojich manželstiev, len jeho prvé manželstvo je silou prirodzeného práva objektívne platné.²⁸ Tak ako v prípade Pavlovho privilegia, prvé manželstvo sa rozlučuje v momente uzavretia nového.

6.3 Nemožnosť obnoviť spolužitie (kán. 1149)

25. januára 1585 vydal pápež Gregor XIII apoštolskú konštitúciu *Populis*,²⁹ ktorá reflektovala historicky temné udalosti násilného zavlčenia černochoz z Afriky do Ameriky, kde proti svojej vôli pracovali ako otroci. Z uvedeného dokumentu vychádza aj normatíva ukotvená v kánone 1149 aktuálne platného CIC – 1983, ktorá však oproti tej zo 16. storočia je už prispôbena moderným pomerom a platí pre univerzálnu cirkev.

Text kánona 1149 CIC – 1983 upravuje rozviazanie prirodzeného manželstva nasledovne: „*Nepokrstená stránka, ktorá po prijatí krstu v katolíckej cirkvi z dôvodu zajatia alebo prenasledovania nemôže obnoviť spolunažívanie s nepokrstenou manželskou stránkou, môže uzavrieť iné manželstvo, hoci druhá stránka medzitým prijala krst, pri zachovaní predpisu kán. 1141*“.

Z legislatívneho textu môžeme vyvodiť, že: a) ide o prirodzené manželstvo dvoch nepokrstených osôb; b) po určitej dobe jeden z manželov prijme krst v Katolíckej cirkvi; c) po prijatí krstu nie je možné obnoviť spolužitie z dôvodu prenasledovania alebo zajatia; d) nie je relevantné, či medzitým aj druhá stránka prijala alebo neprijala krst; rozhodujúce je, že po prijatí krstu oboch stránok nedošlo ku konzumácii manželstva, lebo v takomto prípade by manželstvo nebolo možné rozlúčiť (porovnaj kán. 1141); e) pôvodné manželstvo zaniká v momente uzatvárania nového manželstva.

Pokiaľ ide o **dôvody** nemožnosti obnovenia manželského spolužitia (t.j. zajatie a prenasledovanie), máme za to, že text kánona je dosť všeobecný a vôbec nešpecifikuje ani dĺžku väzenia, či prenasledovania a ani charakter prenasledovania (politický, náboženský, trestnoprávny?), čo prirodzene otvára problematiku interpretácie.

7 PRÍPADY, KTORÉ NIE SÚ OBSIAHNUTÉ V NORMATÍVE CIC 1983 - „PRIVILEGIUM PETRINUM“

Viaceri autori tento okruh prípadov nazývajú tzv. „Petrovým privilegiom“ (*privilegium Petrinum*). Je to preto, lebo pápež, ako nositeľ najvyššej cirkevnej moci, ako nástupca apoštola Petra (odtiaľ názov privilegia) a hlavne ako Boží vikár, môže v určitých prípadoch a na žiadosť jedného z manželov rozlúčiť každé nesviatostné manželstvo, t.j. a) manželstvo medzi dvoma nepokrstenými osobami; b) manželstvo medzi pokrstenou a nepokrstenou osobou, ktoré bolo uzavreté s dišpenzom od manželskej prekážky rozdielneho náboženstva, tzv. polokresťanské manželstvo. Prípady majú spoločné to, že dôvodom na rozviazanie prirodzeného manželského

²⁸ Na túto tému porovnaj ABATE, A.: Il matrimonio nella nuova legislazione canonica. Brescia: Paideia ed., 1985, s. 320-321; 325.

²⁹ GREGORIUS PP. XIII: Ap. konšt. *Populis ac nationibus*. In: Denzinger-Schönmetzer, č. 1988; DAMIZIA, G: Lo scioglimento dei matrimoni dei poligami. In: *Apollinaris* 40 (1967) 526-533.

zväzku je prospech viery tretej osoby, s ktorou sa má ešte len uzavrieť nové manželstvo. Na rozdiel od Pavlovho privilégia „prospech viery“ sa tu vykladá v tom najširšom zmysle slova. Na porovnanie, pri Pavlovom privilégiu sa manželstvo dvoch nepokrstených rozväzuje „v prospech viery stránky, ktorá prijala krst“, kým pri tzv. „Petrovom privilégiu“ sa nesviatostné manželstvo rozväzuje v prospech viery inej osoby. Po technicko-právnej stránke sa „*privilegium petrinum*“ kvalifikuje ako individuálny právny akt. Nesmieme však zabúdať na to, že pápež (ako nástrojová príčina, ako Boží vikár) aj v tomto prípade udeľuje milosť rozviazania manželstva formou udelenia dišpenzu od zákona manželskej nerozlučiteľnosti.

Dňa 30. apríla 2001 vstúpila do platnosti smernica *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*, ktorá upravuje konanie pri rozviazaní manželského zväzku v prospech viery.³⁰ Do tohto termínu sa uvedené konanie riadilo inštrukciou Kongregácie pre náuku viery z roku 1973,³¹ ktorej normy neboli recipované do CIC – 1983. Nová právna úprava stanovuje v čl. 4 podmienky za akých je možné udeliť dišpenzu:

„Pre udelenie milosti rozlúčenia zväzku sa žiada, aby v čase jej udelenia: 1. nejestvovala nijaká možnosť obnoviť manželské spolužitie; 2. žiadajúca stránka nezavinila, úplne alebo v prevažnej miere, rozpad manželstva a nezavinila to ani stránka, s ktorou žiadajúca stránka hodlá uzavrieť alebo si nechať splatniť nové manželstvo“.

Pokiaľ ide o delenie kompetencií v tomto konaní, tak čl. 2, 3 a 11 smernice stanovujú, že: „Kongregácii pre náuku viery prináleží skúmať jednotlivé prípady a, ak to uzná za vhodné, odporučiť rímskemu veľkňazovi, aby milosť udelil“;

„Diecéznemu biskupovi a tým, čo sú mu podľa práva postavení na roveň, ako aj eparchiálnemu biskupovi, prináleží kompetencia zozbierať dôkazy“;

„Zbierať dôkazy má biskup osobne alebo to zverí osobe vybranej spomedzi sudcov tribunálu alebo inej podľa neho na túto úlohu spôsobilej osobe, ktorej pomáha notár [...]“.

Až po ukončení celej procedúry, t.j. po zozbieraní dôkazového materiálu a po preskúmaní prípadu zo strany Kongregácie pre náuku viery, môže rímsky veľkňaz rozviesť manželstvo.

8 ZÁVER

Nerozlučiteľnosť manželstva, ako požiadavka sekundárneho prirodzeného práva, patrí medzi jeho podstatné vlastnosti. Napriek tomu existujú tri okruhy prípadov, v ktorých rímsky veľkňaz, ako Boží vikár, môže rozviesť kánonické manželstvo. Robí to mocou zastupiteľskou, mimoriadnou, nie ľudskou ale božskou. Robí to pre spásu duší, ktorá musí byť v Cirkvi vždy tým najvyšším zákonom (kán. 1752). Ako sme mohli vidieť, v určitých prípadoch rozlučuje manželský zväzok priamo, inokedy zas prostredníctvom aplikácie kánonických noriem, ktoré on, ako najvyšší cirkevný zákonodarca, vyhlásil (kán. 1143 až kán. 1149).

Použitá literatúra:

PIUS PP. XI: Litt. enc. Casti connubii de matrimonio christiano, 31 decembris 1930. In: AAS 22(1930) 539–592.

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*. In: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_favor-fidei_it.html.

AA.VV.: I procedimenti speciali nel diritto canonico. Città del Vaticano: Libreria Ed. Vaticana, 1992.

ABATE, A.: Il matrimonio nella nuova legislazione canonica. Brescia: Paideia Editrice, 1985.

BRTKO, R.: Filozofikoprávne východiská ius naturale v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva. Bratislava: PraF UK, 2013.

BRTKO, R.: Prirodzenosť a prirodzené právo v dielach Tomáša Akvinského. In: Quid leges sine moribus? (Metamorfózy vývoja štátu a práva v dejinách). Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014.

CAPPELLO, F.: De matrimonio. Vol. V., Romae 1961.

CASTAÑO, J.F.: Il sacramento del matrimonio. 3 vyd. Roma: Ed. Pioda, 1994.

³⁰ Porovnaj CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*. In: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_favor-fidei_it.html.

³¹ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: Pro solutione matrimonii in favorem fidei. In: Enchiridion Vaticanum 4/2730-2800.

- CHIAPPETTA, L.: Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale. Vol. II, 2. vyd. Roma: Ed. Dehoniane, 1996.
- CHIAPPETTA, L.: Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria. Manuale giuridico-pastorale. Roma: Ed. Dehoniane, 1990.
- DAMIZIA, G.: Lo scioglimento del vincolo matrimoniale concesso per delega. In: Apollinaris 39 (1966) 273-285.
- DAMIZIA, G.: Lo scioglimento dei matrimoni dei poligami. In: Apollinaris 40 (1967) 526-533.
- FUNCZIK, E.: Katolícke manželské právo. 2 vyd. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1944.
- HRDINA, A.: Kanonické právo. Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
- KAŠNÝ, J.: Buh nás povolal k pokoju (1Kor 7,15). Kanonická řízení ke zrušení manželství in favorem fidei. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2005.
- MACCARRONE, M.: Apostolicità, episcopato e primato di Pietro. Ricerche e testimonianze dal II al V secolo. Roma: Lateranum, 1976.
- METZ, R.: La dissolution des mariages dans l'Eglise Catholique du XVI siècle à la fin du XX. In: Studia in honorem Card. Alphonsi Stickler, Roma: LAS, 1992, s. 317-341.
- MONDIN BATTISTA: Dizionario enciclopedico del pensiero di san Tommaso D'Aquino. Bologna: PDUL ed., 1991.
- MÖRSDORF, K.: Lehrbuch des Kirchenrecht auf Grund des Codex Iuris Canonici II. Paderborn 1967.
- NAVARETTE, U.: Indissolubilitas matrimonii rati et consumati. Opiniones recentiores et observationes. In: Periodica 58(1969) 415-445.
- POMPEDDA, M.F.: Studi di diritto matrimoniale canonico. Milano: Giuffrè Editore, 1993.
- SEMERANO, M.: Ex cathedra. In: Dizionario teologico enciclopedico. 2. vyd., Casale Monferrato: PIEMME, 1994.
- TOMMASO D'AQUINO: Summa Theologiae. Taurini - Romae: ed. Marinetti, 1948.

Kontaktné údaje:

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

robert.brtko@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

P.O.BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

MANŽELSTVO PODĽA KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1917 A KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1983

Dominika Veselá

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: A man and a woman live side by side from the very beginning. Just as people evolved, their coexistence also changed. We know marriages where a woman was worshiped as the head of the family. The spouses' claims gradually changed and the man became the head of the family. How is it today? The Code of Canon Law of 1917 was progressive and summarized all the laws in force up to that year. Why it was necessary to amend the Code and why it happened in 1983?

Abstrakt: Muž a žena žijú bok po boku od samého počiatku. Tak isto, ako sa vyvíjali ľudia, menilo sa aj ich spolužitie. Poznáme manželstvá, kde bola žena uctievaná ako hlava rodiny. Postupne sa zmenili nároky manželov a muž sa stal hlavou rodiny. Ako je to v dnešnej dobe? Kódex kánonického práva z roku 1917 bol pokrokový a zosumarizoval dovtedy platné zákony. Prečo bolo treba Kódex novelizovať a prečo sa tak stalo už v roku 1983?

Key words: marriage, canon, canon law, spouses.

Kľúčové slová: manželstvo, kánon, kánonické právo, manželia

1 MANŽELSTVO Z POHLĎADU HISTÓRIE

Na označenie manželstva nachádzame v dejinách cirkevného práva hneď niekoľko výrazov. Tieto výrazy majú odlišný pôvod, ale znamenajú to isté.

1. Connubium – tento výraz vznikol už za čias Rímskej ríše, kedy bolo obyčajom zahaľovať nevestu závojom na znak cudnosti a podriadenosti svojmu manželovi.
2. Matrimonium – vyjadrovalo povinnosť ženy/matky v zväzku riadiť rodinu a vychovávať deti.
3. Coniugium – je odvodené od slova bremeno a vyjadruje sa ním, že pre manželstvo sú príznačné aj ťažkosti a bremeno, ktoré by mali manželia spoločne prekonávať.
4. Consortium – vyjadruje podstatu manželstva ako povinnosť byť pomocníkom svojmu partnerovi, spája osudy manželov a vyjadruje ich spoluúčasť na dobrách aj zlách.

Z rímskeho práva poznáme dve klasické definície manželstva a to definíciu Ulpiana: „Manželstvo alebo sobáš je spojenie muža a ženy za účelom nerozlučného životného spoločenstva“.¹ A definíciu Modestina, ktorý definuje manželstvo: „Manželstvo je zväzok muža a ženy a celoživotné spoločenstvo, spoločenstvo podľa božského a ľudského práva.“²

Z oboch definícií je zrejmé, že pre manželstvo bolo podstatné, že je to zväzok muža a ženy. Ďalej je zrejmé, že ide o zväzok neodlučiteľný a celoživotný.

2 OD KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1917 KU KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1983

Snaha o kodifikáciu kánonického práva začala v roku 1904 pápežom Píom X, ktorý celú kodifikáciu naštartoval. Cieľom mala byť systematizácia dovtedajšieho kánonického práva, ktoré bolo značne neprehľadné a zastarané, pretože niektoré normy sa už nedali aplikovať, prípadne normy na novovzniknuté situácie neexistovali. K zverejneniu zosumarizovaného práva resp. Kódexu došlo až v roku 1917 a to najmä preto, že v roku 1914 zomrel Pius X a vypukla 1. svetová vojna.

¹ Iust. Inst., De patria potestate, I, 9. L. §1 Chiappetta, Il matrimonio, s. 10

² Corpus iuris civilis digesta 23, 2, 1 „Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.“

Napokon až Benedikt XV vydal Kódex, ktorý sa stal jednotným zákonom a predstavoval úplnú kodifikáciu práva v dejinách latinskej cirkvi. Kódex bol prehľadný a stručný a obsahoval všetky oblasti kánonického práva. Napriek všetkým týmto výhodám mu však chýbala schopnosť prispôbiť sa rýchlo meniacej sa realite. Po 1. svetovej vojne zanikli monarchie, vznikli nové štáty a inak sa prerozdělila moc v Európe. Po druhej svetovej vojne, kedy boli ľudia vyčerpaní vojnami, pociťovali ešte silnejšiu potrebu reformy. Už im nestačilo iba strohé prepísanie zákonov z minulých storočí, ktoré nereflektovali potreby vtedajších ľudí a ich realitu.

Práce na novom Kódexe trvali takmer dvadsať rokov. Komisia, ktorá mala za úlohu zostaviť nový Kódex si stanovila hlavné princípy, ktoré potrebovala do kódexu zapracovať. V prvom rade to bol právny charakter Kódexu. Nemala to byť iba príručka správania sa, ako to bolo dovtedy. Cirkev potrebovala správu a organizáciu. Na druhej strane však Kódex mal smerovať k láske a ľudskosti. Mal v ňom byť použitý princíp subsidiarity, aby boli pravidlá, čo najbližšie ľuďom, ktorých sa týkajú. V novom kódexe tak isto mysleli aj na práva veriacich. Mali byť vytvorené súdy, ktoré by hájili ich záujmy. Tak isto sa komisia pre revíziu Kódexu zhodla na tom, že potrebuje vhodnejšie usporiadanie. Nový kódex nadobudol účinnosť 27.11.1983.

3 POROVNANIE MANŽELSTVA PODĽA KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA 1917 A KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA 1983

3.1 Sviatosťné manželstvo

(kán. 1012) CIC 1917

Manželstvo je zmluva, ktorú uzatvára muž a žena a tým sa zaväzujú k spoločnému životu. Takáto zmluva, ale nie je jednoduchá; ona je zvláštna (*contractus sui generis*), alebo ešte správnejšie, ona je manželskou zmluvou (*contractus matrimonialis*).³Jednoduchá zmluva je tá, v ktorej si zmluvné strany určia podmienky zmluvy, zvláštna zmluva je tá v ktorej si zmluvné strany nemôžu určiť podmienky a musia zachovať to, čo im zákon určil. Manželská zmluva je zvláštna tým, že zmluvné strany môžu rozhodnúť iba o tom, či manželstvo uzavrú alebo nie.

(kán. 1012) CIC 1917, (kán. 1055) CIC 1983

Stvoriteľ spravil z manželstva pokrstených sviatosť. Preto v prípade neplatnosti manželstva, nie je zväzok ani sviatosťou.

3.2 Ciele manželstva

(kán. 1013) CIC 1917

Zákonodarca Kódexu kánonického práva z roku 1917, poukázal na tri ciele manželstva, z ktorých jeden je primárny a dva sekundárne.⁴ Prvotným účelom manželstva je plodiť a vychovávať deti a druhotným cieľom je vzájomná pomoc a uspokojenie žiadostivosti manželov. Z uvedeného vyplýva, že manželstvo slúži na plodenie a výchovu detí a až subsidiárne na vzájomnú pomoc a uspokojenie. Preto ak ktokoľvek z manželov bráni počatiu detí, alebo ich zanedbáva, prípadne sa o ne nestará, prehrešuje sa voči manželstvu. Až na druhom mieste je pomoc manželov a ich uspokojenie.

Podstatnými vlastnosťami manželstva, sú jeho jednotnosť, jedna žena a jeden muž tvoria jeden zväzok a nerozlučnosť, je to doživotný zväzok dvoch manželov.

(kán. 1055) CIC 1983

Zákonodarca v Kódexe kánonického práva z roku 1983 pojem pomoc a uspokojenie žiadostivosti zamieňa za pojem dobro manželov, čím nie je až taký konkrétny a zároveň dobro manželov posúva na rovnakú úroveň ako plodenie a výchovu detí. Zákonodarca akoby týmto spôsobom uznal, že dobro manželov je rovnako dôležité ako plodenia a výchova detí, ba možno ešte dôležitejšie, lebo ak sa manželia nebudú cítiť v manželstve dobre, nemusia dôjsť ani k plodeniu a výchove detí.

³ FUNCZIK, E.: Katolícke manželské právo, Spolok sv. Vojtecha v Trnave, 1944, s. 9

⁴ BRTKO, R.: Ciele manželstva podľa Kódexu kánonického práva – 1917 a Kódexu kánonického práva – 1983, ATTICUM, 2013, s. 8

3.3 Právna priazeň manželstva

(kán. 1014) CIC 1917, (kán. 1060) CIC 1983

Každé manželstvo je chránené zákonom. V prípade, že sa pochybuje o jeho pravosti, právo je na strane manželstva, preto sa manželstvo bude považovať za platné až do chvíle, kým sa nedokáže jeho neplatnosť. Je lepšie považovať manželstvo za platné, hoci platným nie je, ako ho považovať za neplatné, hoci platným je.

3.4 Rôzne manželstvá

(kán. 1015) CIC 1917, (kán. 1061) CIC 1983

V katolíckom manželstve rozoznávame rôzne druhy.

Uznané je manželstvo sviatostné, čiže manželstvo kresťanov. Dokonané manželstvo je uznané manželstvo, ktoré bolo aj konzumované. Manželstvo platné, medzi pokrstenými sa nazýva legitímne. A putatívne manželstvo je také, ktoré aspoň jedna stránka uzavierala v dobrej viere a v dôsledku toho o ňom platí prezumpcia platnosti.

3.5 Manželstvo a zákony

(kán. 1016) CIC 1917, (kán. 1059) CIC 1983

Dôležité je vedieť akým zákonom manželstvo podlieha a kto je oprávnený tieto zákony spravovať. V tejto súvislosti rozoznávame právo božie, právo cirkevné a právo svetské.

Božie právo je to, ktoré zaväzuje všetkých pokrstených a ktoré vydal sám Stvoriteľ.

Cirkevné právo je to, ktoré je zverené katolíckej cirkvi. Spravuje sa ním výlučne manželstvo pokrstených.

Svetské právo je to, ktoré prislúcha štátu.

3.6 Prísľub manželstva

(kán. 1017) CIC 1917, (kán. 1062) CIC 1983

Aby zasnúbenie bolo pred cirkvou platné, vyžaduje sa, podľa terajšieho cirkevného práva, aby bolo písomné, či je jedno alebo dvojstranné. Preto snúbenec, alebo snúbenci musia písomne vyhlásiť, že si sľubujú manželstvo, ktoré medzi sebou v určitom alebo neurčitom čase uzavrú.⁵ Takéto vyhlásenie musí byť podpísané snúbencom, alebo snúbencami a okrem toho ešte farárom alebo biskupom, alebo dvoma svedkami.

V prípade zrušenia zasnub môže snúbenec alebo jeho rodina žiadať náhradu škody. Nemožno však žiadať dodržanie zmluvy a uzavretie manželstva v prípade, že je jedna strana proti.

3.7 Znalosť manželskej sviatosti

(kán. 1018) CIC 1917

Farár má povinnosť informovať ľudí o manželských zákonoch, aby ich poznali a mohli dodržiavať.

V prípade, že manželia zákony nedodržia, nebude možné odôvodnenie, že ich nepoznali. Cirkev si chce byť istá, že manželia budú o všetkom riadne poučení. V Kódexe z roku 1983 už takáto povinnosť nie, zostáva však povinnosť duchovných poskytovať veriacim pomoc na zachovanie kresťanstva v manželstve.

4 ZÁVER

V závere môžeme konštatovať, že najväčšou zmenou prešiel kánon 1013, CIC 1917, ktorý bol nahradený kánonom 1055 CIC 1983. V novom Kódexe prestávajú byť ciele manželstva členené na primárne a sekundárne a dostávajú sa všetky na jednu úroveň. Zákonodarca dokonca obracia poradie cieľov a dobro manželov kladie pred plodenie a výchovu detí. Predpokladajme, že tým nechce naznačiť, že by bolo dobro manželov dôležitejšie ako plodenie a výchova detí, ale môžeme v tom hľadať určitú logickú postupnosť. Na časovej priamke je najprv dobro manželov, následne plodenie detí a na koniec ich výchova. V prípade, že sa toto všetko splní a manželia budú uspokojení, dostávame sa na začiatok k dobru manželov, ktoré bolo spôsobené správnou výchovou detí.

⁵ FUNCZIK, E.: Katolícke manželské právo, Spolok sv. Vojtecha v Trnave, 1944, s. 15

Použité pramene a literatúra:

BRTKO, Róbert: Ciele manželstva podľa Kódexu kánonického práva – 1917 a Kódexu kánonického práva – 1983, Bratislava : Atticum, 2013, s. 6-16

FUNCZIK, Emil: Katolícke manželské právo. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1944.

REBRO, Karol – BLAHO, Peter: Rímske právo, Bratislava 1991.

Justiniánske Inštitúcie. Preložil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000.

Kódex kánonického práva – 1917, Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi Ius Digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatis, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab E.MO P. Card. Gasparri auctus, Rím 1963.

Kódex kánonického práva – 1983, latinsko slovenské vydanie, Bratislava : Spolok sv. Vojtecha, 1996

DUDA, Ján: Katolícke manželské právo, Spišská kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1996.

POLÁŠEK, František: Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983, Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1995.

GEROSA, Libero: Právo cirkvi, Prešov : Petra, 2005

NEMEC, Matúš: Základy Kánonického práva, Bratislava : Iura Edition 2001

OMILOSTENIE AKO PREJAV ZMIERŇOVANIA TVRDOSTI V RÍMSKOM TRESTNOM PRÁVE

Andrej Beleš, Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: At realisation of functions of criminal law, the state sometimes shows certain degree of amicability to the perpetrators of offences for different reasons. In some circumstances the criminality of their act can faint, or the sentence imposed may not be conducted. That was the case in the Roman law. The forms of extinction of punishability and the extinction of penalty included the execution of a sentence, granting pardon, abolition, limitation of criminal proceedings, death of the perpetrator and other factual reasons. Given the breadth of this research, the present contribution will specialize exclusively in the question of granting pardon and amnesty in the Roman Empire. It will attempt to comprehend the complexities of these institutes and point to the diversity of their application in Roman history. The article systematically examines granting pardon in the course of prosecution, granting pardon after the judgment, but before the execution of punishment, and finally granting of amnesty, or granting pardon after the start of punishment execution until it is executed.

Abstrakt: Pri realizácii funkcií trestného práva štát niekedy zvykne z najrôznejších dôvodov prejavovať určitú zmierlivosť voči páchatelom trestných činov. Za určitých okolností môže trestnosť ich skutku odpadnúť, prípadne sa uložený trest nemusí vykonať. Inak tomu nebolo ani v rímskom práve. Medzi spôsoby zániku trestnosti a zániku trestov patrilo výkon rozsudku, omilostenie, abolícia, premlčanie trestného stíhania, smrť páchatela a ďalšie faktické dôvody. Vzhľadom na rozsiahlosť tohto výskumu sa predložený príspevok bude špecializovať výlučne na otázku udeľovania milosti a amnestie v Rímskej ríši. Pokúsi sa o komplexnú charakteristiku týchto inštitútov a poukáže na rôznorodosť ich uplatňovania v rímskych dejinách. Z časového hľadiska udelenia milosti článok systematicky skúma omilostenie v priebehu trestného stíhania, omilostenie po vyhlásení rozsudku, ale ešte pred výkonom trestu a napokon udelenie amnestie, resp. milosti po začiatku výkonu trestu až do jeho vykonania.

Key words: roman criminal law, penalties, amnesty, indulgentia, in integrum restitutio.

Kľúčové slová: rímske trestné právo, tresty, amnestia, indulgentia, in integrum restitutio.

1 ÚVOD

Spáchanie trestného činu by malo pre štát predstavovať podnet k vyvolaniu mechanizmu, ktorý bude viesť – neodvratne a čo možno najskôr - k uloženiu sankcie pre páchatela a zabezpečeniu jej vykonania zo strany štátu.¹ V určitých situáciách však mohli nad touto snahou prevážiť iné záujmy, ktoré bývali realizované prostredníctvom inštitútov milosti a amnestie (či všeobecnejšie omilostenia). Ešte v 19. storočí sú tieto situácie charakterizované trojako:²

1. **Omilostenie ako nástroj riešenia politickej krízy**, kedy vykonanie spravodlivého trestu muselo ustúpiť vyšším cieľom v záujme zachovania poriadku v štáte, najmä ak hrozilo, že výkon trestu by mohol spôsobiť ďalšie rozbroje v spoločnosti;
2. **Omilostenie ako nástroj efektívnej trestnej politiky**, kedy udelenie milosti mohlo viesť k rozkladu zločineckej skupiny iniciovaním podvratných živlov v jej

¹ Z hľadiska trestnoprávnej teórie pozri bližšie: SLÁDEČEK, J.: Promlčení dle trestního práva. Praha: tiskem J. Otty - nákladem vlastním, 1892, s. 1.

² KÖSTLIN, R. System des deutschen Strafrechts. Erste Abtheilung: Allgemeiner Theil. Tübingen: Verlag der Laupp'schen Buchhandlung, 1835, s. 633.

vnútri, ktoré na základe vidiny beztrebnosti a návratu do spoločnosti mohli prejavíť ochotu spolupracovať s orgánmi štátnej moci za účelom likvidácie tejto organizácie;

3. **Omilostenie ako nástroj zmiernovania tvrdosti zákona**, teda v prípade kolízie medzi prísnosťou právnych predpisov a individuálne vzniknutou situáciou na strane páchatela, z ktorej vyplýva, že vykonanie trestu by bolo možné klasifikovať ako nespravodlivé, alebo kontraproduktívne, pričom iné spôsoby zmiernenia trestu nemožno uplatniť.

Práve tretia uvedená situácia sa najväčšmi približuje dôvodom legitimizujúcim inštitúty milosti a amnestie v súčasnom chápaní. V materiálnom právnom štáte sú totiž milosť a amnestia nástroje slúžiace na vyvažovanie princípov rovnosti pred zákonom, ktorý znamená uloženie sankcie za spáchaný trestný čin akoby automaticky bez ohľadu na iné okolnosti, a princípu spravodlivosti, ktorý vzhľadom na okolnosti hodné osobitného zreteľa si vyžaduje upustenie od výkonu sankcie, resp. od trestného stíhania. Inštitúty milosti a amnestie, resp. všeobecne inštitúty zániku trestnosti a zániku trestov je v tomto kontexte potrebné vnímať ako záchrannú brzdu, bezpečnostný ventil³ právneho štátu na vyvažovanie týchto princípov. Aplikácia týchto inštitútov však napriek uvedenému môže byť podmienená emocionálnym prvkom, môže byť prejavom ľudskosti, súcitu, pocitu nespravodlivosti, ktorý generuje systém inštitucionalizovanej spravodlivosti.⁴ Alebo môže sledovať výlučne politické ciele. Milosť a amnestia majú na jednej strane racionálny základ, ktorý smeruje k zabezpečeniu fungovania právneho štátu, na druhej strane ich aplikácia sa môže tomu základu excesívne vzdávať.

Inštitúty milosti a amnestie boli známe už v právnom poriadku antického Ríma. Vo svojej podstate sa viazali na rovnaký účel, aký popísal autor ešte v 19. storočí. Už súdny rečník Quintilián pokladal za „správne prosieť o milosť senát, ľud, cisára, alebo inú autoritu, ktorá odsúdenému smie túto zhovievavosť preukázať“. Z hľadiska taktiky vedenia súdneho procesu pri vznesení tejto prosby zároveň odporúčal, aby sa dôraz kládol na tri okolnosti, ktorým bývala v Ríme pripisovaná váha pri vyhodnotení opodstatnenosti udelenia milosti:

1. odsúdený doteraz viedol riadny, bezúhonný život, pričom jestvuje dôvodný predpoklad, že ho bude viesť aj v budúcnosti;
2. za svoje konanie bol dostatočne potrestaný inými okolnosťami, napríklad ho postihli „osudové nešťastia“, pričom svoje previnenia úprimne oľutoval;
3. odsúdený odkázal na svoj status: pôvod, predkov, jeho hodnosti a zásluhy, priateľstvá.⁵

V súčasnom právnom jazyku sa bežne vyskytujú pojmy ako „amnestia“ a „milosť“. Za milosť možno označiť akt zmiernenia alebo odpustenia trestu, ktorý sa v užšom zmysle viaže iba na omilostenie konkrétnej osoby. Naopak pod amnestiou možno rozumieť rozhodnutie o hromadnom udelení milosti pre individuálne neurčitý okruh osôb.⁶ V právnom stave *de lege lata* sú milosť a amnestia dôvodom zániku trestu, keďže prezident je prostredníctvom týchto inštitútov oprávnený odpúšťať a zmiernovať právoplatne uložené tresty. Osobitným prípadom je aboličná amnestia⁷, ktorá bola súčasťou slovenského právneho poriadku do prijatia ústavného zákona č. 90/2001 Z. z., pričom jej podstatou je nariadenie zo strany hlavy štátu, aby sa v určitej veci nezačínalo trestné stíhanie, a ak sa začalo, musí byť skončené. Ponímanie tohto druhu amnestie ako dôvodu zániku trestnosti je doposiaľ sporné.⁸

³ Porovnaj dôvodovú správu k ústavnému zákonu č. 90/2001 Z. z., dostupná na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=137174> cit. 13. 2. 2019.

⁴ KYSELA, J.: Milosť jako uznání limitů práva. In *Právní rozhledy*, č. 12 roč. 26, 2018, s. 424

⁵ Quint. 7, 4, 18. Porovnaj: *The Institutio Oratoria of Quintilian*. Translation by H. Butler. Cambridge: Harvard University Press, 1959, s. 117.

⁶ VOKOUN, R. Amnestie. In: *Slovník českého práva*. 3. vydání. I. Díl. Praha: Linde, 2002, s. 128.

⁷ Avšak je potrebné rozlišovať aboličnú amnestiu v súčasnom chápaní a aboličnú v rímskom práve, pozri k tomu ďalej.

⁸ Spornou zostáva otázka, či aboličná amnestia vytvára hmotnoprávne účinky, teda je dôvodom zániku trestnosti činu, alebo ide výlučne o procesnú prekážku trestného stíhania. Túto otázku

Samotný termín „*amnestia*“ má grécky pôvod. Objavil sa po prvýkrát v súvislosti s pádom oligarchického režimu Tridsiatich tyranov, ktorý prevzal vládu nad Aténami v rokoch 404 - 403 p. n. l. Po obnovení demokracie sa ľudové zhromaždenie rozhodlo nestíhať zločiny zainteresovaných osôb, čo malo prispieť k upokojeniu situácie v štáte.⁹ Popredný právny romanista Theodor Mommsen uviedol, že „*akty tejto kategórie sa v prameňoch vyskytovali len sporadicky, pričom v rímskom právnom poriadku nikdy nenašli zodpovedajúce všeobecné pomenovanie, keďže amnestia bola gréckym právnickým výrazom, ktorí Rimania síce poznali, ale neuplatňovali.*“¹⁰ Napokon aj Cicero spomína grécke slovo *αμνηστία* v súvislosti „*so starým precedensom Aténčanov, ktorí sa v snahe utlíčiť napätie v štáte zhodli na tom, že je potrebné každú spomienku na predchádzajúce konflikty prekryť závojom trvalého zabudnutia.*“¹¹

V staršej latinskej literatúre sa v kontexte tohto aktu zvyklo poukazovať na moment „zabudnutia“ (*oblivio*), čo má spojitost s gréckym synonymom tohto stavu („*amnesia – amnestia*“).¹² Ako synonymum milosti bol oveľa frekventovanejšie používaný termín *indulgentia*. Predstavoval určitý druh priazne (*gratia*), výsady udelenej štátnou mocou. Mohla sa vzťahovať na široko vymedzený okruh osôb (*indulgentia generalis*) ako aj na jednotlivcov (*indulgentia specialis*).¹³ Uvedené formy mohli zásadne nastúpiť v priebehu troch fáz:

1. pred začatím trestného stíhania alebo v jeho priebehu (t. j. pred vynesením odsudzujúceho rozsudku);
2. po vynesení rozsudku, ale ešte pred začatím výkonu trestu;
3. v priebehu výkonu trestu, dokým nebol trest zavŕšený.

2 AMNESTIA PRED VYNESENÍM ROZSUDKU

Uvedená forma amnestie zabezpečovala, aby sa trestné stíhanie voči väčšiemu počtu jednotlivcov vôbec nezačínalo a vec nebola prerokovaná na súde. Zásadne sa vyhlasovala pred začatím trestného stíhania. Vo svojej podstate však možno tento inštitút charakterizovať ako nanajvýš výnimočný prostriedok *ad hoc*, ktorý svoju relevanciu nachádzal skôr v zhovievavosti držiteľa moci, než v konkrétnej právnej tradícii. V bežných prípadoch vyhlásenie obdobnej amnestie, či milosti vôbec neprichádzalo do úvahy pred začatím trestného konania, resp. pred vynesením rozsudku.¹⁴ Útek obžalovaného do exilu ho tiež neoslobodzoval od vedenia procesu, spôsobil len jeho odklad.

Ak šlo o spáchanie zločinu na základe politickej motivácie, či v rámci tzv. politického boja, senát alebo ľudové zhromaždenie sa mohli uznieť na tom, že pre blaho a pokoj štátu ostali tieto skutky nevyšetrené a všetkým účastníkom daného konania bola garantovaná beztrestnosť. V rímskych dejinách bolo k tomuto kroku pristúpené viackrát za účelom efektívnejšieho nastolenia mieru. Demonštratívne možno uviesť nasledujúce prípady:

- a) **Amnestia pre prívržencov kráľa v roku 509 p. n. l.** Po vyhnaní posledného rímskeho kráľa Tarquinia Superba sa konzuli rozhodli garantovať beztrestnosť a všeobecnú amnestiu pre všetkých Rimanov, ktorí utiekli spolu s kráľom za predpokladu, že opustia tyrana a navrátia sa do Ríma v lehote 20 dní. Ak neuposlúchnu, hrozilo im uloženie trestu doživotného vyhnanstva a konfiškácie

nevyliešil ani Ústavný súd SR vo svojom rozhodnutí o ústavnej konformite zrušenia tzv. Mečiarových amnestií. Pozri k tomu nález, sp. zn. PL. ÚS 7/2017 z 31. mája 2017, s. 136.

⁹ Bližšie pozri: LOENING, T. C. The Reconciliation Agreement of 403/402 B.C. in Athens (its Content and Application). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1987, s. 99 a nasl.

¹⁰ MOMMSEN, T. Römisches Strafrecht. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 458.

¹¹ Phil. 1, 1. Porovnaj: CICERO. Philippics. English Translation by W. C. Ker. Cambridge: Harvard University Press, 1957, s. 21.

¹² THALHEIM, T. Amnestia. In: WISSOWA, G. (ed.): Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Erster Band (Aal-Apollonkrates). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1894, s. 1871. Latinčina prevzala skúmaný pojem z gréčtiny, v ktorej mali výrazy *αμνηστία*, resp. *αμνηστιας* význam doslova zabudnutie, resp. zabudnutý, teda ten, ktorý sa už nepripomína. Pozri KRÁLIK, L.: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, 2015, s. 43.

¹³ s. 500.

¹⁴ REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 264.

celého majetku. Hoci šlo poväčšine o kráľových osobných priateľov, ktorí počas Tarquiniovej vlády spáchali viacero zločinov, konzuli sa rozhodli uprednostniť tento krok pre blaho štátu, aby oslabili tábor kráľových prívržencov.¹⁵ O krátky čas bola vyhlásená druhá amnestia pre občanov, ktorí sa pokúšali násilím vládu kráľa opäť neúspešne nastoliť.

- b) **Amnestia pre ozbrojencov v službách decemvirov v roku 449 p. n. l.** Po páde diktátorského režimu desiatich mužov sa v euforickej atmosfére oba nepriateľské tábory zoskupili a „*blahoželali si k obnoveniu svornosti*“. Vojsku decemvirov zaručili vyslanci rímskeho ľudu beztrestnosť a právo slobodného návratu na Aventín. Vyriekli: „*Nech je to dobré, priaznivé a šťastné pre Vás aj pre štát! A tú miernosť, ktorú ste od nás zakúsili, prenášajte so sebou ďalej!*“¹⁶ Samotných decemvirov však postihol trest vyhnanstva.
- c) **Amnestia pre vzbúrených kampánskych legionárov v roku 342 p. n. l.** Diktátor Marcus Valerius Corvus predniesol ľudovému zhromaždeniu návrh na základe uznesenia senátu, aby žiaden z rebelujúcich vojakov nebol potrestaný, ba nemala sa im spôsobiť ani žiadna iná ujma. Zákon pod hrozbou prekliatia zakazoval vymazanie mien týchto vojakov z príslušných zoznamov. Corvus sa dokonca obrátil na rímsky ľud s prosbou, aby vojakom túto vec nikto nevytýkal, a to ani vážne, ani zo žartu. Podobné mierne zaobchádzanie si zrejme vyslúžili na základe uposlúchnutia Corvovej výzvy, aby zložili zbrane a vzdali sa svojho úmyslu ťažnúť na Rím, keď im aj s vojskom skrížil cestu.¹⁷
- d) **Amnestia pre podporovateľov Hannibala po jeho italskej výprave v roku 207 p. n. l.** Keď Hannibal zavŕšil najkrutejšiu fázu druhej púnskej vojny definitívnym stiahnutím svojich vojsk z Itálie, senát vydal uznesenie, ktorým vyhlásil všeobecnú amnestiu pre všetkých rímskych občanov a obyvateľov Itálie podporujúcich akýmkoľvek spôsobom nepriateľské vojsko. Amnestia sa však nevzťahovala na obyvateľov Kalábrie (*Bruttium*), ktorí Hannibalovi zachovávali vernosť do poslednej chvíle.¹⁸
- e) **Amnestia pre Caesarových nepriateľov po Pompeiovej porážke v roku 45 p. n. l.** Keď sa Gaius Iulius Caesar vrátil do Ríma po definitívnej porážke Cn. Pompeia z Egypta, vyhlásil všeobecnú amnestiu voči všetkým, „*čo proti nemu pozdvihli zbraň*“.¹⁹ Svojim bývalým nepriateľom povolil nielen slobodný návrat do Itálie, ale umožnil im zastávať aj úradnícke a vojenské hodnosti, ako napr. Brutovi a Cassiovi.²⁰
- f) **Amnestia pre Caesarových vrahov v roku 44 p. n. l.** Na druhý deň po Caesarovej vražde bola uzavretá dohoda medzi sprisahancami opevnenými na Kapitole a Marcom Antoniom, ktorá obsahovala garanciu vyhlásenia všeobecnej amnestie pre Caesarových vrahov. Caesarova vražda sa nikdy nemala stať predmetom súdneho vyšetrovania. Následne im boli v senáte priznané počty a pridelené provincie na ďalší rok. Po ohnivej reči Marca Antonia na Caesarovom pohrebe však voči nim povstal živelný ľud, na čo vrahovia museli pod tlakom

¹⁵ Dionys. 5, 13, 5. Porovnaj: The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus. Translation by E. Cary. III. Volume. Cambridge: Harvard University Press, 1953, s. 43-45.

¹⁶ Liv. 3, 54. Porovnaj: LIVIUS. Dějiny I. Přeložili P. Kucharský a Č. Vránek. Praha: Svoboda, 1971, s. 293-295.

¹⁷ Liv. 7, 41. Porovnaj: LIVIUS. Dějiny II-III. Přeložil P. Kucharský. Praha: Svoboda, 1972, s. 249-250.

¹⁸ App. bell. Hann. 61. Porovnaj: Appian's Roman History. Translation by H. White. I. Volume. Cambridge: Harvard University Press, 1972, s. 399.

¹⁹ Vell. Pat. 2, 56. Porovnaj: VELLEIUS PATERCULUS – FLORUS. Dvojí pohled na římské dějiny. Přeložila B. Mouchová. Praha: Baset, 2013, s. 104.

²⁰ Plut. Caes. 57. Porovnaj: PLUTARCHOS. Životopisy slavných Grékův a Římanův. První svazek. Přeložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 675; Suet. Caes. 75. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy římských císařův. Bratislava: Vydavatelství Spolku slovenských spisovatelův, 2010, s. 46.

verejnej mienky opustiť Rím a ľud podpálil ich domy.²¹ Zaujímavosťou je, že Caesarovi vrahovia napokon boli predsa len formálne odsúdení v neprítomnosti, zrušenie amnestie totiž umožnilo prijatie obyčajného zákona (*lex Pedia de interfectoibus Caesaris*) v auguste 43 p. n. l.²²

Z uvedenej kauzistiky vyplýva nielen výnimočnosť tohto druhu amnestie, avšak aj jeho výlučne politická povaha, podobne ako v nedávnych dejinách.²³ Osobitnú pozornosť si tiež zaslúži výskyt odôvodnenia amnestie dosiahnutím zmiery v štáte, čo je rovnako pre politické amnestie signifikantné aj v novodobých dejinách.²⁴ V prípade jej neudelenia by dotknuté osoby mohli byť súdené za široké spektrum trestných činov od vlastizrady až po vyvolávanie nepokojov a vraždu magistráta.

V období cisárskeho Ríma bol inštitút amnestie pred začatím trestného stíhania zásadne modifikovaný. Cisár mal právo nariadiť, aby v danej trestnej veci vôbec nebola podaná obžaloba, prípadne aj to, aby sa na základe už podanej žaloby nezačínala viesť súdna časť trestného konania. Postih tohto trestného činu tak bol prakticky vylúčený. Táto možnosť vyplývala z oprávnenia *intercessie* magistráta, ktoré mu umožňovalo kasačným spôsobom zrušiť rozhodnutia akéhokoľvek magistráta nižšieho, či rovnakého stupňa.²⁵ Nadobudnutím právomocí magistráta prešlo na princepsa aj právo *intercessie*, avšak keďže sám nebol menovaným magistrátom, nikto nemohol uplatniť *intercessiu* voči jeho rozhodnutiu.²⁶ Narušenie tejto rovnováhy spôsobilo, že princeps mal široké možnosti na ovplyvňovanie akéhokoľvek trestného konania. Tento špecifický druh *intercessie* princepsa sa vžil do praxe pod označením *indulgentia*.²⁷

Podobne, ako v čase Rímskej republiky, si tento inštitút aj naďalej podržal charakter veľkolepého politického gesta s cieľom nastolenia spoločenského konsenzu v štáte. Cisári ho zvykli uplatňovať najmä v čase nástupu na trón, čo bolo zvlášť symptomatické pre takých vládcov, ktorí tento post získali v dôsledku vzbury, sprisahania, nezriedka i vraždy predchádzajúceho panovníka. Vtedy cisár vyhlásil amnestiu nielen vo vzťahu k odsúdeným osobám, ktoré boli za vlády jeho predchodcu nespravodlivo odsúdené, ale aj aboličnú amnestiu vo vzťahu k dosiaľ nestíhaným previneniam voči verejnému poriadku. Podobným spôsobom zakázal cisár Caligula vyšetrovať v danej dobe, ale aj *pro futuro*, všetkých falošných udavačov a svedkov v procese s jeho matkou a bratmi. Platnosť tohto vyhlásenia zabezpečil aj faktickou zárukou, keď „*nechal na fórum priniesť*

²¹ Plut. Brut. 19. Porovnaj: PLUTARCHOS. Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Druhý zväzok. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 816-817; App. b. civ. 3, 2. Porovnaj: APPIÁNOS. Krize rímskej republiky (Rímske dejiny II – Občanské války). Preložila B. Moučová, 1989, s. 196; App. b. civ. 4, 94, Porovnaj: APPIÁNOS. Tamtiež, s. 322.

²² Pozri bližšie: GREGOR, M. Rímsky štát a právo za vlády cisára Augusta. Praha: Leges, 2018, s. 26.

²³ Dejinné paralely sú zjavné. Totiž, aj pri zrušení inštitútu tzv. aboličných amnestií sa ako primárny dôvod legislatívnej zmeny uvádzali negatívne skúsenosti s jeho uplatňovaním, ktoré bolo politicky motiované. Pozri bližšie dôvodovú správu k ústavnému zákonu č. 90/2001 Z.z., dostupná na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=137174> cit. 13. 2. 2019.

²⁴ Napr. zahľadenie priepasti v spoločnosti mala sledovať milosť pre exprezidenta Richarda Nixona v kauze Watergate (pozri KYSELA, J.: Milosť jako uznání limitů práva. In Právní rozhledy, č. 12 roč. 26, 2018, s. 419), resp. tzv. Mečiarove amnestie boli vydané „ako príspevok k dosiahnutiu občianskeho zmiery a v záujme odstránenia možných zdrojov napätia v spoločnosti“ (pozri rozhodnutie predsedu vlády SR o amnestii, publikované ako č. 55/1998 Z. z. Ústavný súd SR k tomu pripomína: „Je však zjavné, že bývalý premiér dosiahol pravý opak toho, čo deklaroval, keďže ich vyhlásením sa napätie v spoločnosti naopak vystupňovalo, rozbúrilo vnútropolitickú situáciu a rozhorčilo verejnú mienku.“ (pozri nález Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 7/2017, s. 150).

²⁵ MOMMSEN, T. Römisches Strafrecht. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 463.

²⁶ Pozri bližšie: GREGOR, Martin. Inštitút odvolania v rímskom formulovom a v kogničnom procese. In: *Pôžička a úžera? Nútený výkon rozhodnutia – rímskoprávne problémy a problémy aplikačnej praxe*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 41-43; BARTOŠEK, Milan. Administratívni problémy antického Ríma II. In *Právnéhistorické studie* 23. Praha: Academia, 1980, s. 239.

²⁷ REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 269.

a spáliť všetky zápisnice o ich výpovediach, prisahajúc, že nič z toho nečítal“.²⁸ Jeho nástupca – cisár Claudius – vyhlásil po zavraždení Caligulu „úplnú a všeobecnú amnestiu na všetky činy a výroky počas tých dní,“ (zaujímavé je, že v latinskom origináli sa Suetonius používa termín „*veniam et oblivionem*“).²⁹ Opis Dia Cassia je ešte príznačnejší, keď uvádza, že „*Claudius zaručil mužom túžiacim po návrate republiky beztretnosť najjasnejšie zo všetkých vládcov, ktorí kedy žili. Ako sám povedal, nasleduje tým príklad Aténčanov, pričom nešlo len o obyčajný sľub, ale svoje slová čoskoro naplnil aj skutkami*“.³⁰ Podobne vyhlásil všeobecnú amnestiu aj cisár Caracalla po zavraždení svojho brata Getu.³¹

V bohatej kazuistike pramenného materiálu sa však objavujú rôzne príklady uplatnenia tohto druhu omilostenia aj vo vzťahu k jednotlivcom. Najčastejšie boli aplikované v kontexte zmierňovania tvrdosti predpisov o stíhaní deliktov smerujúcich proti cisárovi a jeho majestátu (*crimen maiestatis*). Už cisár Augustus nedovolil vyšetrovať údajnú podvrtnú činnosť Aemilia Aemiliana z Corduby, pričom na podozrenia z urážky jeho majestátu len dodal, že „*i on má jazyk a nebude sa zdráhať Aemilia ohovárať ešte viac, aby svoje zbrane pocítil na vlastnej koži*“.³² Podobný zákaz vyšetrovania skutku nariadil cisár Tiberius v prípade jazdca Lucia Ennia, ktorého obvinili z toho, že nechal cisárovu sochu roztaviť a zo získaného materiálu vytvoril predmety bežnej potreby. S týmto cisárovým rozhodnutím nesúhlasil známy právnik Ateius Capito. Tacitus píše: „*Capito pod rúškom slobodomyselnosti vyhlasoval, že cisár nemôže senátu odňať právomoc rozhodovať o takom ťažkom zločine, ktorý nemôže byť ponechaný bez trestu. Podľa neho šlo o poníženie samotnej Ríše. Tiberius však zotrval na svojom rozhodnutí, pričom Capitónove úlisné reči bili do očí tým viac, že on, znalec ľudského a božského práva, zhanobil svojou agilnosťou česť štátu*“.³³ Zakázaním vyšetrovania Tiberius reagoval aj na podanie istej žaloby pre údajné poburovanie voči jeho dvom blízkym priateľom Gnaeovi Lentulovi a Seiovi Tuberonovi.³⁴

V prípade kumulácie viacerých skutkov, cisár mohol zakázať vedenie vyšetrovania iba voči jednému z nich. Napríklad v prípade Appuley Varilly, ktorú obžalovali nielen z cudzoložstva, ale aj z urážky božského Augusta a vedenia sarkastických rečí voči cisárovi Tiberiovi, Tiberius zakázal vedenie vyšetrovania vo vzťahu k urážke jeho vlastnej osoby.³⁵ Napokon možno spomenúť aj udelenie milosťu vo vzťahu ku *crimen repetundarum*, keď cisár Nero zakázal vedenie vyšetrovania

²⁸ Suet. Aug. 15. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy rímskych cisárov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 147.

²⁹ Suet. Claud. 11. Porovnaj SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Tamtiež, s. 175.

³⁰ Dio 60, 3, 5. Porovnaj: Dio's Roman History. 7. Volume. Translation by E. Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1955, s. 373-375. K tomu pozri: MEHL, A. Orosius über die Amnestie des Kaisers Claudius: Ein Quellenproblem. In Rheinisches Museum für Philologie, č. 1, roč. 121, 1978, s. 186 a nasl.

³¹ Vita Caracallae 2, 3, 1. Pozri: Scriptorum Historiae Augustae. Volume II. Translated by D. Magie. Cambridge: Harvard University Press, 1993, s. 7.

³² Suet. Aug. 51. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy rímskych cisárov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 80. K tomu pozri aj: HOHL, E. Ein Strafgericht Oktavians und ein Gnadenakt des Augustus. In Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft, č. 1, roč. 3, 1948, s. 112-114.

³³ Tac. Ann. 3, 70: „*L. Ennium equitem Romanum, maiestatis postulatum quod effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertisset, recipi Caesar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone quasi per libertatem. non enim debere eripi patribus vim statuendi neque tantum maleficium impune habendum. sane lentus in suo dolore esset: rei publicae iniurias ne largiretur. intellexit haec Tiberius, ut erant magis quam ut dicebantur, perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit quod humani divinique iuris sciens egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset*. Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 169.

³⁴ Tac. Ann. 4, 29. Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 192.

³⁵ Tac. Ann. 2, 50. Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 104-105.

voči Nerullinovi, synovi usvedčeného zločinca Suillia, s odôvodnením „že spravodlivosti voči tejto rodine už bolo učinené zadost“.³⁶

Súčasná veda trestného práva by podobnú formu milosti jednoznačne klasifikovala ako abolicíu, ktorou sa rozhoduje o tom, aby sa trestné konanie nezačínalo, resp. aby sa v ňom nepokračovalo.³⁷ Rímske právo však operovalo s osobitným inštitútom abolicie. Účinky indulgencie a abolicie boli v zásade rovnaké. V ich dôsledku sa trestné stíhanie nezačínalo, prípadne bolo zastavené. Pôvod týchto inštitútov bol však odlišný. Abolicia nemala hmotnoprávne konzekvencie, pôsobila iba ako procesnoprávna zábrana vedenia trestného stíhania. Rimania spravidla rozlišovali medzi *abolitio publica*, ktorá nastávala ex lege, a *abolitio privata* viažucu sa na prosbu žalobcu, aby sa v konaní nepokračovalo.³⁸ Prvý prípad bol zavedený až na základe Júliovho zákona o násilí (*lex Iulia de vi*) a Júliovho zákona o cudzoložstve (*lex Iulia de adulteriis*) v priebehu Augustovej vlády. Abolicia nastávala, keď sa na strane žalobcu vyskytla prekážka, pre ktorú nemohol vzniesť verejnú žalobu. Nešlo len o právne dôvody, ale napríklad aj o smrť žalobcu. *Abolitio privata* sa mohla uplatniť na základe žiadosti žalobcu, aby sa v rámci trestného stíhania nepokračovalo kvôli určitým skutočnostiam, napr. kvôli omylu.³⁹ Abolicia teda mala zásadne odlišný charakter a žiadna skutočnosť ju s milosťou nespájala.

3 AMNESTIA PO VYNESENÍ ROZSUDKU

V období medzi vynesením odsudzujúceho rozsudku a začatím výkonu trestu bolo spočiatku možné udeliť odsúdenému milosť iba v jedinom prípade. Išlo o jedno z privilégií Vestálok, panenských kňaziek bohyně Vesty, ktoré má svoj pôvod ešte v ustanoveniach kráľovských zákonov Numa Pompilia. Ak sprievod vedúci odsúdenca na smrť náhodou stretol Vestálku, poprava sa nevykonala. Nevyhnutnou náležitosťou udelenia takej milosti však bol Vestáلكin svätý sľub, že touto cestou sa uberala čisto náhodou.⁴⁰

Naopak, útek odsúdeného na miesto azylu malo voči rozsudku len suspenzívne účinky, avšak ostával naďalej v platnosti a potom, čo odsúdený azyl opustil, malo dôjsť k jeho výkonu. Mohlo ísť napríklad o útek do príbytku najvyššieho Jupiterovho kňaza (*flamen dialis*).⁴¹

V období cisárstva bol princeps oprávnený nielen zakázať vyšetrovanie trestného prípadu, ale zároveň mohol aj omilostiť páchatela, ktorý už bol odsúdený trestným súdom, no ešte nedošlo k výkonu uloženého trestu *Indulgentia*. (tzv. *decreti gratia*). Uvedené právo implicitne vyplýva aj zo znenia Justiniánskych Inštitúcií, v ktorých sa uvádza, že na želanie cisára nemusia mať jeho konštitúcie všeobecný charakter, ale môžu sa týkať len jednej osoby. Nasleduje demonštratívny výpočet príkladov nariadení tohto druhu, medzi ktorými figuruje aj právo uložiť (mimoriadny) trest, alebo niekomu pomôcť (a to aj odsúdenému z jeho neveselého postavenia).⁴² Reálne vykonávanie tejto právomoci zo strany cisára opäť dosvedčujú pramene.⁴³ Za určitú formu milosti sa v Ríme

³⁶ Tac. Ann. 13, 43: „*filius eius Nerullinum adgressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum intercessit princeps tamquam se tunc expleta ultione*“. Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 358. (Tacitus na tomto mieste používa pojem *intercessio* – pozn. aut.)

³⁷ KLEINFELLER, G. *Indulgentia*. In: WISSOWA, G. (ed.): *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 18. Halbband (Imperium-Iugum). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1916, s. 1379. Kazuistický prípad: Suet. Dom. 8. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 275.

³⁸ Bližšie pozri: GAMAUF, R. *Zu den Rechtsfolgen der abolitio im klassischen römischen Recht. In Vergeben und Vergessen? Amnestie in der Antike. Beiträge zum 1. Wiener Kolloquium zur antiken Rechtsgeschichte*. Wien: Holzhausen, 2013, s. 309-312.

³⁹ REIN, W. *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian*. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 277.

⁴⁰ Plut. Num. 10. Porovnaj: PLUTARCHOS. *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý zväzok. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 139.

⁴¹ Gell. N. A. 10, 15, 8. Porovnaj: *Die Attischen Nächte des Aulus Gellius*. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig: Fues's Verlag, 1875, s. 61.

⁴² *Iust. Inst.* 1, 2, 6.

⁴³ Napríklad možno spomenúť:

pokladalo aj udelenie práva pre odsúdeného, aby si vybral spôsob vykonania uloženého trestu. Toto privilégium sa zásadne vzťahovalo na trest smrti a odsúdenému umožňovalo zomrieť podľa svojho želania.⁴⁴

4 AMNESTIA PO ZAČATÍ VÝKONU TRESTU

K aplikácii tohto druhu omilostenia bolo možné pristúpiť až vtedy, keď sa výkon trestu už začal realizovať, avšak ešte nebol ukončený (zavŕšený, napríklad smrťou odsúdeného). Z povahy tohto inštitútu vyplýva, že sa mohol uplatniť najmä vo vzťahu k trestu vyhnanstva, známeho aj ako tzv. *aquae et ignis interdictio* (vrátane jeho neskoršieho delenia na relegáciu a prísnejšiu deportáciu na ostrov), avšak prichádzal do úvahy aj pri uložení trestu práce v baniach, resp. v kameňolome. Z hľadiska súčasnej koncepcie trest odňatia slobody ako tzv. väzenie nebol v Ríme etablovaný.⁴⁵ Rímske právo hľadelo na takého odsúdeného v čase výkonu trestu ako na mŕtveho (za všetky príklady **Ulp. D. 37, 4, 1, 8**). Tento druh milosti sa viazal na povolanie odsúdeného naspäť do vlastí, čím sa spravidla chápalo v reštriktívnom zmysle predovšetkým mesto Rím.

V práve sa zvykol tento jav označovať ako *in integrum restitutio*.⁴⁶ Z terminologického hľadiska pramene pomerne frekventovane operujú s kategóriou osôb „odsúdených vo verejnom trestnom procese, ak v ich prípade nedošlo k návratu do pôvodného stavu“⁴⁷ Vyskytuje sa napríklad v súvislosti s nespôsobilosťou podať svedeckú výpoveď (Call. D. 22, 5, 3, 5) alebo v rámci oprávnenia manžela usmrtiť milenca svojej ženy, ak má uvedené podradné postavenie a v jeho prípade nedošlo k návratu do pôvodného stavu (Mac. D. 48, 5, 24). Uvedenú reštitúciu nemožno spájať s inštitútom obnovy konania, lebo naďalej predstavovala akt omilostenia dotknutej osoby. Reštitúcia sa z pohľadu súčasnej vedy trestného práva svojou podstatou viac približuje zániku trestu formou milosti (**agraciácia**, ktorou sa výkon trestu v celku odpúšťa, alebo sa aspoň skrakuje), resp. zahladeniu odsúdenia (**rehabilitácia**, ktorou zanikajú právne účinky výkonu trestu a na odsúdeného sa hľadí, akoby odsúdený nebol).

Ak sa na uložení trestu vyhnanstva uznieslo ľudové zhromaždenie v rámci svojej najvyššej legislatívnej a sudcovskej právomoci, od tohto trestu bolo možné upustiť jedine schválením ďalšieho, osobitného zákona, ktorý explicitne ruší skoršie rozhodnutie podľa pravidla *lex posterior derogat legi priori*. Prostredníctvom tohto aktu nadobúdala odsúdená osoba všetky práva rímskeho občana. Ak pred odsúdením zastávala postavenie senátora, bolo jej opätovne priznané, čo sa týkalo aj akýchkoľvek iných počt a vyznamenaní. V prípade, že počas vyhnanstva utrpel odsúdený majetkové škody, zákon mohol ustanoviť aj rozsah ich náhrady.⁴⁸

1. Tac. Ann. 4, 31: „Cisár odpustil rímskemu jazdcovi Gaiovi Cominiovi, ktorý bol odsúdený za zloženie urážlivej básne voči jeho osobe, pričom zohľadnil príhovor jeho brata, ktorý zastával post senátora.“ Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Preložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 193.
2. Príbuzný bohatého starca, Valerius Fabianus, sa spojil s Antoniom Piom a Asiom Marcellom s úmyslom sfaľovať závet svojho bohatého príbuzného. Každý z nich bol v senáte usvedčený a „tak bol Fabianus, spolu s Antoniom, odsúdení podľa Kornéliovho zákona o falšovaní. Marcella oslobodila od trestu spomienka na jeho slávnych predkov a cisárov príhovor, avšak hanba mu ostala.“ Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Preložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 393.

⁴⁴ KLEINFELLER, G.: Indulgentia. In: WISSOWA, G. (ed.): *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 18. Halbband (Imperium-Iugum). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1916, s. 1379. Kazuistický prípad: Suet. Dom. 8. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy rímskych cisárov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 275.

⁴⁵ ČERNOCH, R. K povaze a výkonu vězení v antickém Říme. In: Caro amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka. Praha: Auditorium, 2017, s. 105 a nasl.

⁴⁶ REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 265.

⁴⁷ Napríklad „*iudiciove publico damnatus neque in integrum restitutus erit*“ (Mac. D. 48, 5, 24).

⁴⁸ Cic. ad Att. 4, 2. Porovnaj: CICERO. Letters to Atticus with Translation by E. Windtedt. London: William Heinemann, 1919, s. 267. Napokon nemožno opomenúť ani tú skutočnosť, že majetková náhrada za jeho vypálený dom motivovala Ciceróna aj k slávnej reči „*De Domo sua*“. Pozri tiež:

V spleti príkladov možno spomenúť najmä Sullov zákon z roku 88 p. n. l., ktorým vyhlásil Gaia Maria a jeho prívržencov za nepriateľov štátu a odsúdil ich na život bez ohňa a vody (*lex Cornelia de exilio Marianorum*).⁴⁹ Už v roku 87 p. n. l. Lucius Cornelius Cinna úspešne navrhol zákon povolávajúci vyhnancov naspäť do vlasti (*Lex Cornelia de exulibus revocandis*).⁵⁰ Tento zákon teda zrušil rozhodnutie ľudového zhromaždenia, ktoré si uzurpovalo súdnu právomoc odsúdením Gaia Maria. Podobný osud stihol aj Marca Tullia Ciceróna, ktorému najskôr v roku 58 p. n. l. uložilo ľudové zhromaždenie trest vyhnanstva určený 400 000 krokmi vzdialenosti od Ríma (*lex Clodia de exilio Ciceronis*), aby ho následne o rok neskôr povolali späť z vyhnanstva (*lex Caecilia de revocando Cicerone*).⁵¹

In integrum restitutio sa ako inštitút rozvíjal aj v období cisárstva. Ide zrejme o najdôležitejšiu formu omilostenia, ktorá našla svoje rozpracovanie aj v právnych prameňoch. Kým návrat do pôvodného stavu predstavuje určitý následok rozhodnutia orgánu verejnej moci, právomoc vydávať podobné rozhodnutia možno stotožniť s *indulgentiou*. Vo všeobecnosti možno rozlíšiť medzi návratom viacerých odsúdených (*indulgentia generalis*) a návratom konkrétneho delikventa (*indulgentia specialis*).

Cisárske konštitúcie z Theodosianskeho kódexu dosvedčujú, že cisári v poklasickom období mali sklon k udeľovaniu veľkých všeobecných amnestií, prostredníctvom ktorých odsúdené osoby boli navrátené do pôvodného stavu. Ide o titul 9,38 (*de indulgentiis criminum*), ktorý nebol prevzatý do Justiniánovho Kódexu. Napríklad v roku 322 n. l. udelil cisár Konštantín Veľký pri príležitosti narodenia svojho vnuka všeobecnú amnestiu pre všetkých odsúdených s výnimkou vrahov, travičov a cudzoložníkov (C. Th. 9, 38, 1). Po víťazstve nad svojimi spoluvládami vyhlásil cisár Constantius opäť všeobecnú amnestiu, ktorá sa dotýkala všetkých odsúdených, okrem páchatelov „piatich hlavných zločinov“⁵² (C. Th. 9, 38, 2). V druhej polovici štvrtého storočia sa zvyknú objavovať aj veľkonočné amnestie (*indulgentiae paschales*). Pri udelení jednej z nich v roku 381 n. l. (C. Th. 9, 38, 6) cisár Gratianus obmedzil jej účinky vo vzťahu k odsúdeným osobám za

CICERO. Back from exile: Six Speeches upon his Return. Translated by D. Shackleton Bailey. Chicago: American Philological Association, 1991, s. 38.

⁴⁹ Vell. Pat. 2, 19, 1: „Vtedy Sulla zoskupil všetky vojenské sily, vrátil sa do Ríma, zmocnil sa mesta a vyhnal odtiaľ dvanásť pôvodcov prevratných zmien, medzi nimi Maria so synom a Publia Sulpicia, pričom presadil zákon, ktorý ich vyhlásil za nepriateľov štátu“. Porovnaj: VELLEIUS PATERCULUS – FLORUS. Dvojitý pohľad na rímske dejiny. Preložila B. Mouchová. Praha: Baset, 2013, s. 64. Pozri aj: ROTONDI, G. Leges publicae populi Romani. Milano: Societá editrice libraria, 1912, s. 344.

⁵⁰ Flor. Epit. 3, 21, 9: „Za konzulátu Cornelia Cinny a Gaia Octavia sa nedokonale uhasený požiar opäť rozhorel, keď bol ľudovému zhromaždeniu predložený návrh, aby sa mohli vrátiť tie osoby, ktoré boli skôr vyhlásené za nepriateľov štátu. Aj keď všade navôkol stáli ozbrojenci, napokon zvíťazili ľudia želajúci si pokoj a mier.“ Porovnaj: VELLEIUS PATERCULUS – FLORUS. Dvojitý pohľad na rímske dejiny. Preložila B. Mouchová. Praha: Baset, 2013, s. 267. Bližšie pozri: App. b. civ. 1, 64-70. Porovnaj: APPIÁNOS. Krize rímskej republiky (Rímske dejiny II – Občanské války). Preložila B. Mouchová, 1989, s. 196

⁵¹ Plut. Cic. 32: „Keď sa už všetci dozvedeli o Cicerónovom odchode, Clodius dal odhlasovať ľudovým zhromaždením jeho vyhnanstvo a vydal edikt, že mu nik nesmie poskytnúť oheň a vodu, ba ani prístesie v Itálii v okruhu tisícpäťsto míľ od Ríma.... Pompeius zhromaždil okolo seba značný počet občanov z Ríma aj z vidieku a v ich sprievode prišiel na fórum. Vyhnal odtiaľ Clodia a zvolal občanov, aby hlasovali o Cicerónovom návrate. A ako sa hovorí, ešte nikdy v nijakej otázke nehlasoval ľud tak jednotne.“ Porovnaj: PLUTARCHOS. Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Druhý zväzok. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 384.

Podobne túto situáciu opisuje aj Livius v Liv. epit. 103-104: „...Marcus Cicero bol poslaný do vyhnanstva na základe zákona predneseného tribúnom ľudu Publiom Clodium... Marcus Cicero bol povolaný späť z vyhnanstva – k nesmiernej radosti senátu a celej Itálie – na Pompeiov príhovor“. Porovnaj: LIVIUS. Dejiny VII. Preložili M. Husová a P. Kucharský. Praha: Svoboda, 1979, s. 421-422.

⁵² Päť hlavných zločinov interpretuje napr. Waldstein v súvislosti s Ulpiánovým fragmentom D. 48, 20, 3, v ktorom právnik opisuje 5 situácií, kedy žena stráca nárok na veno. Ide o: vlastizradu, zločiny proti majestátu, vraždu, cudzoložstvo a stuprum. Pozri bližšie: WALDSTEIN, W. Untersuchungen zum Römischen Begnadigungsrecht. Innsbruck: Wagner, 1964, s. 185.

zločiny proti majestátu, otcovrahov, ostatné skupiny vrahov, travičov, zločiny čarodejníctva a napokon sexuálne delikty (cudzoložstvo, incest, zvedenie panny), ako aj voči akýmkoľvek recidivistom.⁵³ Za zločiny, ktoré amnestii zásadne nepodliehali, možno označiť najmä vlastizrady a urážku cisárskeho majestátu, vraždu človeka (vrátane kvalifikovaných skutkových podstát otcovraždy a travičstva), ďalej rôzne formy sexuálnych deliktov (najmä cudzoložstvo), ale niekedy aj čarodejníctvo, či zločiny proti mŕtvym a ich ostatkom (*sepulchri violatum*).⁵⁴

Oprávnenie vyhlásiť návrat do pôvodného stavu (pre jednotlivca, či skupinu osôb) mohol vyhlásiť predovšetkým **cisár**, pričom podobné oprávnenie nezriedka využíval najmä po nástupe na trón, keď spravidla omilostil viacerych vyhnancoz z éry svojich predchodcov. V dielach rímskych historikov možno o tom opäť nájsť početné doklady.⁵⁵

V procese rozhodovania o udelení tejto výsady mal určitú úlohu aj senát. Mommsen sa domnieval, že rozhodovanie o omilostení dokonca patrilo medzi jedno z prerogatív senátu. Udelenie milosti s ním malo byť pravidelne konzultované, pričom samotný akt milosti mohol dostať aj podobu uznesenia senátu.⁵⁶ Polemiku môže vyvolať to, či Mommsen neprecenil postavenie senátu v cisárskej dobe, avšak v prameňoch rozhodne nájdeme zmienky o podobnej spolupráci. Možno predpokladať, že cisári sa obracali na senát z dôvodu získania väčšej legitimačnej sily pre svoje rozhodnutie.

Napríklad Suetonius poznamenáva o cisárovi Claudiovi, že „*ani jediného vyhnanca nepovolal späť bez toho, aby sa na tom neuzniesol senát*“.⁵⁷ Ešte podstatnejšiu zmienku nachádzame v životopise cisára Antonia Pia o takmer 100 rokov neskôr. Po nástupe na trón „*zaprisahal senát, aby udelil milosť mužom, ktorých odsúdil Hadrián, dovolačujúc sa toho, že sám Hadrián by si to bol takto želal*“.⁵⁸ Neskôr cisár Pertinax „*zastavil vedenie všetkých procesov pre urážku majestátu a zaviazal sa prisahou, že povolá naspäť všetkých odsúdených vyhnaných do exilu kvôli spáchaniu vlastizrady, hoci na to nemal povolenie senátu*“.⁵⁹

Podľa iných autorov mohol senát udeľovať milosť najmä v prípadoch, kde pôsobil ako sudca (vtedy dokonca aj samostatne), napríklad v kauzách falšovateľov testamentov.⁶⁰ Dosvedčuje to zmienka v dekrété cisára Alexandra Severa, ktorý ustanovil: „*Isté uznesenie senátu a edikt božského Claudia zakázalo pisateľovi testamentu v prípade, že mu jeho znenie poručiteľ diktoval, aby doňho pre seba tajne pripísal akúkoľvek výhodu. Za také konanie hrozí trest podľa Kornéliovho*

⁵³ Zásadne šlo v týchto prípadoch o všeobecnú nerovnorodú recidívu. Odpustenie hriešnikovi bolo udeľované len raz. Pozri bližšie: RANDAZZO, S.: Note sulla recidiva nel diritto penale Romano. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, Band 130. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2013, s. 463-464. K tomu pozri aj konštitúciu Arcadia a Honoria z roku 405 n. l., ktorá recidivistov nepokladá za osoby, ktoré by boli hodné takej láskavosti ako udelenia milosti (C. Th. 9, 38, 6).

⁵⁴ ROBINSON, O. F. Unpardonable Crimes: Fourth Century Attitudes. In: CAIRNS, J. (ed.): Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History. Portland: Hart Publishing, 2001, s. 123-125. Podobne: HARRIES, J. Law and Crime in the Roman World. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 82, s. 94.

⁵⁵ Suet. Cal. 15: „...*Caligula rehabilitoval všetkých odsúdených vypovedaných z vlasti a odpustil im všetky previnenia z predchádzajúceho obdobia...*“ (*Pari popularitate damnatos relegatosque restituit; crimum, si quae residua ex priore tempore manebant, omnium gratiam fecit*) Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy rímskych cisárov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 146; Tac. Ann. 12, 8: „*Agrippina si vymohla od cisára Claudia, aby odpustil vyhnanstvo a ponúkol praetúru Annaeovi Senecovi*“ Porovnaj: TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975, s. 295.

⁵⁶ MOMMSEN, T.: Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. II. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 848.

⁵⁷ Suet. Claud. 12. Porovnaj: SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy rímskych cisárov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 176.

⁵⁸ Vita Pii 6. Porovnaj: Scriptorum Historiae Augustae. Volume I. Translated by D. Magie. Cambridge: Harvard University Press, 1991, s. 113.

⁵⁹ Vita Pertinacis 6. Porovnaj: Scriptorum Historiae Augustae. Tamtiež, s. 326.

⁶⁰ REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 270.

zákona, ale napriek tomu ak odsúdený prosí o milosť a vzdá sa všetkého, čo mu podľa testamentu takto prislúcha, výnimočne mu môže vznešený senát alebo božský cisár udeliť milosť“ (C. 9, 23, 3).

Okrem týchto subjektov nebol oprávnený vysloviť návrat do pôvodného stavu nikto iný a to ani sudca, ktorý v danej veci vyniesol rozsudok. V prameňoch sa na viacerých miestach spomína prípad miestodržiteľa Voconia Saxu, ktorý najskôr odsúdil otroka Primitiva za vraždu, no keď zistil, že táto skutočnosť nebola jasne dokázaná, pokúšal sa ho omilostiť. Z listu Marca Aurelia a Lucia Vera vyplýva, že „miestodržiteľ provincie, ktorý otroka odsúdil, nie je oprávnený uvádzať ho do predchádzajúceho stavu, pretože nemôže odvolať už raz vydaný rozsudok. Čo má teda urobiť? Musí napísať cisárovi, ak ten, kto sa mu zdal vinným, neskôr preukázal svoju nevinu“ (Ulp. D. 48, 18, 27).⁶¹ Ba dokonca „ak bol odsúdený vydaný na boj s divými šelmami, pri ktorom si získal náklonnosť prizerajúceho sa ľudu, miestodržiteľ ho nemôže prepustiť. Ak sa skutočne ukáže, že je toho odsúdená osoba hodná, musí miestodržiteľ napísať cisárovi“ (Mod. D. 48, 19, 31, pr.).⁶² Podobne aj cisár Dioklecian veľmi jasne proklamoval, že právo udeľovať milosť neprislúcha miestodržiteľovi provincie: „Trest vyhlásený vo svojom rozsudku nemôže miestodržiteľ provincie odvolať“ (C. 9, 47, 15).⁶³

Z uvedeného jasne vyplýva, že inštitút „návratu do pôvodného stavu“ patril do osobitnej kategórie cisárskej milosti, ktorú si nemožno zamieňať s mechanizmom obnovy konania, ktorú rímske právo prakticky nepoznalo. Podstata tohto inštitútu sa očividne z pohľadu *de lege lata* prekrýva s agráciáciou a rehabilitáciou. Túto skutočnosť potvrdzuje aj výrok právnika Callistrata v Digestách, podľa ktorého: „Nikto nemôže zmeniť raz vyhlásený rozsudok. Ak niekto v trestnom procese neuvádzal pravdu, alebo mu bol trest uložený v dôsledku absencie dôkazných prostriedkov, ktoré neskôr odsúdený našiel, na základe cisárskeho reskriptu by sa malo pristúpiť buď k zmierneniu trestu alebo návratu do pôvodného stavu, to však závisí výlučne od cisárovej vôle“ (Call. D. 48, 19, 27, pr.).

Samotný návrat do pôvodného stavu definoval cisár Antonius ako „obnovenie všetkej vážnosti odsúdeného, vrátane jeho stavu a všetkých ostatných privilégií“ (C. 9, 51, 1). Ak cisárova milosť neurčovala inak, zásadne sa vyhnanému alebo deportovanému neobnovovala úradnícka funkcia, ktorú zastával pred odsúdením (C. 9, 51, 7). Keďže odsúdená osoba nadobudla naspäť všetky práva rímskeho občana, bola povinná plniť aj všetky s tým spojené povinnosti. Ulpianus uvádza: „Ak osobu odsúdenú na prácu v bani neskôr uviedli do predošlého stavu, je povolaná na výkon všetkých občianskych povinností a úradov ako ostatní občania, lebo sa na ňu hľadí tak, akoby nikdy nebola odsúdená. Ani jej osud ani ďalšie nešťastné udalosti jej neumožňujú vyhybať sa tomu, aby sa stala užitočnou súčasťou svojho domovského mesta“ (Ulp. D. 50, 4, 3, 2).

Hoci reštituentovi boli priznané všetky jeho občianske práva a ľudská vážnosť, oveľa menej explicitné to bolo s návratom jeho doterajšieho majetku, ktorý v týchto prípadoch typicky pripadol do správy cisárskej pokladnice (*fiscu*). Vefavravný je list cisára Antonia istému Quintovi: „Ak Tvoj otec bol odsúdený na prácu v kameňolome, jeho majetok nadobúda cisárska pokladnica. Ak bude prostredníctvom mojej milosti oslobodený od tohto trestu, pri návrate do pôvodného stavu nadobúda svoj majetok naspäť len vtedy, ak je to výslovne uvedené v dokumente o udelení

⁶¹ K problematike justičných omylov pozri bližšie: KASINEC, R. Justičný omyl – teoretické východiská. In Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2014. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2014, s. 62-67; tiež KASINEC, R. Justičné omyly a dôsledky s nimi spájané. In Den právni teorie. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 29-38.

⁶² Skutočnosť, že omilostenie bolo oprávnením cisára (nie sudcu) možno doložiť aj v nasledujúcom fragmente z Ulp. D. 48, 19, 9, 11: „To sú tresty, ktoré sa vo všeobecnosti ukladajú. Je však potrebné mať na pamäti rozdiely medzi nimi i to, že sa nemôžu vzťahovať na každú osobu. Predovšetkým dekuriónov nemožno odsúdiť do baní ani na prácu v kameňolome ani na šibenicu ani na upálenie za živa. Od vykonania týchto trestov musí byť upustené. To však nemôže vyhlásiť ten, kto vyhlásil rozsudok, ale musí sa obrátiť na cisára, ktorý v dôsledku svojej autority môže ako jediný trest zmierniť alebo odpustiť“.

⁶³ Prirodzene, že nešlo o milosť, ale skôr o akúsi formu podmieneného prepustenia, ak miestodržiteľ mohol prepustiť osobu odsúdenú na výkon práce v kameňolome, keď v dôsledku vysokého veku alebo zlého zdravotného stavu nebola schopná naďalej vykonávať túto prácu, avšak len za predpokladu, že tento trest si odpykala najmenej po dobu 10 rokov (Mod. D. 48, 19, 22).

milosti, inak nie.“ (C. 9, 51, 2). Z toho možno odvodiť aj ďalšiu existenciu žalobných nárokov bývalých veriteľov voči navrátenému odsúdenému. Papinián uvádza, že ak „majetok deportovaného na ostrov zadržíava cisárska pokladnica, vtedy platí, že veritelia zo skôr uskutočnených obchodov nemajú právo žalovať svojho predchádzajúceho dlžníka. Avšak ak odsúdený nadobudol svoj majetok späť v dôsledku návratu do predošlého stavu, nie je potrebné poskytnúť žiadnu actiones utiles, lebo nič nebráni riadnej žalobe. (Pap. D. 49, 23, 3). Preto návrat do pôvodného stavu na základe cisárskej milosti je potrebné spájať predovšetkým s navrátením dôstojnosti človeka (tzv. *restitutio dignitatis*), no majetkové vyrovnanie s reštituentom bolo omnoho problematickejšie (tzv. *restitutio in bona*).⁶⁴ Celú záležitosť komplikovala ešte aj skutočnosť, že podľa rímskeho práva ostávali nespochybniteľne v platnosti všetky právne úkony, ktorými cisárska pokladnica nakladala s majetkom odsúdených,⁶⁵ teda aj keby cisár priznal odsúdenému právo na návrat majetku, navrátila by sa mu len tá časť z neho, ktorú ešte cisárska pokladnica nescudzila.

Návrat odsúdeného do pôvodného stavu spôsoboval dôležité konzekvencie aj v oblasti dedičského práva, keďže daná osoba opäť nastupovala do svojej pôvodnej pozície ako dediča. Na to reagoval v súvislosti s testamentárnym určením odkazu (*legatum*) v podobe každoročne splatných alimentov právnik Paulus. V 10. knihe svojich Otázok poznamenal, že „osoba odsúdená na výkon práce v baniach, ktorá bola na základe milosti cisára prinavrátená do pôvodného stavu, má plné právo na výplatu alimentov nielen do budúcnosti, avšak aj za predchádzajúce obdobie trestu“ (Paul. D. 34, 1, 11). Ten istý právnik vo vzťahu k fideikommisom zasa podotkol, že „ak bol niekto deportovaný na ostrov po otvorení testamentu a potom bol uvedený do pôvodného stavu, môže svoj fideikommis vymáhať, keď došlo k splneniu podmienky, keď znovu nadobudol rímske občianstvo“ (Paul. D. 35, 1, 104). Rovnako platí, že „ak boli otec a syn deportovaní, avšak obaja boli navrátení do pôvodného stavu, synovi môže byť udelené bonorum possessio. Ale ak syn bol odsúdený na prácu v kameňolome alebo iný trest, ktorý ho prirovnáva k otrokovi, treba ho k držbe majetku pripustiť len ak bol navrátený do pôvodného stavu, inak nie“ (Ulp. D. 37, 4, 1, 9).

Určitá nejasnosť taktiež vzniká v súvislosti s obnovením účinkov otcovskej moci nad deťmi v prípade osôb navrátených do pôvodného stavu. Cisár Gordián nariadil na základe odvolania sa na názor cisára Alexandra Severa, že „ak osoba deportovaná na ostrov, bola v dôsledku tejto skutočnosti oslobodená spod otcovskej moci, jej návratom do vlasti sa síce obnovuje celé jej postavenie, avšak otcovská moc už znovu nenastupuje“ (C. 9, 51, 6). Túto mienku modifikujú Justinianske Inštitúcie, v ktorých sa nachádza explicitné stanovisko k danému problému v prospech návratu pod otcovskú moc: „Deti osoby, ktorá bola deportovaná na ostrov a v dôsledku toho stratila občianstvo, už viac nie sú pod jej mocou, rovnako, ako keby zomrela. Z toho istého dôvodu vystupuje spod otcovskej moci samotný odsúdený, ktorý bol vyhnaný na ostrov. Ak však budú vyhnanci v dôsledku cisárovej milosti uvedení do pôvodného stavu, získajú tým svoje pôvodné postavenie v rodine.“ (Inst. 1, 12, 1).

5 ZÁVER

Predložený príspevok mal ambíciu preskúmať špecifiká udeľovania amnestie a milosti v rímskom trestnom práve. Poukázal na výrazné politické pozadie uplatňovania týchto inštitútov. Najmä v období rímskej republiky sa omilostenie stávalo bežným prostriedkom politického boja. To je badateľné už na príklade veľkých amnestií pôsobiacich s účinkom pred začatím trestného stíhania, ktoré sa nepokúšali iba o nastolenie pokoja a mieru v štáte zmietaného vonkajšou, či vnútornou krízou. Tieto akty mali zároveň umožniť získanie nových politických spojencov a podporiť „prebehľctvo“ z radov nepriateľov. Napokon, adekvátne tomu sa aj v novodobých dejinách argumentácia v prospech amnestií prijatých z politických dôvodov opierala o apel na potrebu zmieru v štáte.

Na druhej strane v období občianskych vojen bolo bežné, aby z popudu víťaznej strany vydalo ľudové zhromaždenie zákon o vyhnaní istého človeka do exilu, aby následne po zmene pomerov vydalo ďalšiu normu, ktorá dotknutého jednotlivca rehabilitovala a povolávala späť do Ríma. S postupnou kumuláciou zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci v rukách cisára sa prípadné udelenie amnestie, resp. milosti stávalo vecou voľného uváženia princepsa, ktorý k tomu pristupoval

⁶⁴ REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844, s. 271.

⁶⁵ Pozri: C. 4, 44, 7; tiež C. 10, 3, 5.

spravidla po svojom nástupe na trón. Článok síce poukázal na to, že v období principátu cisár zvyčajne spolupracoval so senátom pri vyhlasovaní amnestie, či milosti, na základe prameňov nemožno zodpovedne tvrdiť, že by cisár nemal túto právomoc aj bez súhlasu senátu.

Okrem politického rozmeru tohto javu vystupuje do popredia aj religiózna povaha udeľovania niektorých milostí. Typicky možno uviesť Veľkonočné amnestie neskorých kresťanských cisárov, ktorí pri ich vyhlasovaní kládli dôraz na náboženské konotácie ich rozhodnutia („otvoriť väzenia svetlu milosti zmrtvýchvstalého Krista“).⁶⁶ Avšak nebolo to predsa len súčasťou vedenia ich politiky? Ďalším príkladom zo staršieho prostredia mohlo byť udelenie milosti takému odsúdenému, ktorý cestou na miesto výkonu trestu stretol vestálsku pannu. V literatúre sa však uvádza, že v skutočnosti nešlo pravé o udelenie milosti, keďže v danom prípade ju nikto formálne neudeľoval. Skutočnosť stretu s Vestálkou skôr zakladala prekážku vykonania popravy.⁶⁷

V rímskom trestnom práve bol zrejme najdôkladnejšie upravený inštitút rehabilitácie odsúdeného, tzv. „návrat osoby do pôvodného stavu“. Rímske pramene poskytujú početné správy o postavení tohto jednotlivca a zmieňujú sa o prinavrátení jeho osobnostných a prípadne aj majetkových práv. Práve v týchto prípadoch je zrejme snaha o vyrovnanie napätia medzi princípom rovnosti, ktorý predpokladá rovnaké uplatňovanie právnych noriem na každého jednotlivca, a princípom spravodlivosti, žiadajúceho určitú mieru individualizovaného prístupu k danej veci.⁶⁸

Použitá literatúra:

Právne pramene:

Codex Theodosianus (The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions. A Translation by C. Pharr. Princeton: Princeton University Press, 1952. 643 s.).

Codex Iustiniani (Das Corpus Iuris Civilis in's Deutsche übersetzt von C. Schilling und C. Sintenis. Leipzig: Verlag von C. Focke, 1832. 852 s.).

Digesta Iustiniani. (The Digest of Justinian. Volume I. - Volume IV. Translation by A. Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.)

Iustiniani Institutiones (Justiniánske Inštituce. Preložil P. Blaho a M. Skřejpek. Praha: karolinum, 2010. 411 s. ISBN 978-80-246-1749-7).

Neprávne pramene:

Appian's Roman History. Translation by H. White. I. Volume. Cambridge: Harvard University Press, 1972. 647 s.

Die Attischen Nächte des Aulus Gellius. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig: Fues's Verlag, 1875. 402 s.

Dio's Roman History. 7. Volume. Translation by E. Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1955. 449 s.

Scriptores Historiae Augustae. Volume I. Translated by D. Magie. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 493 s. ISBN 0-674-99154-0.

Scriptores Historiae Augustae. Volume II. Translated by D. Magie. Cambridge: Harvard University Press, 1993. 486 s. ISBN 0-674-99155-9.

The Institutio Oratoria of Quintilian. III. Volume. Translation by H. Butler. Cambridge: Harvard University Press, 1959. 595 s.

The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus. Translation by E. Cary. III. Volume. Cambridge: Harvard University Press, 1953. 387 s.

⁶⁶ K otázke ingerencií cisárskej moci a kresťanského náboženstva pozri bližšie: BRTKO, R. „Catholica Lex“ a nariadenia cisárov týkajúcich sa cirkevných záležitostí. In Constans et perpetua voluntas: Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2014, s. 42-45.

⁶⁷ KLEINFELLER, G.: Indulgentia. In: WISSOWA, G. (ed.): *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 18. Halbband (Imperium-Iugum). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1916, s. 1380.

⁶⁸ VRANKOVÁ, E. Možno rozhodnutie o amnestii zmeniť alebo zrušiť? In: *Historia et Theoria iuris*, č. 6, roč. 3, 2011, s. 138.

- APPIÁNOS. Krize římské republiky (Římské dějiny II – Občanské války). Přeložila B. Mouchová, 1989. 495 s. ISBN 80-205-0060-X.
- CICERO. Back from exile: Six Speeches upon his Return. Translated by D. Shackleton Bailey. Chicago: American Philological Association, 1991. 265 s. ISBN 1-55540-626-2.
- CICERO. Letters to Atticus with Translation by E. Windstedt. I. Volume. London: William Heinemann, 1919. 496 s.
- CICERO. Philippics. English Translation by W. C. Ker. Cambridge: Harvard University Press, 1957. 656 s.
- LIVIUS. Dějiny I. Přeložili P. Kucharský a Č. Vránek. Praha: Svoboda, 1971. 500 s.
- LIVIUS. Dějiny II-III. Přeložil P. Kucharský. Praha: Svoboda, 1972. 587 s.
- LIVIUS. Dějiny VII. Přeložili M. Husová a P. Kucharský. Praha: Svoboda, 1979. 503 s.
- PLUTARCHOS. Životopisy slavných Gréků a Římanův. Prvý svazek. Přeložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 1052. ISBN 978-80-8101-091-0.
- PLUTARCHOS. Životopisy slavných Gréků a Římanův. Druhý svazek. Přeložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008. 1047 s. ISBN 978-80-8101-091-0.
- SUETONIUS, TRANQUILLUS, G. Životopisy římských císařův. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010. 311 s. ISBN 978-80-8061-427-0.
- TACITUS. Letopisy. Přeložili A. Minařík a A. Hartmann. Praha: Svoboda, 1975. 554 s.
- VELLEIUS PATERCULUS – FLORUS. Dvojí pohled na římské dějiny. Přeložila B. Mouchová. Praha: Baset, 2013. 583 s. ISBN 978-80-7340-140-5.

Monografie:

- HARRIES, J. Law and Crime in the Roman World. New York: Cambridge University Press, 2007. 148 s. ISBN 978-0-521-82820-8.
- GREGOR, M. Římský štát a právo za vlády císaře Augusta. Praha: Leges, 2018. 197 s. ISBN 978-80-7502-304-9.
- KÖSTLIN, R. System des deutschen Strafrechts. Erste Abtheilung: Allgemeiner Theil. Tübingen: Verlag der Laupp'schen Buchhandlung, 1835. 647 s.
- LOENING, T. C. The Reconciliation Agreement of 403/402 B.C. in Athens (its Content and Application). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1987. 166 s. ISBN 3-515-04832-4.
- KRÁLÍK, L.: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, 2015, 704 s.
- MOMMSEN, T. Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. II. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1877. 1149 s.
- MOMMSEN, T. Römisches Strafrecht. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899. 1078 s.
- REIN, W. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian. Leipzig: Verlag von K. Köhler, 1844. 936 s.
- ROTONDI, G. Leges publicae populi Romani. Milano: Società editrice libraria, 1912. 522 s.
- SLÁDEČEK, J.: Promlčení dle trestního práva. Praha: tiskem J. Otty - nákladem vlastním, 1892. 170 s.
- WALDSTEIN, W. Untersuchungen zum Römischem Begnadigungsrecht. Innsbruck: Wagner, 1964. 255 s.

Články v časopisech a zbornících:

- BARTOŠEK, M. Administrativní problémy antického Říma II. In: Právněhistorické studie 23. Praha: Academia, 1980, s. 229-266.
- BRTKO, R. „Catholica Lex“ a nariadenia cisárov týkajúcich sa cirkevných záležitostí. In Constans et perpetua voluntas: Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2014, s. 37-47. ISBN 978-80-8082-764-9.
- ČERNOCH, R. K povaze a výkonu vězení v antickém Říme. In: Caro amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka. Praha: Auditorium, 2017, s. 105-111. ISBN 978-80-87284-64-3.
- GAMAUF, R. Zu den Rechtsfolgen der abolitio im klassischen römischen Recht. In Vergeben und Vergessen? Amnestie in der Antike. Beiträge zum 1. Wiener Kolloquium zur antiken Rechtsgeschichte. Wien: Holzhausen, 2013, s. 299-318. ISBN 978-3-902868-85-5.

- GREGOR, M. Inštitút odvolania v rímskom formulovom a v kogničnom procese. In: Pôžička a úžera? Nútený výkon rozhodnutia – rímskoprávne problémy a problémy aplikačnej praxe. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 41-50. ISBN 978-80-8152-636-7.
- HOHL, E. Ein Strafgericht Oktavians und ein Gnadenakt des Augustus. In Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft, č. 1, roč. 3, 1948, s. 107-116.
- KASINEC, R. Justičný omyl – teoretické východiská. In Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2014. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2014, s. 62-68. ISBN 978-80-7160-371-9.
- KASINEC, R. Justičné omyly a dôsledky s nimi spájané. In Den právní teorie. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 29-38. ISBN 978-80-210-7369-2.
- KLEINFELLER, G. Indulgentia. In: WISSOWA, G. (ed.): Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. 18. Halbband (Imperium-Iugum). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1916, s. 1378-1380.
- KYSELA, J.: Milost jako uznání limitů práva. In Právní rozhledy, č. 12 roč. 26, 2018, s. 419–424. ISSN 1210-6410.
- MEHL, A. Orosius über die Amnestie des Kaisers Claudius: Ein Quellenproblem. In Rheinisches Museum für Philologie, č. 1, roč. 121, 1978, s. 185- 194. ISSN 0035-449X.
- RANDAZZO, S. Note sulla recidiva nel diritto penale Romano. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, Band 130. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2013, s. 457-477. ISBN 978-3-205-78955-0.
- ROBINSON, O. F. Unpardonable Crimes: Fourth Century Attitudes. In: CAIRNS, J. (ed.): Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History. Portland: Hart Publishing, 2001, s. 117-126. ISBN 1-84113-157-1.
- THALHEIM, T. Amnestia. In: WISSOWA, G. (ed.): Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Erster Band (Aal-Apollonkrates). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1894, s. 1870-1871.
- VOKOUN, R. Amnestie. In: Slovník českého práva. 3. vydání. I. Díl. Praha: Linde, 2002, s. 128. ISBN 80-7201-377-7.
- VRANKOVÁ, E. Možno rozhodnutie o amnestii zmeniť alebo zrušiť? In: Historia et Theoria iuris, č. 6, roč. 3, 2011, s. 137-148. ISSN 1338-0133.

Kontaktné údaje:

JUDr. Martin Gregor
martin.gregor@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva.
Šafárikovo námestie č. 10,
810 00 Bratislava
Slovenská republika

JUDr. Andrej Beleš, PhD.
andrej.beles@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Ústav európskeho práva.
Šafárikovo námestie č. 10,
810 00 Bratislava
Slovenská republika

MILOŠŤ ROZVIAZANIA NESVIATOČNÉHO MANŽELSTVA V PROSPECH VIERY – *IN FAVOREM FIDEI*

Veronika Pétiová

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského

Abstrakt: A sacramental marriage that is *ratum et consummatum* can be dissolved by no human power and by no cause, except death. But un sacramental marriage can be dissolve in *favorem fidei* by the grace of Roman Pontiff. In this paper, we discuss the institute of privilege of faith, when and under what conditions it is possible to ask about it, how the whole process takes place in the diocesan phase and in the Congregation of the Doctrine of the Faith, and also focus on the processes that took place in the Archdiocese of Bratislava.

Abstrakt: Kým právoplatne uzavreté a konzumované sviatostné manželstvo nemôže nijaká ľudská moc rozlúčiť, tak v prípade nesviatostného manželstva existuje možnosť rozlúčenia tohto zväzku v prospech viery na základe milosti udelenou Rímskym veľkňazom. V tomto príspevku rozoberieme inštitút privilégia viery, to kedy a za akých podmienok je možné o neho požiadať, ako prebieha celý proces v diecéznej fáze aj v konaní na Kongregácii pre náuku viery a taktiež sa zameriame aj na procesy, ktoré prebehli v Bratislavskej arcidiecéze.

Kľúčové slová: in *favorem fidei*, petrine privilege, privilege of faith

Kľúčové slová: in *favorem fidei*, petrovo privilégium, privilégium viery

Sviatostné a dokonané manželstvo nemôže nijaká ľudská moc rozlúčiť.¹ V prípade nesviatostných manželstiev však aktuálne platné kánonické právo uvádza niekoľko prípadov, kedy je možné rozviazanie nesviatostného manželstva kompetentnou cirkevnou autoritou. V tomto článku budeme analyzovať prípad rozviazania nesviatostného manželstva *in favorem fidei*, teda v prospech viery. Zameriame sa viac na procesno-právnu stránku konania vo vyšetrovacej fáze na diecéznej úrovni a tzv. Rímsku fázu, ktorá prebieha počas skúmania na Kongregácii pre náuku viery a je ukončená rozhodnutím Rímskeho Veľkňaza, detailne nebudeme rozoberať hmotno-právnu stránku tejto milosti.

Právnu úpravu rozviazania manželstva *in favorem fidei* nenájdeme v Kódexe kánonického práva z roku 1983, upravuje ju mimokódexový prameň práva- *Potestas Ecclesiae* z roku 2001.² Rozviazanie manželstva *in favorem fidei* prípadom kedy sa nesviatostné manželstvo rozväzuje v prospech nového sviatostného alebo v prospech viery tretej stránky rozhodnutím Rímskeho veľkňaza v prospech viery a pre spásu duší.³ V aktuálne platnom Kódexe kánonického práva nájdeme iné privilégia umožňujúce rozviazanie nesviatostného manželstva. Pavlovským privilégiom sa za určitých podmienok môže rozviazať manželstvo uzatvorené medzi dvomi nepokrstenými, pričom jedna osoba z nich prijala krst.⁴ Kán. 1148 CIC hovorí o prípade polygamných resp. polyandrických manželstiev. Kán. 1149 CIC upravuje prípad, kedy nepokrstená stránka, ktorá po prijatí krstu v Katolíckej cirkvi z dôvodu zaujatia alebo prenasledovania nemôže obnoviť

¹ Porov. Kán 1141 CIC.

² KONGREGÁCIA PRE NÁUKU VIERY: *Potestas Ecclesiae. Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*, 30. 4. 2001, Vatikán : Kongregácia pre náuku viery, dostupné na internete: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010430_favor-fidei_it.html.

³ Porov. KONGREGÁCIA PRE NÁUKU VIERY: *Potestas Ecclesiae*. úvod.

⁴ Porov. Kán. 1143-1147 CIC.

spolunažovanie s nepokrstenou manželskou stránkou. Môže tak uzavrieť iné manželstvo, hoci druhá stránka medzitým prijala krst.

V praxi sa však môžeme stretnúť s pojmom Petrovské privilegium, resp. *Privilegium Petrinum*. Ktoré z týchto možností rozviazania manželstva je Petrovským privilegiom a ktoré patrí k privilegiu viery, ktoré podľa kán. 1150 CIC v pochybnostiach požíva priazeň práva?

Privilegiom viery sú všetky vyššie uvedené možnosti, keďže vždy ide o rozviazanie manželstva z dôvodu viery niektorej zo stránok. Element viery tu dostáva prednosť pred nesviatostným manželstvom. S definovaním Petrovho privilegia je to náročnejšie, aj vzhľadom na skutočnosť, že názory viacerých kanonistov sú odlišné. V súčasnosti neexistuje jednotná teória, ktorá by presne definovala pojem Petrovského privilegia. Hrdina považuje privilegium *in favorem fidei* za tzv. *Privilegium Petrinum*, a prípady manželstiev uvedených v kán. 1148 a 1149 CIC považuje za určité rozšírenie Pavlovského privilegia na špecifické prípady.⁵ D' Ostilio prípady uvedené v kán. 1148 a 1149 CIC radí k Petrovskému privilegiu, taktiež tam zahŕňa prípad, kedy je prvé prirodzené manželstvo dvoch nepokrstených rozviazané v prospech viery tretej katolíckej stránky, ktorá chce uzavrieť nové manželstvo. Manželstvo medzi pokrstenou a nepokrstenou stránkou je podľa neho rozlúčené pápežským dišpenzom *in favorem fidei*.⁶ Prof. Toxé rozlišuje Pavlovské privilegium, ktoré je upravené kán. 1143-1147 CIC a Petrovské privilegium uvedené v kán. 1148 a 1149. Možnosti rozviazania manželstva upravené normami *Potestas Ecclesiae* uvádza ako rozlúčenie v prospech viery.⁷ Táto pojmová nejednotnosť môže mať viacero príčin. Jednak je to spôsobené najmä tým, že kým pojem Pavlovské privilegium je priamo definovaný v Kódexe kánonického práva, tak žiaden kódexový ani mimokódexový prameň práva neuvádza pojem Petrovské privilegium.

Ak by sme Petrovské privilegium definovali ako privilegium, ktoré udeľuje Rímsky Veľkňaz ako nástupca sv. Petra odvolávajúc sa tak na Kristove slová z Matúšovho evanjelia: „Tebe dám kľúče od nebeského kráľovstva: čo zviažeš na zemi, bude zviazané v nebi, a čo rozviažeš na zemi, bude rozviazané v nebi.“ (Mt 16, 19), tak by nemohlo zahŕňať prípady uvedené v kán. 1148 a 1149 CIC, keďže sa na ich uplatnenie sa nevyžaduje rozhodnutie Rímskeho Veľkňaza- Petrovho nástupcu a muselo by zahŕňať iba situácie upravené normami *Potestas Ecclesiae*.

My sme sa z dôvodu tejto pojmovej nejednotnosti rozhodli nepoužívať termín Petrovho privilegia, aj keď je na Slovensku bežne zaužívaným laickým pojmom. V tomto príspevku budeme analyzovať situácie rozviazania manželského zväzku, ktoré sú upravené mimokódexovými normami *Potestas Ecclesiae* a preto budeme narábať iba s pojmom rozviazanie manželstva *in favorem fidei*.

Historický vývoj rozviazania manželstva *in favorem fidei*

V Kódexe kánonického práva z roku 1917 nenájdeme žiadny právny inštitút, ktorý by upravoval rozviazanie manželstva v prospech viery. Avšak už pár rokov po tom, ako tento Kódex vstúpil do platnosti, v roku 1924 sa po prvý krát v Cirkvi môžeme stretnúť s rozlúčením manželstva v prospech viery. Išlo o prípad v ktorom sa žena pokrstená v nekatolíckej cirkvi, civilne zosobášila s mužom židovského vierovyznania. Po rozvode konvertovala na katolícku vieru a chcela uzatvoriť sviatostné manželstvo s katolíkom. Kongregácia posvätného officia vydala indult, ktorým dovolila toto manželstvo uzatvoriť.⁸

Dôvod, pre ktorý musela Cirkev reagovať na takéto prípady spôsobila skutočnosť, že nový Kódex preniesol prekážku rozdielnosti kultu- *disparitatis cultus* iba na katolíkov, pričom predtým boli manželstvá medzi pokrstenými nekatolíkmi a nepokrstenými automaticky nulitné. Tak Cirkevné authority museli zareagovať na novú situáciu, ktorú táto legislatívna zmena priniesla a udialo sa to

⁵ Porov. HRDINA, A. Kanonické právo, s. 307.

⁶ Porov. D'OSTILIO, F. Prontuario del Codice di Diritto Canonico, s. 344.

⁷ Porov. TOXÉ, P. De processibus matrimonialibus specialibus, s. 11 a TOXÉ, P. Il processo per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 1.

⁸ Porov. MONETA P. Lo scioglimento del matrimonio in favore della fede secondo una recente Istruzione della S. Sede. s. 228; S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII Solutio de privilegio fidei. ss.170-171 a S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII Decretum, Dissolutio vinculi naturalis in favorem fidei. s. 20.

ustanovením možnosti rozlúčenia manželstva v prospech viery.⁹ Avšak stále išlo len o ojedinelé prípady, na ktoré Svätá stolica reagovala jednotlivými špecifickými rozhodnutiami, nešlo o všeobecnú právnu úpravu, to sa udialo až v roku 1934, kedy Kongregácia posvätného officia po prvý krát vydala dokument, ktorý všeobecne upravoval postup v takýchto prípadoch a jednalo sa o inštrukciu *Connubia inita*.¹⁰

V roku 1958 Pius XII po prvý krát rozviazal manželstvo dvoch nepokrstených stránok, pričom ani jedna z nich neprijala krst v prospech tretej, katolíckej stránky, žijúcej v konkubinate s jednou z týchto stránok.¹¹ Ján XXIII. rozviazal zmiešané manželstvo medzi katolíkom a nepokrsteným, ktorý chcel uzavrieť nové manželstvo s katolíckou stránkou bez toho, aby sa on sám stal katolíkom.¹²

V otázke udeľovania milostí *in favorem fidei* je však kľúčovým pontifikát Pavla VI. Tento pápež sa rozhodol pre hlbšiu reflexiu nad takýmito prípadmi, a preto na istý čas zakázal prijímanie a riešenie nových žiadostí. Výsledkom piatich rokov reflexii a prác odborníkov bolo v roku 1973 vydanie inštrukcie Kongregácie pre náuku viery *Ut notum est*.¹³ Tak ako predchádzajúca inštrukcia z roku 1934, ani táto nebola publikovaná v Aktách Apoštolskej stolice, ale bola rozposielaná priamo všetkým ordinárom miesta. Svätá stolica zvolila takýto postup najmä kvôli obavám, aby tento dokument nebol vnímaný ako súhlas Cirkvi s rozvodmi. Oproti prvej inštrukcii, však táto inštrukcia bola publikovaná v niektorých právnických časopisoch a kánonisti začali túto procedúru komentovať.

Počas prác na novom Kódexe kánonického práva bol rozpracovaný kánon, ktorý hovoril aj o možnostiach rozviazania manželstva v prospech viery. Nakoniec však nebol zahrnutý do aktuálneho Kódexu, práve z dôvodu, odstránenia nebezpečenstva, že komunikačné prostriedky by mohli Katolícku Cirkev prezentovať ako tú, ktorá súhlasí s rozvodom.¹⁴ Kódex kánonov východných Cirkví obsahuje možnosť rozviazania manželstva v prospech viery v kán. 1384, avšak ide len o odkazujúcu právnu normu.

Aktuálne platné normy, ktoré upravujú rozviazanie manželstva *in favorem fidei*, boli vydané v roku 2001 pod názvom *Potestas Ecclesiae*. Taktiež Kongregácia v roku 2002 odoslala všetkým arcibiskupom a diecéznym biskupom dokument Poznámky týkajúce sa dokumentárnych a procedurálnych aspektov káuz v prospech viery.

Proces rozviazania manželstva *in favorem fidei*

Pri manželstvách nekatolíkov, z ktorých aspoň jeden nie je pokrstený, môže Rímsky veľkňaz rozviazať tento zväzok v prospech viery a pre spásu duší. Nemôže však rozlúčiť sviatostné a konzumované manželstvo. Taktiež rímsky veľkňaz môže rozlúčiť manželstvo dvoch nepokrstených stránok v prípade, že jedna z nich chce uzatvoriť manželstvo s katolíckou stránkou.¹⁵ Tento proces musí spĺňať tri základné podmienky. 1. Je potrebné overiť, či nie je možné obnoviť manželské spoluzitie; 2. Milosť o ktorú sa žiada, nemôže byť v prospech vinnej stránky. V prípade, že vinu na rozpade manželstva majú obe stránky, čo je veľmi častý úkaz, nemôže byť vina žiadajúcej stránky výlučná alebo prevalentná; 3. Na rozpade manželstva nemá mať vplyv tretia stránka procesu.¹⁶ Zároveň nie je možné žiadať rozviazanie manželstva *in favorem fidei*, ktoré bolo

⁹ Porov. WRENN L. G. Some notes on the petrine privilege, s. 399.

¹⁰ S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII Instructio Connubia inita. Normas pro conficiendo processu in casibus solutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremam S. Pontificis auctoritatem, 1 mai 1934.

¹¹ Porov. ABATE A. M. De dissolutione matrimonii non baptizatorum utroque coniuge in infidelitate manente, s. 123.

¹² Porov. OCHOA X. Leges Ecclesiae, č. 1364.

¹³ S. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI Instructio Ut notum, pro solutione matrimonii in favorem fidei; Normae procedurales Processum concessioni, pro conficiendo processu dissolutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei. 6 decembris 1973.

¹⁴ Porov. TOXÉ, P. Il processo per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 4

¹⁵ Porov. KOWAL, J. Lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 459-460.

¹⁶ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae., čl. 4.

slávne na základe predchádzajúceho rozviazania zväzku *in favorem fidei*. Dôvod je ten, že táto milosť sa neudeľuje viac ako jedenkrát z dôvodov zachovania zväzku.¹⁷

Proces prebieha v dvoch fázach. Najprv nastáva fáza vyšetrovania v diecéze alebo eparchii a následne tzv. rímska fáza, kedy je prípad skúmaný Kongregáciou pre náuku viery a zavŕšený konečným rozhodnutím vydaným Rímskym veľkňazom.

O túto milosť môžu žiadať stránky iba v prípade, že¹⁸:

- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi dvomi nepokrstenými, pričom ani jeden z nich nekonvertuje, avšak jeden z nich chce uzatvoriť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným nekatolíkom a nepokrstenou stránkou a nekatolík chce sláviť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným nekatolíkom a nepokrstenou stránkou, pričom nekatolík sa rozhodne stať sa katolíkom a chce sláviť manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným nekatolíkom a nepokrstenou stránkou, pričom nekatolík sa rozhodne stať sa katolíkom a chce sláviť manželstvo s pokrstenou nekatolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným katolíkom a nepokrstenou stránkou s dišpenzom *disparitatis cultus* a katolík chce sláviť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným katolíkom a nepokrstenou stránkou s dišpenzom *disparitatis cultus*, pričom katolík chce sláviť nové manželstvo s inou nekatolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným katolíkom a nepokrstenou stránkou s dišpenzom *disparitatis cultus*, avšak nepokrstený sa stane katolíkom a chce sláviť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným katolíkom a nepokrstenou stránkou s dišpenzom *disparitatis cultus*, pričom nepokrstený sa stane katolíkom a chce sláviť nové manželstvo s nekatolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným katolíkom a nepokrstenou stránkou s dišpenzom *disparitatis cultus*, zatiaľ čo nepokrstený sa stane pokrsteným nekatolíkom a chce sláviť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo uzatvorené medzi dvomi nepokrstenými, pričom jeden z nich sa stane katechumenom a chce uzatvoriť nové manželstvo s katolíckou stránkou.
- prvé manželstvo bolo uzatvorené medzi pokrsteným nekatolíkom a nepokrstenou stránkou, pričom nepokrstená stránka sa stane katechumenom a chce uzatvoriť nové manželstvo s katolíckou stránkou.

Prvý krokom v procese je podanie žiadosti adresovanej diecéznemu alebo eparchiálnemu biskupovi.¹⁹ Normy nešpecifikujú, či sa má jednať o biskupa trvalého alebo prechodného bydliska žiadajúcej stránky. Môže ísť aj o miestneho biskupa, kde má pozvaná stránka trvalé alebo prechodné bydlisko, resp. miestneho biskupa tam, kde bolo slávené manželstvo, alebo kde je možné zozbierať viac dôkazov.²⁰ Prostredníctvom biskupa žiadateľ požiada Rímskeho Veľkňaza o milosť rozviazania svojho manželstva *in favorem fidei*. V žiadosti je potrebné uviesť kontaktné údaje stránok, vierovyznanie stránok, opis skutočností týkajúcich sa prvého manželstva - kde bolo uzatvorené, pred akou inštitúciou, taktiež je potrebné uviesť okolnosti tejto známosti, od času zoznámenia, známosti, obdobia uzatvorenia manželstva, obdobia krátko po uzatvorení manželstva,

¹⁷ Porov. TOXÉ, P. Il processo per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 14

¹⁸ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae, čl. 1 až 8.

¹⁹ Respektíve im postavený na roveň. Bližšie v KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae. Normy podľa ktorých sa má riadiť procedúra „De dissolutione vinculi in favorem fidei“, čl. 3 a KOWAL, J. Lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 452.

²⁰ Porov. SABARESE, L. La procedura per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 227-228

okolnosti rozpadu manželského spoluzitia, jeho civilného rozvodu, existencia detí pochádzajúcich z tohto zväzku a to či sa z či a ako je a v prípade rozviazania manželstva bude o tieto deti postarané... Taktiež je potrebné uviesť okolnosti vzniku nového vzťahu v prospech ktorého sa žiada táto milosť- čas a okolnosti zoznámenia, to či tretia stránka mala vplyv na rozpad prvého manželstva, opísať priebeh spoločného života, postoj k praktizovaniu viery, ak z tohto vzťahu pochádzajú deti, či sú vychovávané vo viere, prijali krst, resp. ďalšie sviatosti... Ak sa niekto z dvojice zamýšľajúcej uzatvoriť nové manželstvo pripravuje na prijatie sviatosti krstu, treba uviesť ako príprava prebieha a predpokladané obdobie, kedy by mohol iniciačné sviatosti prijať. Následné je dôležité uviesť túžbu po sviatosťnom manželstve a dôvody prečo žiada o túto milosť. Ďalej je potrebné v žiadosti uviesť mená svedkov, ich kontaktné údaje, vzťah k stránkam a informáciu o akých skutočnostiach vedia vypovedať. K žiadosti je tiež potrebné priložiť nasledujúce dokumenty: krstné listy pokrstených stránok, sobášny list, kópiu rozsudku o civilnom rozvode manželstva a sprírodný list kňaza.

Následne diecézny biskup rozhodne o tom, či je žiadosť oprávnená alebo nie. Ak rozhodne o jej oprávnenosti, tak nariadi vyšetrovanie, ktoré môže viesť diecézny biskup osobne, alebo tým poverí osobu vybranú zo sudcov tribunálu alebo z osôb jemu overených v tomto úrade spolu s asistenciou notára a aktívnou účasťou obhajcu manželského zväzku. Poverenie musí byť písomné a musí byť súčasťou akt procesu²¹. Stránky v procese si tiež môžu zvoliť svojho advokáta. Následne vyšetrovateľ alebo obhajca manželského zväzku vypracujúcu otázky na vypočutie žiadajúcej, pozvanej a tretej stránky procesu. Nasleduje vypočúvanie svedkov, pričom je vhodné predvolať najmä takých, ktorí vedú dosvedčiť absenciu krstu u nepokrstennej stránky.

Vypočúvanie uskutočňuje pred vyšetrovateľom za prítomnosti obhajcu zväzku a notára. Prítomnosť obhajcu zväzku pri vypočúvaní je vyžadovaná normami a je povinnosťou obhajcu zväzku zúčastniť sa na vypočúvaniach, kde, ak to uzná za vhodné môže klásť doplňujúce otázky.²² Inštruktor pozve vypočúvaných k zloženiu prísahy pred aj po vypočúvaní, v prípade ak ju odmietnu zložiť, majú byť aj napriek tomu vypočutí.²³

Ak stránka, právoplatne predvolaná, nie je ochotná prísť na vypočutie, je potrebné deklarovať jej neprítomnosť v aktách procesu.²⁴ V praxi ide najčastejšie o pozvanú stránku, najmä v prípade ak ide o nepokrstenú osobu, ktorá často krát nemá záujem zúčastňovať sa procesu pred cirkevnou inštitúciou. Je možné požiadať od stránky procese v prípade, že nie je ochotná prísť vypovedať stanovisko iným spôsobom. Napríklad tak, že na pripravené otázky odpovie emailom. Tu však treba dbať nato, aby bolo čo najviac možné vyhnúť sa možnosti zneužitia takéhoto vyjadrenia a uistiť sa, či naozaj stanovisko bolo podané od tej osoby, ktorú o to tribunál požiadal a nie od niekoho iného. Taktiež je tu nemožnosť spresnenia výpovede položením doplňujúcich otázok počas výpovede.²⁵ Písomné vyjadrenie stránky emailom alebo listom nie je možné v žiadnom prípade položiť na roveň osobnému svedectvu zloženému pod prísahou.

Okrem vypočúvaní je dôležitou súčasťou procesu vyšetrovanie absencie krstu. Je potrebné vykonať ju tak, aby bolo možné nadobudnúť morálnu istotu o neudelení krstu. Absencia krstu sa vyšetroje najprv vypočúvaniami, osožné vedú byť najmä svedectvá rodičov a príbuzných nepokrstennej stránky, a tých, ktorí ju poznajú od detstva. Je potrebné pýtať sa svedkov nielen na skutočnosť, či stránka bola alebo nebola pokrstená, ale aj na dôvody a okolnosti prečo krst neprijala. Ďalším krokom vyšetrovania je kontrola krstných matrík, či sa v nich nenachádza záznam o udelení krstu. Je osožné v tomto prípade kontaktovať farské úrady v miestach, kde bývala stránka najmä v detstve, poprípade kostoly do ktorých eventuálne chodila alebo kostol, kde bolo slávené prvé manželstvo, ak bolo slávené cirkevne. Ak bolo manželstvo slávené s dišpenzom *disparitatis cultus*, vyšetrovateľ požiada o kópie ákt týkajúcich sa udelenia tohto dišpenzu. Vyšetrovanie absencie udelenia krstu treba dať zvýšenú pozornosť najmä v prípade osôb, ktoré sa narodili počas minulého režimu, kedy na našom území bolo veľa krstov udelených tajne a mnoho ľudí bolo

²¹ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae, čl. 11.

²² Porov. KOWAL, J. Lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 465.

²³ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae, čl.14.

²⁴ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Potestas Ecclesiae, čl.15 § 1

²⁵ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. Poznámky týkajúce sa dokumentárnych a procedurálnych aspektov v kauzách v prospech viery, č. 7.

pokrstených mimo svojich domovských farností. Taktiež sa môžeme v niektorých prípadoch stretnúť s nedostatočnými zápsmi do matriek v tomto období dejín. Ak nepokrstená stránka prijala krst po uzatvorení manželstva, je potrebné vyžiadať si svedectvá o tom, že po prijatí krstu stránky spolu nenaživali ako manželia.

Taktiež je dôležité v procese preskúmať, či neexistujú záväzky voči iným osobám z predchádzajúceho manželstva – k predchádzajúcemu manželovi/ke, potomkom a ak existujú, ako sú a budú plnené (najmä ide o prípad platenia výživného na deti, resp. manžela/ku) a taktiež vylúčenie škandálu, ktorý by mohlo udelenie dišpenzu vyvolať.²⁶ Ak by počas diecézneho skúmania vznikli nejaké prekážky v týchto oblastiach, diecézny biskup ich musí konzultovať s Kongregáciou pred ukončením diecéznej fáze skúmania tak, aby boli tieto skutočnosti vyriešené predtým ako sa skúmanie dostane pred Kongregáciu.²⁷

Ak počas procesu vznikne pochybnosť, či manželstvo bolo slávené platne alebo nie, nejde o dôvod zanechať proces žiadania dišpenzu a začať proces preskúmania platnosti manželstva. Zároveň je dôležité uviesť v aktách procesu, že takáto pochybnosť platnosti existuje, keďže by mohla byť elementom hovoriacim v prospech neplatnosti manželstva.

Následne po ukončení vyšetrovania, môže vyšetrovateľ vydať dekrét o ukončení vyšetrovania, aj keď *Potestas Ecclesiae* tento dokument nevyžadujú. Na rozdiel od procesu preskúmania platnosti manželstva, nenastáva v tejto fáze zverejnenie spisov kauzy. Následne vyšetrovateľ vypracuje svoju správu, obhajca manželského zväzku vyjadrí svoje záverečné pripomienky a na záver diecézneho skúmania biskup vypracuje svoje vótum.

Ak sa v prípade udelenia dišpenzu bude budúce manželstvo eventuálne uzatvárať s licenciou pre zmiešané manželstvo alebo s dišpenzom *disparitatis cultus*, je potrebné aby stránky podpísali *cautiones*, podľa formuláru, ktorý Kongregácia zaslala všetkým diecéznym kúriám. *Cautiones* je potrebné taktiež doložiť do ákt procesu. Vyšetrovateľ na záver vyšetrovacej fáze vyplní sumárium podľa formulárov Kongregácie.²⁸ Ide o dokument, kde sú zhrnuté všetky pre proces dôležité údaje o žiadajúcej stránke, pozvanej a tretej stránke. V prípade, že to daný prípad vyžaduje, je potrebné vyplniť aj prílohu k sumáriu, kde sa uvedú informácie o ďalších manželstvách stránok, predchádzajúcich alebo nasledujúcich, ak existujú. Vyplňa sa iba v prípadoch, kedy je to naozaj nevyhnutné a to z dôvodu existencie ďalších manželstiev stránok. V minulosti bola táto príloha súčasťou sumária, dnes je pre prehľadnosť od neho oddelená a pripája sa iba v prípadoch, ktorých sa to týka.²⁹

Všetky dokumenty sa vypracujú v notársky overenej kópii, pričom originály sa uchovávajú v archíve diecézy, kde prebiehala vyšetrovacia fáza. Ak vyšetrovanie neprebiehala v niektorom z jazykov akceptovaných Kongregáciou pre náuku viery, je potrebné kópie všetkých ákt preložiť do niektorého z týchto jazykov a až tak odoslať Kongregácii pre kauzy svätých.

^{Apoštolská} Konštitúcia o Rímskej kúrii Pastor Bonus zverila Kongregácii pre náuku viery preskúmať tak podľa práva, ako aj skutočne to, čo sa týka privilegia *in favorem fidei*.³⁰ V rámci Kongregácie existuje komisia, ktorej úlohou je študovať tieto kauzy a verifikovať, či vo vyšetrovacej fáze boli dodržané všetky náležitosti a či vec môže byť predložená Rímskemu veľkňazovi na rozhodnutie.

Konanie na Kongregácii ma tri fázy. V prvej ide o kontrolu, či spis, ktorý odoslal diecézny biskup obsahuje všetky náležitosti. V prípade, že nejaký dokument chýba, Kongregácia požiada o jeho doplnenie. V druhej fáze obhajca zväzku Kongregácie pridá svoje hodnotenie a ak bol biskup dožiadany doplniť nejaké dokumenty, obhajca zväzku potvrdí, či doplnenie bolo dostatočné. Ak kauza splňa všetky náležitosti, spis je predložený trom členom komisie, ktorí nezávisle od seba vypracujú svoje vótum a to následne prezentujú na zasadnutí komisie. Komisia vydá väčšinové rozhodnutie o zamietnutí, doplnení dokazovania alebo odporučí udelenie milosti. Ak sa komisii nepodarilo rozriešiť niektoré procedurálne otázky, vec je postúpená riadnemu Kongresu

²⁶ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. *Potestas Ecclesiae*, čl. 9.

²⁷ Porov. KOWAL, J. *Lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei*, s. 481.

²⁸ Porov. KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY. *Potestas Ecclesiae*, čl. 25 § 1.

²⁹ Porov. LADARIA, L. F. List sekretára Kongregácie pre náuku viery zaslaný všetkým diecéznym kúriám., s. 1.

³⁰ Porov. JÁN PAVOL II. Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii Pastor Bonus, čl. 53.

Kongregácie. Ak ide o otázky doktrinálne, vyžiada si stanovisko aspoň dvoch znalcov alebo poradcov Kongregácie.³¹ Ak je rozhodnutie komisie kladné, *pro gratia*, tak kauza môže byť predložená Svätému Otcovi na rozhodnutie o udelení milosti. Manželský úrad Kongregácie pre náuku viery vypracuje krátky prehľad kauzy, ktorá je predložená Svätému Otcovi skrze prefekta alebo sekretára Kongregácie na rozhodnutie. Zvyčajne je Rímskemu Veľkňazovi predkladaných 20 až 30 káz na raz, nie každá jednotlivo.³²

V prípade rozviazania manželstva je kópia reskriptu doručená obom stránkam, ktoré uzavreli pôvodné manželstvo. Manželstvo je rozviazané v momente udelenia milosti, čiže od dátumu uvedenom na reskripte. A platí pre obe stránky tohto manželstva, nielen pre žiadajúcu, keďže nie je možné, aby jedna stránka bola manželstvom viazaná a druhá stránka tohto manželstva ním viazaná nebola.

S udelením milosti je spojený aj poplatok Kongregácii a hradí ho žiadateľ. Čo sa týka finančnej stránky vedenia procesu, v kánonickom práve nikdy nemôže byť finančná stránka problémom, pre ktorý by sa proces nevedol. Z tohto dôvodu Kongregácia pre náuku viery v liste, ktorý zaslala cirkevným tribunálom uvádza: „Čo sa týka poplatkov, okrem možnosti požiadať o úplne oslobodenie od poplatkov („*in forma pauperum*“) je tu aj možnosť uviesť explicitne schopnosť žiadajúcej stránky podieľať sa aspoň čiastočne na poplatkoch, podľa vlastných finančných možností. Diecézna kúria v týchto výnimočných prípadoch vždy požaduje doložiť motívy takejto žiadosti v procesných aktách.“³³

Procesy rozviazania manželstva *in favorem fidei* v Bratislavskej arcidiecéze

Štatistiky Svätej stolice zaznamenávajú asi o 650 až 700 prípadov v priemere za rok, pričom v niektorých rokoch bolo až 60 percent žiadostí z USA.³⁴ Metropolitný tribunál Bratislavskej arcidiecézy zaznamenal počas svojej existencie, čo je 11 rokov iba 13 žiadostí o rozviazanie manželstva *in favorem fidei*. V piatich kauzách ešte prebieha vyšetrowanie na diecéznej úrovni. V ôsmich kauzách bolo vyšetrowanie na diecéznej úrovni ukončené, z toho v dvoch kauzách Rímsky veľkňaz ešte nevydal svoje rozhodnutie.³⁵ Nie je možné v tomto článku uvádzať konkrétne žiadosti o rozviazanie manželstva v prospech viery, ktorých diecézna fáza prebiehala na metropolitnom tribunáli Bratislavskej arcidiecézy, z dôvodu zachovania služobného tajomstva a ochrany stránok. Avšak počet žiadostí je k svetovému priemeru nízky.

V tomto príspevku sme analyzovali proces rozviazania manželstva v prospech viery, zadefinovali sme v ktorých situáciách je možné o neho žiadať a taktiež sme uviedli základné podmienky, ktoré musia byť v procese splnené. Priblížili sme procesné konanie, ktoré prebieha v dvoch fázach a je zavŕšené rozhodnutím Rímskeho veľkňaza. Avšak pripomíname, že ide o dišpenz na ktorý veriaci nemajú právny nárok, preto nie je možné odvolanie voči konečnému rozhodnutiu, v prípade, že dišpenz Svätý otec neudelí. Taktiež dišpenz rozviazania manželstva *in favorem fidei* nie je súhlasom Cirkvi s rozvodmi, ale ide o novú šancu pre tých, ktorí po krachu nesviatostného manželstva túžia žiť v sviatosťnom zväzku, poprípade pre tých ktorí sa chcú zosobášiť cirkevne a tak žiť svoju vieru, aj keď ich partner predtým uzavrel nesviatostné manželstvo, ktoré sa rozpadlo. Tento právny inštitút, ktorý dáva do popredia vieru a je v prospech viery- *in favorem fidei* približuje veriach k spásu duší, ktorá je najvyšším zákonom.

³¹ Porov. SABARESE, L. La procedura per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 248.

³² Porov. TOXÉ, P. Il processo per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei, s. 31.

³³ Porov. LADARIA, L. F. List sekretára Kongregácie pre náuku viery zaslaný všetkým diecéznym kúriám., s. 1.

³⁴ Presné údaje môžeme nájsť v ročenkách *Attività della Santa Sede*, ktoré každoročne vydáva Svätá stolica.

³⁵ Štatistika bola spracovaná na základe údajov poskytnutých Metropolitným tribunálom Bratislavskej arcidiecézy

Bibliografia:

Pramene:

- KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY: Poznámky týkajúce sa dokumentárnych a procedurálnych aspektov v kauzách v prospech viery, 2002.
- KONGREGÁCIA PER NÁUKU VIERY: Potestas Ecclesiae. *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*, 30. 4. 2001, Vatikán : Kongregácia pre náuku viery, dostupné na internete: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/
- JÁN PAVOL II.: Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii Pastor Bonus, 1988.
- S. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI Instructio Ut notum, pro solutione matrimonii in favorem fidei; Normae procedurales Processum concessioni, pro conficiendo processu dissolutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei 6 decembris 1973.
- S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII Instructio Connubia inita. Normas pro conficiendo processu in casibus solutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremam S. Pontificis auctoritatem, 1 mai 1934.
- S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII: Solutio, De privilegio fidei, 2 aprilis 1924. In: Periodica, 1932, č. 21, ss. 170- 171.
- S. CONGREGATIO SANCTI OFFICII: Decretum, Dissolutio vinculi naturalis in favorem fidei, 5 novembris 1924. In: Periodica, 1925, č. 14, ss. 19-21.

Použitá literatúra:

- ABATE A.: De dissolutione matrimonii non baptizorum, utroque coniuge in infidelitate manente . In: Periodica, 1978, č. 67, ss. 117-126.
- D'OSTILIO, F.: Prontuario del Codice di Diritto Canonico. 2. vyd. Roma: Urbaniana University Press, 2013. 501 s. ISBN 978-88-401-5096-3.
- HRDINA, A.: Kanonické právo. 1. vyd. Praha: Eurolex, 2002. 436 s. ISBN 978-80-86432-26-2.
- KOWAL, J: Lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei. In: Diritto matrimoniale canonico, vol. III, Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 2005, ss. 447-472. ISBN 978-88-20975-50-0.
- LADARIA, L. F.: List sekretára Kongregácie pre náuku viery zaslaný všetkým diecéznym kúriám, Vatikán: Kongregácia pre náuku viery, 2016. ad usum internum
- MONETA P.: Lo scioglimento del matrimonio in favore della fede secondo una recente Istruzione della S. Sede. In: Il Diritto ecclesiastico, 1976, č. 87, ss. 228-253.
- SABARESE, L: La procedura per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei. In: Il diritto nel mistero della Chiesa IV. Prassi amministrativa e procedure speciali, Roma: Lateran University Press, 2014, ss. 225-253. ISBN 978-88-46509-51-2.
- TOXÉ, P.: De processibus matrimonialibus specialibus. Roma: Angelicum, 2015. 11 s. ad usum internum.
- TOXÉ, P. Il processo per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei. Roma: Angelicum, 2015. 81 s. ad usum internum.
- WRENN L. G.: Some notes on the petrine privilege. In: The Jurist, 1983, č. 43, ss. 394-405.

Kontaktné údaje:

JUDr. ICLic. Mgr. Veronika Pétiová
veronika.petiova@gmail.com
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK
Kapitulská 26
814 58 Bratislava
Slovenská republika

PROSTRIEDKY ZMIERŇOVANIA TVRDOSTI PRÁVA U GLOSÁTOROV A POSTGLOSÁTOROV¹

Matej Mlkvý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá najmä koncepciou *aequitas* ako normatívneho inštrumentu glosátorov a ich nasledovníkov postglosátorov pri zmiernení tvrdosti práva. Na rozdiel od formatívneho obdobia rímskeho práva, Justiniánska kodifikácia fixovala podobu rímskeho práva do tej miery, že jeho vývoj ako „živého“ práva sa skončil. Neznamenal to však, že by sa rímske právo ďalej nevyvíjalo. Glosátori ako prvá recepčná škola rímskeho práva vytvorila nepriame prostriedky na zmenu práva medzi ktoré zaraďujeme právomoc sudcu priznať ochranu aj inak právom neupravených vzťahov (*officium iudicis*), ale najmä možnosť odklonu od konkrétneho ustanovenia striktného práva s odvolaním sa na koncepciu *aequitas*. Práve vývoj inštitútu *aequitas* je predmetom pozornosti v nasledujúcom článku. Príspevok sa delí na dve základné časti, pričom v prvej časti sú predmetom pozornosti základné metodologické východiská školy glosátorov a postglosátorov a v druhej sa článok venuje chápaniu pojmu *aequitas* u glosátorov a jeho následné praktické využitie.

Kľúčové slová: rímske právo, glosátori, *aequitas*, striktné právo

Abstract: The article focuses mainly on the concept of *aequitas* as a methodological tool of glossators and postglossators as their successors serving to mitigate the rigour of law. In contrast to the formative period of Roman law, codification of Justinian had fixed the content of Roman law to such an extent that it ceased to develop as a “living” law. This did however not mean that Roman law failed to develop at all after its codification. Glossators as the representatives of the first reception school of Roman law created indirect methods to modify the content of law such through the *officium iudicis* which enabled the judge to award legal protection to relations otherwise not regulated by law and predominantly *aequitas* which enabled to derogate from the provision of strict law. The development of the concept of *aequitas* is the focus of this article. The text is subdivided into two major parts with the first focusing on the general methodology of glossators and postglossators the second analysing the glossators’ understanding of *aequitas* and its practical application.

Key words: Roman law, glossators, *aequitas*, strict law

1 ÚVOD

Jednou zo základných požiadaviek na právny systém je jeho predvídateľnosť, ktorá súvisí s nízkym a vecne obmedzeným počtom derogačných zásahov do tohto normatívneho poriadku. Realizácia tejto požiadavky na jednej strane spôsobuje stabilitu právneho systému, no na druhej strane vtlačá právu ráz inherentnej konzervatívnosti v porovnaní so širším spoločenským vývojom. Keďže žiadna ľudská spoločnosť nie je z dlhodobého hľadiska stagnujúca, ale naopak je vystavená potrebe reflektovať nové externé či interné zmeny, aj právny poriadok musí nutne podliehať zmenám. Vo väčšine prípadov tieto zmeny nastávajú priamymi derogačnými či abrogačnými zásahmi zákonodarcu do normatívneho systému práva, ktoré sa prejavia v odstránení platnosti starých právnych noriem a prípadne ich nahradenie novšími normami. V určitom obmedzenom množstve prípadov však priamy zásah nie je možné uskutočniť. Ide napríklad o prípady ak normatívny systém je z obsahového a formálneho fixovaný ako v prípadoch ak ide o náboženský systém práva (napr. predpisy Božského práva obsiahnuté v Biblii, právo *šari’a* v moslimskej

¹ Tento príspevok vznikol vďaka podpore grantového projektu KEGA č. 066UK-4/2018.

komunite), v právnych predpisoch vydaným mytologickým či až deifikovaným zákonodarcom (napr. Lykurgova ústava v Sparte či Chammurapiho zákoník v Starobabylonskej ríši) alebo v prípadoch, kedy kodifikovaný prameň práva podľa všeobecného názoru redukuje všetko existujúce právo do seba. Príkladom poslednej uvedenej kategórie je práve Justiniánska kodifikácia, ktorá je sama Justiniánom charakterizovaná ako úplná (*omnes disputationes et decisiones in se habent*, Constitutio Tanta c. 1), bezrozporná (Constitutio Tanta c. 15) a univerzálna (*ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari*, Constitutio Deo Auctore, c. 11). Určitú medzikategóriu predstavujú rigidné právne systémy, ktoré je z formálneho hľadiska síce možné meniť, no zmena je z hľadiska času či postupu taká náročná, že z faktického hľadiska ide o vysoko stabilné a len veľmi pomaly meniace sa systémy (napr. *ius civile* v klasickom rímskom práve či anglické *common law* po uzatvorení počtu žalôb tzv. Oxfordskými províziami v roku 1258).

Interpretačné a právoaplikačné subjekty stoja v prípade formálne nemenných alebo rigidných právnych poriadkov pred významným metodologickým problémom – na jednej strane nie je možné jednotlivé právne normy derogovať či abrogovať, no neustále sa rozvíjajúca spoločnosť si vyžaduje aplikáciu práva na situácie, ktoré vôbec neboli predpokladané pôvodným (starobylým) zákonodarcom. Interpretačné a aplikačné subjekty z tohto dôvodu musia siahnuť k nepriamym spôsobom zmeny práva, ktorá z formálneho hľadiska je vykonaná buď súdnou cestou (*officium iudicis*) alebo zmenou právnej doktríny (napr. interpretáciou práva na univerzitách). Či súdy alebo iné právne authority tak robia v prevažujúcej miere dvoma metódami – procesnou a/alebo interpretačnou. Procesná metóda spočíva v možnosti vytvorenia nových žalôb či námietok voči žalobám alebo manipulácia s dôkazným bremenom cez vytvorenie rôznych vyvrátených alebo nevyvrátených právnych domniek či právnych fikcií a je založená na tom, že procesné právo nebýva v drvivej väčšine prípadov fixované do nemenného či rigidného normatívneho rámca a to ani v prípadoch, ak hmotné právo takto fixované je. Interpretačná metóda zase spočíva v reinterpretácii existujúcich hmotnoprávných noriem tak, aby vznikli medzi existujúcimi právnymi inštitúciami nové funkčné väzby alebo aby vznikli nové právne inštitúty prostredníctvom abstrahovania všeobecných právnych pravidiel z detailnejších kauzistických noriem, čo spôsobí, že norma sa bude vzťahovať aj na prípady pôvodne nepredvídané zákonodarcom. Glosátori a komentátori ako prvé recepčné školy rímskeho práva vytvorili svoju teóriu rímskeho práva práve na kombinácii použitia uvedených metód.

2 ZÁKLADNÝ METODOLOGICKÝ RÁMEC GLOSÁTOROV A POSTGLOSÁTOROV

Nástup prvej recepčnej školy glosátorov bol umožnený znovuobjavením úplnej Justiniánskej kodifikácie na západe a rozvojom scholastickej metódy. Aj keď Inštitúcie a čiastočne aj Novely boli na talianskom území známe v priebehu celého stredoveku, Kódex a najmä Digesty známe v úplnosti neboli. Manuskrípty kódexu (*Codex epitomatus*) boli od konca 9. storočia postupne dopĺňané tak, že na konci 11. storočia bolo prvých 9 kníh takmer v úplnosti zrekonstruovaných (posledné tri knihy kódexu sa začali opätovne používať až v polovici 12. storočia ako *Tres Libri* v časti kodifikácie *Volumen parvum*). Digesty po „temnom“ 450 ročnom období ohraničenom rokmi 603 (posledná zmienka v liste pápeža Gregora Veľkého) a marcom 1076 (prvá zmienka v lombardskom súdnom spore) boli niekedy v 70. rokoch 11. storočia odpísané v južnom Taliansku a prenesené na sever. Až znovuobjavenie Digest prinieslo dostatok normatívneho materiálu na aplikáciu scholastickej metódy, ktorá umožnila, aby sa štúdium práva rozvinulo ako samostatná univerzitná disciplína.²

Základom štúdia Justiniánskej kodifikácie bol ideál bezrozpornej a úplnej exegézy. Na tento účel vyvinuli príslušníci škôl glosátorov a komentátorov didakticko-exegetickú metódu vystavanú na scholastike. Scholastická metóda však ani u glosátorov a komentátorov nebola statická a taktiež sa vyvíjala spolu s postupným znovuobjavovaním antických diel zameraných na logiku. Pôvodne bola logika známa len z diel Porfýria *Isagoga*, Boethiových prekladov Aristotelových diel Kategórie a O Interpretácii (*De interpretatione*), Cicerónovho diela *Topica* a niekoľkých ďalších diel od Boethia, Maria Victorinusa, Martiana Capellu, Cassiodora a Izidora zo Sevilly. Logika odvodená len z týchto diel (používaná od 6. storočia do polovice 12. storočia) bola známa ako tzv. stará logika

² COING, H.: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Erster Band Mittelalter (1100-1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung. Mnichov: C.H. Beck, 1973, s. 132.

(*logica vetus*). Základnou logickou metódou aplikovanou v tomto období bola metóda dištinkcií (*divisio* alebo *distinctio*) odvodená z náuky Platóna. Všeobecný pojem, resp. rod (*genus*) je dištinkciou rozdelený na dva protikladné druhy (*species*) na základe identifikácie protikladného znaku, resp. zvláštnosti, ktorou sa prvok spadajúci pod určitý rod odlišuje od všetkých ostatných prvkov spadajúcich pod rovnaký najbližší rod.³ Druhy môžu byť taktiež podrobené ďalšej dištinkcii (*subdistinctio*) za účelom identifikácie ďalších dichotomických poddruhov ktoré v grafickej podobe nakoniec môžu vyústiť do rozvetveného stromu nazvaného podľa autora Isagogy, ktorý túto metódu spopularizoval, Porfýriovým stromom (*arbor porphyriana*).

Aplikácia metódy dištinkcií a subdištinkcií na materiú Justiniánskej kodifikácie umožnila raným glosátorom pomerne efektívne obsiahnuť jej normatívny materiál (príkladom je napr. strom žalôb, tzv. *arbor actionum* predstavujúci variantu Porfýriovho stromu).⁴ Okrem nespornej taxonomickej funkcie umožňovali dištinkcie aj preklenutie rozporu v prípade, ak sa dve časti kodifikácie zdali byť v rozpore. Glosátori ako aj komentátori vychádzali pri exegéze zo zásady bezrozpornosti kodifikácie (opierajúc sa o *constitutio Tanta* c. 15 a C. 1.17.2.15) a ignorovali jej rozličné historické úrovne (*interpretatio simplex*). Zdanlivý rozpor bol zvyčajne formulovaný otázkou pomocou opytovacie zámena *quare* a nasledovaným poukazom na rôznu normatívnu úpravu (*quaestiones legitimae*).⁵ Odpoveďou na túto otázku (*solutio contrariorum*) bolo preukázanie zdanlivosti rozporu prostredníctvom identifikácie a dištinkcie pojmov stojacich v konflikte (*contraria*).⁶ Na základe toho mohli glosátori z Justiniánskej kodifikácie vybudovať štruktúrovaný a vnútorne harmonický právny poriadok.

Pravidlá starej logiky boli radikálne zmenené v polovici 12. storočia, keď boli znovuoobjavené a do latinčiny preložené ďalšie Aristotelove diela *Organon* (spisy o logike), Prvé analytiky, Topiky a O sofistických dôkazoch. Nové postupy v logike odvoditeľné z týchto diel dostali názov nová logika (*logica nova*). Dominujúcou metódou bola metóda sylogizmov, t.j. deduktívneho dôkazu, v ktorom z dvoch výrokov (vyššej a nižšej premisy) vyplýva (resp. je inferovaný) záver (konklúzia). Sylogizmus je možný vďaka existencii stredného termínu, ktorý sprostredkúva vzťah medzi vyšším a nižším termínom a umožňuje vyvodiť záver, že pokiaľ sú obidve premisy (vyššia aj nižšia) pravdivé, je pravdivý aj záver.⁷ Nová logika u glosátorov našla aplikáciu najmä pri riešení skutočných alebo fiktívnych skutkových podstát (*factum*), ktorých riešenie nebolo obsiahnuté v kodifikácii a vyvolávalo preto problémy subsumpcie (tzv. *quaestiones de facto*). Po formulovaní

³ KNAPP, V. – GERLOCH, A.: Logika v právním myšlení. 3. aktualizované vydanie. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 180.

⁴ Iným príkladom je klasifikácia zmlúv. Žalovateľnosť zmlúv (v glosátorskej terminológii doslova *vestimentum* na odlišenie od nežalovateľných *nuda pacta*) bola založená jedným zo 6 možných spôsobov podľa Aza: (1) vecným plnením pri reálnych zmluvách (*re*), (2) dodržaním predpísanej ústnej formy pri verbálnych zmluvách (*verbis*), (3) dodržaním predpísanej písomnej formy pri literárnych zmluvách (*litteris*), (4) jednoduchým súhlasným prejavom vôle pri konsenzuálnych zmluvách (*consensu*), (5) pripojením vedľajšieho dohovoru k inej zmluve (*cohaerentia contractus*) a nakoniec (6) predbežným plnením pri reálnych inominátnych kontraktach (*interventu rei*). Aj keď veľký počet zmlúv bol subsumovateľný pod jednu z kategórií *pacta vestita*, stále existovali v Digestách prípady, keď aj nárokom z nesubsumovateľných zmlúv bola priznaná žalobná ochrana, *Accursius* preto vytvoril siedme *vestimentum* (*vestimentum legis auxilio*), pod ktoré spadali pôvodne holé zmluvy, ktorým bola priznaná žalobná ochrana prétorským ediktom (*pacta praetoria*) alebo zákonom (*pacta legitima*). SÖLLNER, A.: Die Causa im Vertragsrecht des Mittelalters bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten. In: SCHRAGE, E.: Das römische Recht im Mittelalter. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 136-137.

⁵ COING, H.: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Erster Band Mittelalter (1100-1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung. Mníchov: C.H. Beck, 1973, s. 142.

⁶ PATTARO, E.: A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 7. The Jurists' Philosophy of Law from Rome to the Seventeenth Century. Dordrecht: Springer, 2007, s. 94.

⁷ Klasickým príkladom je nasledovný sylogizmus:

Vyššia premisa: Ľudia (stredný termín) sú smrteľní (vyšší termín).

Nižšia premisa: Sokrates (nižší termín) je človek (stredný termín).

Záver: Sokrates (nižší termín) je smrteľný (vyšší termín).

právnej otázky bola na akademickej pôde vedená dišputa medzi študentmi v pozícii strán *actor* a *reus* (resp. *opponens* a *respondens*) zastávajúcich protichodné názory, pričom protichodnosť spočívala práve v aplikovateľnosti resp. neaplikovateľnosti subsumpcie pod konkrétne normatívne ustanovenie kodifikácie. Efektívita argumentov oboch strán spočívala v nájdení stredného termínu (*locus*), ktorý ale musel byť prítomný v samotnej kodifikácii (*locus per legem probatus*). Učiteľ v pozícii sudcu nakoniec vybral sylogizmus, ktorý bol presný a platný, čo ale znamenalo, že záver mal len pravdepodobnú pravdivosťnú hodnotu a nebolo vylúčené, že v budúcnosti bude formulovaný lepší sylogizmus.⁸ Toto nové metodologické inštrumentárium umožnilo glosátorom aplikovať analógiu v práve (aplikácia ustanovení kodifikácie na skutkové podstaty neobsiahnuté v kodifikácii) čo by staršia metóda dištinkcií neumožňovala (nakoľko táto mohla rozlišovať len skutkové podstaty ktoré boli obsiahnuté v kodifikácii). Možnosť analógie otvorila pomerne sterilný svet akademického práva právnej praxi nakoľko učení právnici boli schopní dávať dobrozdania konkrétnym sporovým stranám.

Činnosť školy glosátorov bola ukončená na základe všeobecného konsenzu publikáciou veľkej, resp. štandardnej glosy ku kodifikácii (*glossa ordinaria*) Accursiom (1183-1263), v ktorej bolo zhrnutých viac ako 96 000 glos glosátorov za predchádzajúcich 150 rokov. So začiatkom pôsobenia nástupnickej školy komentátorov sa spája aj znovu vynovený metodologický prístup spôsobený preložením Aristotelovho diela Druhé analytiky do latinčiny, čo na začiatku 13. storočia vyústilo do tzv. modernej logiky (*logica moderna*). Moderná logika nespochybnila sylogizmy ako také, ale konštatovala, že sylogizmy nevedú za každých okolností k rozvoju a rozširovaniu poznania príslušnej vednej disciplíny. Na to aby sylogizmy boli efektívnym heuristickým nástrojom je potrebné, aby mali vzťah k základným axiómam príslušnej vednej disciplíny (*propria principia*).⁹ Škola komentátorov v Orléanse preto začala riešiť *quaestiones* ktoré boli oproti bolonským, resp. talianskym *quaestiones de facto* oveľa viac abstraktné a špekulatívne. Cieľom týchto otázok totiž nebolo skúmanie analogickej aplikácie určitého ustanovenia kodifikácie na novú skutkovú podstatu, ale identifikáciu podstaty (*ratio*) právnej normy, ktorá by v zmysle modernej logiky predstavovala axiómu právnej vedy. Identifikácia a syntetizácia týchto podstát umožňovala formulovať definíciu, resp. pravidlo (*regula iuris*).¹⁰ Sylogizmy odvodené z axióm práva mali v zmysle Aristotelovej logiky oproti glosátorským sylogizmom odvodeným z jednotlivých častí kodifikácie (*loci per leges probati*) nielen pravdepodobnú, ale absolútnu pravdivosťnú hodnotu.¹¹

Nový metodologický prístup orléanskej školy bol prinesený do Talianska Cinom z Pistoie pod ktorého vplyvom sa aj talianske školy začali postupne odpútať od metódy výučby založenej len exegéze textu a vysvetlenia nejasných slov v prospech metódy zameranej na identifikáciu podstát (princípov) jednotlivých noriem. Zhrnutie viacerých princípov viedlo k formulovaniu právnych pravidiel, čo viedlo aj k vydávaniu osobitných diel, tzv. brokárd ako súboru právnych pravidiel, resp. maxim. Vzhľadom na dôkladnú exegézu textu glosátormi komentátori často na glosu len odkazovali a nevenovali sa z kvantitatívneho hľadiska všetkým častiam kodifikácie rovnako - Bartolus napr. jeden fragment Digest komentuje v 24 stípcoch pričom jeho nasledovník Baldus ho úplne opomína. Komentátori vďaka identifikácii podstát jednotlivých pravidiel boli pri svojich dobrozdaniach (*consilia*) schopní vyhodnocovať súlad alebo nesúlad axióm Justiniánskej kodifikácie s prípadmi bežnej praxe a odporučiť príklon práve k týmto trvalým a nemenným axiómam pri posudzovaní nových alebo odlišných skutkových okolností.

3 AEQUITAS V KONCEPCII GLOSÁTOROV

Základné koncepčné východiská vzťahu medzi pojmami *aequitas*, *ius* a *iustitia* ponúkajú už úvodné fragmenty 1. knihy Digest, keď Celsus hovorí, že právo (*ius*) je nazvané podľa spravodlivosti

⁸ Väčšinové názory na riešenie určitých sporných otázok viedli k formulovaniu spoločných názorov (*communis opinio*) glosátorov.

⁹ PATTARO, E.: A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 7. The Jurists' Philosophy of Law from Rome to the Seventeenth Century. Dordrecht: Springer, 2007, s. 123.

¹⁰ Z tohto dôvodu vznikli počas pôsobenia školy glosátorov právne slovníky – napr. *Dictionarium iuris* Jacqua de Révignyho a Alberica de Rosatu.

¹¹ PATTARO, E.: A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 7. The Jurists' Philosophy of Law from Rome to the Seventeenth Century. Dordrecht: Springer, 2007, s. 140.

(*iustitia*),¹² ktorá je následne Ulpianom charakterizovaná ako nemenná a ustavičná vôľa poskytovať každému jeho vlastné právo.¹³ Táto kompilátormi ponúknutá definícia je však fakticky kruhová, čo je čiastočne zmiernené zahrnutím 3 konkrétnych príkazov práva bezprostredne po definícii spravodlivosti cez právo (čestne žiť, iných nepoškodiť, každému poskytovať to, čo mu patrí).¹⁴ Aký je však vzťah medzi pojmami *aequitas* a *iustitia*, ktorý ani slovenčina nevie adekvátne lexikálne vystihnúť? Podľa tzv. pražského fragmentu (*Fragmentum Pragense*) od neznámeho glosátora je primárnym konceptom *aequitas* z ktorej vyviera *iustitia* (*fons et origo iustitiae*) a predstavuje teda od ľudí nezávislý objektívny poriadok.¹⁵ *Iustitia* teda predstavuje podľa slávneho glosátora Aza ľudskú vlastnosť charakterizovanú vôľou a schopnosťou rozpoznať *aequitas* a podľa nej konať, pričom v súlade s už spomenutými fragmentmi Digest Placentin následne odvodzuje *ius* od *iustitia*.¹⁶ Hierarchický vzťah by teda podľa glosátorov mal vyzeráť *aequitas-iustitia-ius*, čo však najmä v súvislosti s prvými dvoma pojmami nebolo všeobecne akceptované ani všetkými predstaviteľmi tejto školy (napr. autor diela *Quaestiones de iuris subtilitatibus* dokonca poskytuje pomerne plastický obraz v ktorom je čitateľ zavedený do strieborného chrámu, kde *iustitia* znázornená ako kráľovná drží v rukách *aequitas*),¹⁷ a u predstaviteľov nasledujúcej školy komentátorov bol tento vzťah prevrátený a naopak *iustitia* bola považovaná za primárny koncept.¹⁸

Problémy pri konceptualizácii vzťahu *iustitia* a *aequitas* však boli skôr teoretického charakteru a oveľa zásadnejší význam mal vzťah *aequitas* a *ius* a to bez ohľadu na to, či v tomto vzťahu vystupuje stredný pojem *iustitia* alebo nie. Ak právo vyviera bezprostredne alebo prostredníctvom *iustitiae* z *aequitas* a určité ustanovenie práva sa javí byť v rozpore s *aequitas*, je možné aby sudca práve s poukázaním na *aequitas* neaplikoval ustanovenia pozitívneho práva? Ak by toto bolo možné, potom je *aequitas* aj hierarchicky nadradený pojem oproti *ius*, keďže má voči nemu derogačný účinok. Či vôbec, príp. do akej miery mala *aequitas* v klasickom rímskom práve tieto účinky je sporné, pričom žiadne nesporne neinterpolované ustanovenie takýto vplyv nepreukazuje.¹⁹ Samotná juxtaopozícia *ius aequum* a *ius strictum* sa zdá byť až poklasického pôvodu.²⁰ U glosátorov nachádzame výraz *aequitas* použitý vo význame princípu rovnakého zaobchádzania (napr. v diele *Summa Institutionum* od Aza),²¹ predstupňa *iustum* (napr. v diele

¹² D. 1.1.1 pr. *Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter celsus definit, ius est ars boni et aequi.*

¹³ D. 1.1.10 pr. *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*

¹⁴ D. 1.1.10.1. *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.*

¹⁵ FITTING, H.: Juristische Schriften des frühen Mittelalters. Halle: Waisenhaus, 1876, s. 206 a nasl.

¹⁶ Citované podľa LANGE, H.: Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren. In: SCHRAGE, E.: Das römische Recht im Mittelalter. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 90.

¹⁷ FITTING, H.: Quaestiones de iuris subtilitatibus des Imerius. Berlin: Guttentag, 1894, s. 53.

¹⁸ ULLMANN, W.: The Medieval Idea of Law as Represented by Lucas de Penna. A Study in Fourteenth-Century Legal Scholarship. Londýn: Methuen & Co., 1946, s. 37.

¹⁹ Najmä Riccobono a Stroux predpokladajú silný vplyv *aequitas* na klasické rímske právo, opačný názor má Pringsheim a Lange. K stručnej diskusii pozri LANGE, H.: Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren. In: SCHRAGE, E.: Das römische Recht im Mittelalter. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 93-94. K Riccobonovmu prístupu k interpolačnej metóde pozri BRTKO, R.: Vedecká kontroverzia Salvatora Riccobona a Emilia Albertaria o použití interpolačnej metódy pri výklade justiniánskych Digest. In: Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Praha: Leges, 2016, s. 135-142. Všeobecne k interpolačným zásahom kompilátorov pozri KOVÁČIKOVÁ, J.: Digesta a fenomén interpolácií justiniánskych kompilátorov. In: Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Praha: Leges, 2016, s. 123-134.

²⁰ PRINGSHEIM, F.: Jus aequum und jus strictum. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 1921, s. 643 – 668. Ku koncepcii *aequitas* a *ratio naturalis* v klasickom rímskom práve pozri ŠURKALA, J.: Funkcia *aequitas naturalis* v kontexte justiniánskych Digest. In: Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Praha: Leges, 2016 a ŠURKALA, J.: Ratio naturalis ako legitimizačný faktor právotvornej a právnoaplikačnej činnosti prétora. In: Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015.

²¹ Glossa č. 11 k l. 1.1.

Quaestiones de iuris subtilitatibus),²² na zdôvodnenie vnútorného hodnotového významu práva v protiklade k formálnym normám,²³ vo význame *humanitas* a *benignitas* pri zmierňovaní tvrdosti práva v prospech dlžníka,²⁴ v súvislosti s *bona fides*²⁵ (pripúšťajúc interpretáciu, že koncept *aequitas* vznikol v rímskom práve ako rozšírenie princípu *bona fides* mimo sféru *bona fides actiones*) a na mnohých miestach ako protiklad k *ius* (najmä *ius strictum*). Práve toto posledné chápanie *aequitas* predstavoval pre glosátorov metodologický nástroj docielenia nepriamej zmeny právnej úpravy.

V Kódexe, ktorý sa v stredovekých školách tešil oveľa väčšej pozornosti ako v súčasnej právnej romanistike, nachádzame dve poklasické cisárske konštitúcie priamo sa dotýkajúce vzťahu medzi *aequitas* a *ius*. Konštitúcia cisára Konštantína z roku 314 ustanovuje, že vo všetkých veciach majú mať *iustitia* a *aequitas* prednosť pred prísny právom, čo naznačuje plný derogáčny účinok *aequitas* oproti právu.²⁶ Či cisár v tejto konštitúcii sledoval určitý konkrétny cieľ (konštitúcia bola vydaná v rovnakom roku a adresovaná rovnakým osobám ako C.7.22.3, ktorá upravuje problematiku vydržania slobody) alebo ide o širšiu legitimizáciu zásahov cisárskej kancelárie do staršieho práva pod vplyvom helenisticko-kresťanského svetonázoru je otázne. Konštantín však len o dva roky neskôr vydal druhú konštitúciu v ktorej pôsobenie *aequitas* zase obmedzil tým, že len sebe vyhradil výlučný monopol na interpretáciu sporov medzi *aequitas* a *ius*.²⁷ Vzťah týchto dvoch konštitúcií sa nedal vysvetliť jednoduchou časovou derogáciou prvej Konštantínovej konštitúcie druhou, nakoľko glosátori v rámci *intepretatio simplex* Justiniánskej kodifikácie ignorovali jej jednotlivé historické úrovně a všetkým jej častiam (osobitne v rámci prvých deviatich kníh Kódexu, ktorý aj v stredovekom členení kodifikácie tvoril jednotnú zbierku) priznávali rovnakú normatívnu silu. Ak kompilátori zahrnuli obidve konštitúcie do Kódexu v takejto podobe a kodifikácia je vnútorne bezrozporná, je potrebné nájsť výklad, ktorý by obidve konštitúcie uviedol do interpretačného súladu.

Kľúčovou otázkou v súvislosti s interpretáciou obidvoch konštitúcií je, či derogujúci efekt *aequitas* voči *ius* je vyhradený len zákonodarcovi. V odpovedi na túto otázku neboli glosátori jednotní a práve prístup k *aequitas* sa stal neuralgickým bodom sporu medzi dvoma glosátorskými školami reprezentovanými Bulgarom a Martinom. Zakladateľ školy glosátorov Imerius nezanechal jasného nástupcu a jeho miesto prebrali tzv. štyria doktori, z ktorých vynikla práve Bulgarova a Martinova škola, ktorých spory sa niekedy prirovnávajú k sporom medzi klasickými školami sabiniánov a prokuliánov. Oproti oveľa konzervatívnejšiemu Bulgarovi, ktorý podobne ako Imerius zastával mienku, že sudca ako aj iný interpretátor zákona sa má pridržať normatívneho textu kodifikácie, Martinus svoju oveľa liberálnejšiu interpretáciu textu kodifikácie formálne zdôvodnil práve derogujúcim účinkom *aequitas* voči *ius*. Práve použitie tejto koncepcie umožnilo Martinovi prispôbiť Justiniánske právo zmeneným spoločenským a ekonomickým podmienkam Talianska vrcholného stredoveku a upustiť od dôslednej aplikácie právnych inštitútov, resp. foriem právnych úkonov, ktoré boli už v tomto období zastarané a prekonané. V takomto liberálnom prístupe ku kodifikácii sa Martinus líšil od väčšiny ostatných glosátorov ako Rogeria, Aza či Odofreda, ktorí jeho použitie *aequitas* pejoratívne označovali za fiktívnu (*aequitas ficta*), svojvoľnú (*aequitas cordis sui*) či dokonca motivovanú peniazmi (*aequitas bursalis*).²⁸

²² FITTING, H.: *Quaestiones de iuris subtilitatibus* des Imerius. Berlin: Guttentag, 1894, s. 53.

²³ Glosa *Ex solemnibus* k D. 4.1.7 pr a glosa *Consumpta est actio* k D. 14.3.13 pr.

²⁴ Glosa *Humanus est* k D. 1.14.3, glosa *Duret a Absolvendus est* k D. 39.4.5 pr. a glosa *Aequitatis* k C. 2.1.8.

²⁵ Glosa *Aequitas* k C. 4.37.3 a glosa *Bona fides* k D. 43.26.2.2.

²⁶ C. 3.1.8. *Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem.*

²⁷ C. 1.14.1. *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere.*

²⁸ LANGE, H.: *Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren.* In: SCHRAGE, E.: *Das römische Recht im Mittelalter.* Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 98. Lange však upozorňuje na to, že napriek častejším zmienkam o *aequitas* u Martina v porovnaní s inými glosátormi Martinus ani v jednej glose sám explicitne nikdy nenadradil *aequitas* nad *ius* a ani štandardná Accursiánska glosa toto o ňom netvrdí.

Problém vzťahu *aequitas* a *ius* vyriešili neskorší glosátori z metodologického hľadiska im vlastnou dištinkciou. Podľa tejto koncepcie neexistoval len jeden druh *aequitas*, ale dva – tzv. vytvorená *aequitas* (*aequitas constituta*, termín je pravdepodobne prevzatý od Cicerona)²⁹ a prirodzená či doslova hrubá *aequitas* (*aequitas rudis*). Najneskôr glosátor Rogerius predostrel teóriu podľa ktorej len cisárovi je vyhradené posudzovať nadradenosť *aequitas rudis* nad *ius* (*in hoc casu et similibus, quibus inter ius et equitatem rudem questio vertitur, sibi dumtaxat interpretationem divi reservant principes*).³⁰ Touto dištinkciou boli položené základy pre neskôr dominujúcu mienku glosátorov, ktorí rozlišovali medzi *aequitas scripta* (zodpovedajúcu *aequitas constituta*) a *aequitas non scripta* (zodpovedajúcu *aequitas rudis*). Chronologicky prvá konštitúcia cisára Konštantína ustanovujúca všeobecný derogačný účinok *aequitas* nad *ius* (C. 3.1.8.) bola interpretovaná ako vzťahujúca sa na *aequitas scripta* (ktorú má dodržiavať každý), zatiaľ čo druhá konštitúcia tohto cisára vyhradzujúca len cisárovi právo určiť prednosť *aequitas* pred *ius* bola interpretovaná ako vzťahujúca sa na *aequitas non scripta*. Táto koncepcia bola prebratá do známeho komentára Aza ku Kódexu ako aj do štandardnej glosy a to dokonca do takej miery, že do textu samotnej prvej konštitúcie cisára Konštantína (C. 3.1.8.) bol v niektorých edíciách kodifikácie doplnený výraz *scriptae* za výraz *aequitatis* zotierajúc inak pomerne dôsledne dodržiavanú hranicu medzi normatívnym textom a glosami (interlineárnymi či marginálnymi) k nemu.

V súlade s touto dištinkciou pristúpila aj štandardná Accursiánska glosa k interpretácii konštitúcie C.8.52.2., podľa ktorej síce dlhotrvajúca obyčaj nie je nevýznamnej autority, ale táto nie je silnejšia ako autorita rozumu (*ratio*) alebo zákona.³¹ V duchu konzistentnej harmonickej interpretácie Accursiánska glosa stotožnila *ratio* s *aequitas scripta*, čo jej umožnilo tvorivým spôsobom pristúpiť k interpretácii aj iných častí zbierky *Corpus iuris civilis*, ktoré ustanovujú prednosť obyčaje pred zákonom (napr. v *Libri feudorum*) s výslednou interpretáciou, že len obyčaji nepriečiacej sa *aequitas* sa má priznať derogačný účinok.

4 ZÁVER

Zásadný význam pre glosátorov teda nemala striktné vzaté dištinkcia medzi *ius* a *aequitas*, ale medzi *ius strictum scriptum* na jednej strane *ius aequum scriptum* na strane druhej. Táto dištinkcia umožnila glosátorom docieľať nepriamu faktickú derogáciu niektorých ustanovení kodifikácie, ktoré sa javili byť vzhľadom na vtedajšie podmienky už prekonané alebo dokonca vytvárajúce nespravodlivé právne následky. Na tomto mieste nie je možné podať podrobnú analýzu všetkých týchto nepriamych derogačných zásahov, ale sumarizujúco možno konštatovať, že išlo napr. o zmiernenie či čiastočné odstránenie konzumpčného účinku litiskontestácie, vytvorenie nových žalôb neznámych nielen klasickému rímskemu právu, ale nespomenutých ani v kodifikácii (tzv. *actio utilis ex aequitate*), odstránenie aplikácie niektorých primitívnejších právnych noriem (napr. pri odcudzení len časti veci sa na výpočet hodnoty veci pre potreby *actionis furti* podľa staršej koncepcie použila hodnota celej veci, ale podľa novej len hodnota príslušnej časti),³² pri interpretačnom rozširovaní pôsobenia výnimiek vo vzťahu k samotnému normatívnemu pravidlu a nakoniec prekonanie rozdielov medzi *actiones stricti iuris* a *actiones bona fides*.

Derogačné účinky *aequitas* voči právu však neboli absolútne a v niektorých prípadoch bolo nutné trvať na ustanoveniach striktného práva. Ak napr. zásadou *aequitas* je aby sa nikto neobohatil na škodu iného (čo umožnilo vytvorenie všeobecnej reštitučnej povinnosti pri náhrade škody nad rámec jednotlivých skutkových podstát známych klasickému rímskemu právu), potom na základe *aequitas* by sme mali úplne zrušiť inštitút vydržania (*usucapio*, resp. *longi temporis praescriptio*), lebo práve pri vydržaní sa nový vlastník obohacuje na úkor pôvodného, ktorého vlastnícke právo k veci momentom vydržania zaniká. Glosátori samozrejme neboli pripravení abrogovať vydržanie ako právny inštitút. Svoju preferenciu v tomto a obdobných prípadoch v prospech striktného práva odôvodňovali prospechom všetkých (*pro utilitate omnium*), rozdielom medzi prirodzenou

²⁹ Topica II, 9.: *Ius civile est aequitas constituta*.

³⁰ *Enodationes quaestionum super Codice* (Rogerius). KANTOROWICZ, H.: Studies in the glossators of the Roman law: Newly discovered writings of the 12th century. Cambridge: Cambridge University Press, 1938, s. 284.

³¹ C.8.52.2. *Consuetudinis ususque longaevi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui validura momento, ut aut rationem vincat aut legem*.

³² V Digestách sa preľína staršia s novšou koncepciou, pozri napr. D. 47.2.21 pr.

a sudcovskou (resp. prétorskou) spravodlivosťou (*naturalis aequitas – aequitas praetoria*), dištinkciou medzi dobrom a spravodlivosťou (*aliud aequum – aliud bonum*)³³ ako aj medzi dobrým a spravodlivým na jednej strane a prirodzeným právom na strane druhej (*bonum et aequum – ius naturale*).³⁴ *Aequitas* teda v rukách glosátorov predstavoval flexibilný nástroj umožňujúci aplikovať akúsi stredovekú obdobu dnešného testu proporcionality medzi konfliktnými právom chránenými hodnotami – na jednej strane im umožnil odchyliť sa od prísnych ustanovení práva, na druhej ich však k tomu nenútil. Táto flexibilita umožnila následne napriek formálnej fixácii normatívneho textu ďalší kreatívny rozvoj práva, ktorý zásadným spôsobom ovplyvnil podobu európskej právnej kultúry v nasledujúcich storočiach.

Kontaktné údaje:

Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

matej.mlkvy@flaw.uniba.sk

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

Použitá literatúra:

BRTKO, R.: Vedecká kontroverzia Salvatora Riccobona a Emilia Albertaria o použití interpolačnej metódy pri výklade justiniánskych Digest. In: *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 135-142.

COING, H.: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Erster Band Mittelalter (1100-1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*. Mníchov: C.H. Beck, 1973.

FITTING, H.: *Juristische Schriften des frühen Mittelalters*. Halle: Waisenhaus, 1876.

FITTING, H.: *Quaestiones de iuris subtilitatibus des Irnerius*. Berlin: Guttentag, 1894.

KANTOROWICZ, H.: *Studies in the glossators of the Roman law: Newly discovered writings of the 12th century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1938.

ILLYOVÁ, Z.: Účel trestania v kontexte historickoprávneho vývoja. Trestné právo ako ultima ratio - hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. - Bratislava : [Univerzita Komenského, Právnická fakulta], 2016, ISBN 978-80-7160-436-5. s. 87-96.

KOVÁČIKOVÁ, J.: Digesta a fenomén interpolácií justiniánskych kompilátorov. In: *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 123-134.

KNAPP, V. – GERLOCH, A.: *Logika v právním myšlení*. 3. aktualizovaný vydanie. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.

LANGE, H.: *Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren*. In: SCHRAGE, E.: *Das römische Recht im Mittelalter*. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987.

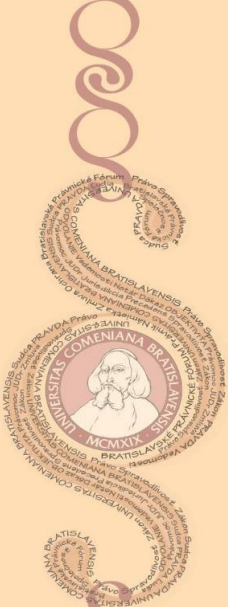
SÖLLNER, A.: *Die Causa im Vertragsrecht des Mittelalters bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten*. In: SCHRAGE, E.: *Das römische Recht im Mittelalter*. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987.

PATTARO, E.: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 7. The Jurists' Philosophy of Law from Rome to the Seventeenth Century*. Dordrecht: Springer, 2007.

³³ K problematike spravodlivosti v stredovekom procese pozri SOMBATI, J.: Stredoveké vnímanie spravodlivého procesu a jeho odkaz pre súčasnosť. In: Bratislavské právnické fórum 2015. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015, s. 798-812 a ILLYOVÁ, Z.: Účel trestania v kontexte historickoprávneho vývoja. Trestné právo ako ultima ratio - hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. - Bratislava : [Univerzita Komenského, Právnická fakulta], s. 87-96.

³⁴ K tomu bližšie pozri LANGE, H.: *Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren*. In: SCHRAGE, E.: *Das römische Recht im Mittelalter*. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 102-115.

- PRINGSHEIM, F.: Jus aequum und jus strictum. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 1921.
- SOMBATI, J.: Stredoveké vnímanie spravodlivého procesu a jeho odkaz pre súčasnosť. In: Bratislavské právnické fórum 2015. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015, s. 798-812.
- ŠURKALA, J.: Funkcia aequitas naturalis v kontexte justiniánskych Digest. In: Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Praha: Leges, 2016.
- ŠURKALA, J.: Ratio naturalis ako legitimizačný faktor právotvornej a právnoaplikačnej činnosti prétora. In: Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015.
- ULLMANN, W.: The Medieval Idea of Law as Represented by Lucas de Penna. A Study in Fourteenth-Century Legal Scholarship. Londýn: Methuen & Co., 1946.

BRATISLAVA LEGAL FORUM

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2019

